

דקנאט הסטודנטים ע"ש רות ואלן זיגלר

המדור לקידום סטודנטים

סאוה سوا

הפקולטה למדעי הרוח

בית הספר למדעי התרבות

התכנית ללימודי נשים ומגדר

לקסיקון מגדר

נכתב על-ידי : אורפה סנוף-פילפול ומיכל זאבי

ייעוץ ועריכה : ד"ר סמדר שיפמן

דבר הכותבות,

קוראות יקרות, קוראים יקרים,

פתיח זה כולל הבהרות שמומלץ לקרוא טרם תחילת השימוש בלקסיקון.

לקסיקון זה מאגד בתוכו כ-100 ערכים שימושיים לסטודנטיות ולסטודנטים בתכנית ללימודי נשים ומגדר. הערכים נבחרו בקפידה רבה מתוך מגוון קורסי הליבה של התואר במגדר ומגוון תחומי הלימוד שבו כגון סוציולוגיה, פילוסופיה, משפט, פסיכואנליזה ועוד. הערכים בלקסיקון מסודרים לפי סדר הא-ב, וניתן לחפש אותם הן לפי שמם העברי והן לפי שמם הלועזי בכתוב עברי. ההגדרה של הערך תופיע תחת אחד השמות, כאשר תחת השם השני תופיע הפניה מתאימה. כך לדוגמה, ההגדרה לערך "חיברות" תופיע תחת האות ח', אך אם תחפשו באות ס' את המילה הלועזית המקבילה לה, "סוציאליזציה", תמצאו את ההפניה - **סוציאליזציה** ראו

חיברות/סוציאליזציה (Socialization).

ברצוננו להפנות את תשומת הלב של משתמשות ומשתמשי הלקסיקון לכמה ערכים בסיסיים שכדאי לעיין בהם תחילה, במידה ואינם מוכרים לקורא/ת. ערכים אלו הם – מגדר, פטריארכיה, אובייקט וסובייקט, יחסי כוח, שיח (Discourse) וסוכנות (Agency). מושגים אלו נמצאים בשימוש נרחב למדי בהגדרות של הערכים השונים בלקסיקון, ומכאן החשיבות בהיכרות המוקדמת עמם. ערכים בסיסיים נוספים שחשוב להכירם הם – הירארכיה מגדרית, דכאני, סקסיזם/מיננות (Sexism) וגלי הפמיניזמים.

בנוסף, ראינו לנכון להבהיר את השימוש שעשינו בלקסיקון זה במילים **ברייה** ו**בריות** כמילים נרדפות לאדם ולבני אדם בהתאמה. ככותבות פמיניסטיות אנו מאמינות שהשימוש במילים אדם ובני אדם, אשר בשפה העברית גוררות עמן שימוש בפעלים זכריים (למשל, אדם חושב, בני אדם פועלים וכדומה) מטשטש את נוכחותן של נשים ותורם לקיבועם של גברים כנציגיו של המין האנושי כולו. לאור האמור, בחרנו בצורה מודעת ומכוונת לתקן הטיה זו, לעשות שימוש במילים **ברייה** ו**בריות** אשר גוררות עמן את השימוש בפעלים נקביים (למשל, **ברייה** חושבת, **בריות** פועלות וכדומה), ובכך לתת ייצוג סימבולי לנוכחותן של נשים. נציין שגם השימוש ברבים וברבות במשולב נובע מאותה תפיסת עולם, כמו גם השימוש במילה א.נשים המובילה להכללתן הברורה יותר של נשים במילה אנשים שהיא מילה זכרית מטבעה.

בלקסיקון זה השתמשנו **בכתב מודגש** וב**כתב נטוי** עבור מושגים שהוזכרו בתוך ערך כלשהו שאיננו מוקדש להם: - **כתב מודגש** מסמן מושג שיש לו ערך משל עצמו בלקסיקון, ומכאן שניתן לאתר אותו בלקסיקון ולהרחיב את הידע עליו, כאשר סדר המושגים המודגשים תואם את סדר ההפניות שמופיעות בסוף הטקסט, שכן במקרים מסוימים אין התאמה מדויקת בין המושג המודגש לבין שם הערך בלקסיקון. דוגמאות: (1) כאשר בטקסט מופיע

צמד המילים **קבוצה דומיננטית** בהפניה מטה יצוין שם הערך **הגמוניה**. (2) כאשר בטקסט יופיע הביטוי **עליונותם של גברים על פני נשים**, בהפניה מטה יצוין שם הערך **הירארכיה מגדרית**.

- **כתב נטוי** מסמן מושג שאין לו ערך משל עצמו בלקסיקון ונועד על-מנת שהקורא.ת תוכל, במידה והיא מתעניינת, לחפש עליו מידע נוסף באופן עצמאי. בנוסף, כאשר ערך מורכב ממספר תתי-ערכים, הופעתו הראשונה של כל תת-ערך תסומן גם היא בהטיה.

אנו מקוות שלקסיקון זה יעזור לכן ולכם להשתלב ביתר קלות ומהירות בעולם האקדמי בכלל ובלימודי מגדר בפרט, ומאחלות לכולכם הצלחה והנאה שלמה מהלימודים.

עשינו ככל יכולתנו שלא לפגוע בזכויות במקרים בהם נעזרנו בחומרים ממקורות חיצוניים. אנו מתנצלות על כל טעות שעשינו או פגיעה שאולי קרתה, ואם קרתה אזי נעשתה בתום-לב, ובמידה ותובא לידיעתנו נפעל לתקנה במהדורה הבאה.

אובייקט וסובייקט

חלוקת הבריות לסובייקט ולאובייקט מתייחסת לסובייקט כברייה חושבת ולאובייקט כעצם דומם או כדמות של אחר שנתפסת ומתקיימת בעזרת החושים של הסובייקט. הניגוד בין סובייקט לאובייקט הוא תפיסה בינארית מרכזית בפילוסופיה המערבית המחלקת את התודעה ואת הקיום האנושי לשני מצבים - סובייקט/אובייקט - תפיסה המזוהה עם רנה דקארט (René Descartes) ועם אדמונד הוסרל (Edmund Gustav Albrecht Husserl). לפי תפיסה זו לסובייקט יש תודעה עצמית עצמאית ורפלקסיבית והוא פועל כישות אוטונומית בעוד שהאובייקט תלוי ומתקיים בתודעה של הסובייקט וככה הוא חסר רצון עצמאי ונעדר יכולת רפלקסיבית.

תפיסה זו של הברייה כאינדיבידואל רציונלי ובעל סוכנות שיכול להכריע את גורלו ולעצב את אופיו לפי ראות עיניו היא חלק מהתפיסה הליברלית-הומניסטית של עידן הנאורות והיא זכתה לביקורת פמיניסטית (אך לא רק) של תפיסות פוסט-מודרניסטיות ופוסט-סטרוקטורליסטיות. תפיסות אלו מבקרות את החלוקה הנוקשה בין סובייקט ואובייקט, טוענות כי הסובייקט איננו יחידה עצמאית, מוגמרת ורציונלית. אלא, הוא מפוצל, חצוי ומפורק, נויל ומשתנה ואף עשוי להיות אובייקט בעיני אחרים. כך, למשל, בתיאוריה הפסיכואנליטית הסטרוקטורליסטית ובמרקסיזם האלתוסריאני, של לואי אלתוסר (Louis Althusser), הסובייקט מגלם את הזהות או את העצמי שמכונן חברתית על-ידי תהליכים אידאולוגיים ועל-ידי מבנים חברתיים-תרבותיים דומיננטיים. הסובייקט, לפי אלתוסר, הוא תוצר של אינטרפלציה ואילו לפי מישל פוקו (Michel Foucault), הוא תוצר של יחסי כוח, ושל שיחים, כדוגמת שיח המיניות.

ראו גם: אחרות (Otherness), בינאריות/דיכוטומיה מגדרית, רפלקסיביות (Reflexivity), סוכנות (Agency), פוסט-מודרניזם, אינטרפלציה (Interpellation), יחסי כוח, שיח (Discourse)

אובייקט מיני ראו חפצון/החפצה (Objectification)

אונטולוגיה (Ontology)

ערך זה מתייחס גם למושג עמדה אונטולוגית

אונטולוגיה ידועה גם בשם "תורת היש" ומתייחסת לענף בפילוסופיה המערבית העוסק בטבעה של המציאות. שאלות מנחות לחקר האונטולוגיה הן: מה ישנו? אילו סוגי "יש" קיימים? מהם הקריטריונים לקביעה שדבר מה ישנו בעולם? בדומה לזרמים ביקורתיים שצמחו במחצית השנייה של המאה העשרים, כל הזרמים

הפמיניסטיים מניחים שהחברה האנושית היא קונפליקטואלית. במסגרתה, קבוצות חברתיות שונות (למשל, נשים כקבוצה חברתית וגברים כקבוצה חברתית) נאבקות על משאבים חומריים (נכסים) ומשאבים סימבוליים (ייצוגים). לפיכך, עמדה אונטולוגית פמיניסטית גורסת כי על מנת להבין את חוויותיהם של נשים וגברים, יש לבחון אותם בתוך ההקשר החברתי שלהם, שמאופיין באי שוויון בין המינים.

אזרחות רפובליקנית

עקרון המאפיין את החברה האזרחית בישראל, לפיו הטוב המשותף של כלל האזרחים בחברה עולה בערכו וחשיבותו על הטוב של הפרט. מעקרון זה נגזר **תפקידה של האישה היהודייה כרעיה, כמולידה וכאם** המגדלת את ילדיה.

ראו גם: **רחם לאומי, פרו-נטליזם ונון-נטליזם (Pronatalism & Nonnatalism)**

אחרות (Otherness)

מושג שיש להבינו כחלק מצמד הניגודים אני/אחר העומד בליבן של מספר מסורות תיאורטיות, ביניהן: פמיניזמים, פסיכואנליזה, פוסט-סטרוקטורליזם ופוסט-קולוניאליזם. הנחת הפוסט-סטרוקטורליזם כי **הסובייקט** שהנני אינו מוגמר, אחיד או שלם דבר שמוביל להופעתו של האחר. חלק מההגות הפמיניסטית (בעיקר זו הצרפתית) שותפה להנחה זו, לפיה, האחר הנו רכיב משחרר המבליט את ההבדל בתוך הסובייקט הנשי עצמו. אולם, התיאוריטיזציה של האחרות הנשית החלה עוד קודם לכן עם סימון דה בובואר (Simone de Beauvoir), לפיה, האישה מוגדרת כאחר של הגבר. בין האחרות שדה-בובואר משרטטת לבין זו שהפמיניזם הצרפתי משרטט, קיים פער ביחס למשמעות שמוענקת לאחרות של נשים. בעוד שדה-בובואר מעניקה לה משמעות שלילית עבור נשים, גישות מסוימות בפמיניזם הצרפתי מעניקות לה משמעות חיובית.

ראו גם: **אובייקט וסובייקט**

אידיאל הגוף הגברי ראו מודל היופי/מיתוס היופי

אימננטיות וטרנסצנדנטיות (Immanence & Transcendence)

שני מושגים מנוגדים המזוהים עם הפילוסופיה האקזיסטנציאליסטית. טרנסצנדנטיות מתייחסת לחירות התודעה לחרוג מהקיום הגופני שלה ובכך להעניק לדברים ולעצמה משמעות וקיום **כסובייקט** בעולם. בניגוד

לכך, אימננטיות מתייחסת לתודעתו של אובייקט (כלומר, של מי שמוגדר כאחר). תודעה זו איננה עצמאית משום שהיא מעניקה לעצמה ולדברים שסביבה משמעות דרך תודעתו של הסובייקט. סימון דה בובואר (Simone de Beauvoir), הייתה הראשונה לצקת את שני המושגים הללו לתוך היחסים שבין נשים לגברים: לפיה, האימננטיות מתייחסת לאישה שכבולה לגופניות שלה, ללא יכולת לחרוג ממנה, ואילו לגבר יש את החירות לחרוג מקיומו הגופני, ובכך להעניק לעולם ולעצמו משמעות עצמאית.

ראו גם: **אתיקה קיומית (Existentialism), אובייקט וסובייקט, אחרות (Otherness)**

אינטרדיסציפלינרי ראו דיסציפלינה

אינטרטקסטואליות (Intertextuality)

מושג שמזוהה עם חוקר התרבות, מיכאיל באחטין (Mikhail Bakhtin), עם רולאן בארת' (Roland Barthes), ועם הפסיכואנליטיקאית הלאקאניאנית, ז'וליה קריסטבה (Julia Kristeva). באחטין סובר כי השפה מזמנת אינטראקציה בין הטקסט הנקרא להקשרו התרבותי, ההיסטורי והאידיאולוגי. הבנותיו של באחטין הורחבו על-ידי קריסטבה שהחילה את ההגדרה של טקסט על מגוון מופעים (החל מטקסט מדובר, כתוב, מצויר או מוסרט וכלה בטקסט כתופעה חברתית, כמו לדוגמה טקס נישואין או עריכת שולחן). מאחר ובכל מפגש והתנסות שלנו עם טקסט, נוצר לנו בתודעה טקסט משלנו אודותיו, אזי בכל מפגש עתידי עם אותו טקסט, נתייחס אליו, נקרא אותו ונפרש אותו על בסיס התנסותנו הקודמת. לפיכך, אינטרטקסטואליות כמושג וככלי פרשני, מערערת על ההנחה האחדותית של הטקסט ופותחת מרחב למשמעויות שונות שמעניקה הפרשנית לטקסט. זאת, בדומה לתפיסתו של בארת', המזכיר כי מקורה האטימולוגי של המילה "טקסט" הוא במילה "אריג", ובכך מבקש לקשר בין מלאכת האריגה לבין מלאכת יצירת הטקסט: כשם שהאריג המוגמר נדמה לנו חדש, כך גם הטקסט שאנו קוראות ומפרשות. ואולם, הטקסט והאריג נטוו בידי חוטים תרבותיים, היסטוריים ואידיאולוגיים שהיו קיימים זה מכבר, ולכן חיבורם מחדש יוצר משהו שיש בו גם מן העבר.

אינטרסובייקטיביות (Intersubjectivity)

מושג העוסק בקשר בין בני אדם, בהכרה ההדדית שלהם ובהתעצבות של זהות עצמית בתוך מערכת יחסים של שני **סובייקטים** שמאפשרת לשניהם לנוע בין מצבים של תלות לעצמאות. על-פי ג'סיקה בנג'מין (Jessica Benjamin) פסיכואנליטיקאית ופמיניסטית אמריקאית, לבריות יש שני צרכים בסיסיים, "צורך בביטוי"

ו"צורך בהכרה". משמעותם היא שכדי שברייה תחוה את עצמה כסובייקט אוטונומית (עצמאית) עליה גם להתבטא וגם לקבל הכרה מברייה אחרת, שהיא סובייקט בעצמה. על פי בנג'מין, הדרך להגיע לחיים מאוזנים נפשית עוברת בקיום מערכות יחסים של הדדיות כך ששתי הבריות המעורבות במערכת היחסים גם מבטאות את עצמן מול האחר (וזכות להכרה ממנו) וגם מעניקות הכרה לאחר (שביטא את עצמו מולן). במערכת יחסים בה ברייה אחת (למשל, גבר ו/או בן זוג ו/או בעל) בעיקר מבטאת את עצמה בזמן שהברייה השנייה (למשל אישה, ו/או בת זוג ו/או רעיה) בעיקר מעניקה לראשונה הכרה, נוצרים **יחסים הירארכיים** של תלות ושליטה.

ראו גם: **אובייקט וסובייקט, הירארכיה מגדרית**

אינטרפלציה (Interpellation)

מושג זה מתורגם בטקסטים שונים כ"הסבה" או כ"מעניה". את המושג טבע לואי אלתוסר (Louis Althusser) על-ידי חיבור שיצר בין המחשבה המרקסיסטית למחשבה הפסיכואנליטית. אלתוסר משתמש בהסבר על אופן פעולתו של הלא-מודע בפסיכואנליזה (לפי זיגמונד פרויד - Sigmund Freud) כדי להסביר כיצד פועלת האידיאולוגיה המרקסיסטית (לפי קרל מרקס - Karl Marx). לפי אלתוסר אנו פועלות בעולם מתוך מחשבה שאנו **סובייקטים** אוטונומיים, כאשר בפועל אנחנו מושפעות בצורה לא מודעת מאידיאולוגיה שמפעילה אותנו כל העת. לפיכך, ברגע שפונות אלי בלשון נקבה ואני (כנקבה-אישה) עונה מבלי לערער על כך, או-אז התרחשה האינטרפלציה. כלומר, התרחשה הסיטואציה שבה שני צדדים מאששים האחד את קיומו של השני בתוך מסגרת אידיאולוגית נתונה. מכאן שההיענות שלי מסדירה את **יחסי הכוח** שמתקיימים במרחב והיא מבטאת את האופן שבו האידיאולוגיה המגדרית פועלת. פיתוחים מאוחרים יותר של אלתוסר, כמו אלה של התיאורטיקן הלאקאניאני סלבוי ז'יז'ק (Slavoj Žižek) ושל הסופר וחוקר התרבות אייל דותן, מצביעים על כך שגם סירוב להיענות לאינטרפלציה מתייחס למבני הכוח הקיימים. כשאני מסרבת להיענות לפנייה בלשון נקבה, אני מגדירה את עצמי כסובייקט סרבנית.

ראו גם: **אובייקט וסובייקט, יחסי כוח**

א-מגדרי

מושג המאגד תחתיו אוסף של זהויות שונות של בני אדם שאינם מזדהים עם העמדה לפיה מערכת המגדר היא **דיכוטומית**, ומגדירים את עצמם כחסרי מגדר, כלומר שהם **לא גבר ולא אישה**. תרבויות רבות מתקשות לתת לגיטימציה לזהות א-מגדרית, אך העובדה שיש אנשים שהגדירו ומגדירות עצמן כך, השפיעה על תיאוריות

פמיניסטיות ומגדריות, והן אפשרו לשבור את החשיבה הדיכוטומית המגדרית לפיה ברייה יכולה להיות רק או אישה או גבר. מצב זה של אי ההזדהות עם מגדר מכונה לעיתים גם מגדר שלישי.

ראו גם: **בינאריות/דיכוטומיה מגדרית, טרנסג'נדר וגם תיאוריה קווירית (Queer Theory)**

אפיסטמולוגיה/תורת ההכרה (Epistemology)

ערך זה מתייחס גם למושגים עמדה אפיסטמולוגית, אפיסטמולוגיה פמיניסטית

ענף בפילוסופיה המערבית העוסק בטבע של הידע האנושי, בהצדקתו, במקורותיו ובשיטות השונות ליצירת ידע, והוא מכונה גם תורת ההכרה. האפיסטמולוגיה דנה במהות ובגבולות של הידיעה האנושית וביכולתה של החוקרת להבין את העולם, ולפיכך השאלות שבהן היא עוסקת: מהו ידע? מהי ידיעה? כיצד היא נרכשת? מהו היחס בין הידיעה לבין המציאות? ביחס למחקר עצמו שואלת האפיסטמולוגיה מהו מקומה של החוקרת בתוך התהליך המחקרי שמייצר את הידע.

בהקשר הפמיניסטי נמתחה ביקורת רבה על הרדיפה אחר אובייקטיביות, אמת ושליטה על הטבע המאפיינים אפיסטמולוגיה גברית. אפיסטמולוגיה פמיניסטית על פי גישה זו מטרתה לאתגר את ההבחנה הנוקשה בין חוקרת למשתתפת מחקר, בין העצמי לבין האחר, בין **סובייקט לאובייקט** וכן הלאה, ולהיות יותר רגישה לאמיתות עמומות ומרובות. אפיסטמולוגיה פמיניסטית ידועה נוספת היא זו של **נקודת המבט**, לפיה לנשים, כקבוצה מוכפפת, יש יכולת טובה יותר להגיע לייצוג מלא והולם של המציאות החברתית מאשר לגברים, אשר מרוכזים יתר על המידה בחתירה אחר שליטה ואחר אמת אחת ויחידה. זאת משום שנשים המושקעות במחקר ובהגות פמיניסטית לוקחות בחשבון היבטי חיים ונקודות מבט של נשים שונות ורבות, ומחויבות להשמעת קולן. לכן, לאפיסטמולוגיה פמיניסטית המבוססת על תיאוריות נקודת המבט, יש את היכולת להגיע לתמונה של מציאות חברתית רחבה ככל הניתן.

ראו גם: **אובייקט וסובייקט, תיאוריות נקודת המבט (Standpoint Theories)**

אפיסטמולוגיה פמיניסטית ראו אפיסטמולוגיה/תורת ההכרה (Epistemology)

אפליה

ערך זה מתייחס גם למושגים העדפה מתקנת, גילנות (*Ageism*), גזענות (*Racism*), יכולתנות (*Ableism*) ההגדרה המילונית של אפליה היא העדפה שניתנת למישהו אחד על פני מישהו אחר בצורה לא הוגנת או אפילו לא חוקית. העדפה שכזו יכולה להיות בכל תחום שהוא בין אם בשוק העבודה בקבלה לעבודה בקידום ובשכר, במקומות בילוי בהם מתקבלת החלטה מי ייכנס למועדון ומי לא וכדומה. כאשר מתקיימת אפליה מי שנפגעים ונפגעות ממנה הם חברי הקבוצות בעלי המעמד הנמוך בחברה והדבר נובע בעיקרו מתוך סטראוטיפים שליליים שמיוחסים לקבוצה זו. אי לכך, אחד המנגנונים שפותח כדי להתמודד עם הפגיעה באותן בריות הוא המנגנון המכונה העדפה מתקנת. לפי מנגנון זה, שאחד מהשימושים המרכזיים שלו הוא בשוק העבודה, כאשר ישנם שני מועמדים לעבודה, זהים ביכולותיהם, והם מקבוצות שונות (אישה מול גבר, ערבי/ה מול יהודי/ה, מזרחית מול אשכנזי/ה), תינתן עדיפות לקבל את חבר/ת הקבוצה מהמעמד החברתי הנמוך יותר.

אחת האפליות המוכרות היא אפליה שמקורה בגזענות (*Racism*) והיא מופנית כלפי א.נשים שמעמדן החברתי הנמוך נובע רק ממוצאם (ערבים בישראל, אפרו-אמריקנים בארצות-הברית וכדומה). עם זאת, במהלך שנות השבעים של המאה העשרים התפתחו מושגים נוספים שמתארים אפליה של הבריות רק בשל סטראוטיפ שלילי שנקשר לזהות שלהם ובתוך כך נכללים גם גילנות (*Ageism*) ויכולתנות (*Ableism*). גילנות משמעותו אפליה בגלל גיל, כאשר בדרך-כלל האפליה היא של א.נשים מבוגרים/ות, אם כי מוכרות גם תופעות של א.נשים שמופלים/ות בשל גילם הצעיר, בשל היותם בגיל ההתבגרות או בשל היותם ילדים/ות. יכולתנות משמעותה אפליה בגלל נכות/מוגבלות גופנית או שכלית. היחס המפלה כלפי א.נשים בעלי מוגבלות נובע מתפיסת החברה אותם כ"לא רגילים" או כ"לא נורמליים" וחוסר אמון ביכולתם להשתלב בחברה, וכן מתוך אי התחשבות בצורכיהם. כך למשל מבנה שהכניסה אליו מתאפשרת רק בעזרת עליה במדרגות הוא מבנה שמפלה נכים/ות בכיסא גלגלים שלא יכולים/ות להיכנס אליו.

אפליה מגדרית (*Gender Discrimination*) ראו סקסיזם/מינינות (*Sexism*)

אקו-פמיניזם ראו פמיניזם אקולוגי/אקו-פמיניזם

אתיקה מחקרית פמיניסטית

אתיקה פמיניסטית יוצאת מתוך הנחה שמעמדן הירוד של נשים בעולם קשור לצורה שבה נוסחו התשובות לאידיאלים שונים כמו "מהם חיים טובים", "מהי עשייה ראויה", "מיהו אדם טוב", "מהי אנושיות" וכדומה. מחקר המתבסס על אתיקה פמיניסטית יבחן את האידיאלים החברתיים מול החיים החברתיים עצמם, יחשוף ממדים של **דיכוי** ועוולות הנתפסות כחלק טבעי מהחיים (כדוגמת אלימות במשפחה), יצביע על **הטיות מחשבתיות** (כדוגמת אלו הגורמות לשאלות שקשורות בהתנסויות ובחוויות של נשים להיחשב כלא מעניינות), יציע הגדרות אלטרנטיביות וישאף להסיק מסקנות שישמשו כהנעה לפעולה ציבורית ולשינוי מדיניות. התייחסותה של אתיקה מחקרית פמיניסטית לראיון, אחד הכלים המרכזיים במחקר הפמיניסטי, היא כאל מערכת יחסים בין שתי בריות (חוקרת ומשתתפת מחקר) המושתתת על דיאלוג, אמון, מחויבות, תשומת לב ודאגה. ההנחה היא כי לידע הנוצר מהמחקר יש משמעות מוסרית ופוליטית ולכן על החוקרת להבין את מערכת **יחסי הכוח** והפריבילגיות שבין חוקרת למשתתפת המחקר; להיות מודעת להשפעות המחקר על משתתפת המחקר; לוודא שמשתתפת המחקר לא תיפגע מהמחקר; להכיר במשתתפת המחקר כבעלת ידע ממשי ורלבנטי; לאפשר למשתתפת המחקר לשמש כמורה לחוקרת.

ראו גם: **דכאני, הטיה מגדרית, יחסי כוח**

אתיקה קיומית (Existentialism)

פילוסופיה של התודעה הטוענת לזרות בסיסית של הברייה בעולם עליה ניתן להתגבר רק באמצעות הענקת משמעות לפעולה האנושית. הוגים מרכזיים המזוהים עם האקזיסטנציאליזם הם סרן קירקגור (Søren Kierkegaard), פרידריך ניטשה (Friedrich Nietzsche), ז'אן פול סארטר (Jean Paul Sartre) וסימון דה בובואר (Simone de Beauvoir) שפיתחה את התיאוריה של זה האחרון ויישמה אותה על היחסים בין גברים לנשים. על פי האקזיסטנציאליזם, או האתיקה הקיומית, הקיום של הברייה קודם למהות שלה, כלומר למטרתה ולדרך חייה. לפיכך, מכיוון שאין מהות אחת שנכונה עבור כל הבריות ומכיוון שהבריות אינן מצוידות במהות כל-שהיא מבעוד מועד, כל ברייה וברייה מתהווה באופן מתמיד דרך הפעולות שלה. ואולם, הקיום של הברייה יכול להתאפיין באחד משני מצבי תודעה: האחד, תודעה של **סובייקט** המזוהה גם עם מצב של טרנסצנדנטיות, והשנייה, תודעה של אובייקט המכונה גם **אימננטיות**. תודעה של סובייקט, היא למעשה תודעה של חירות: החירות לחרוג מהמציאות הנתונה, מהתכתיבים החיצוניים, מהמשמעויות שמוענקות לדברים בעולם. לפיכך, החירות כרוכה בספונטניות שבהענקת המשמעות לפעולות שלנו בעולם ובאחריות שנובעת מבחירתנו

הספונטנית. המשמעות שהברייה העניקה לדבר מה אתמול איננה מחייבת אותה גם היום. לעומת זאת, כאשר הברייה נמצאת בתודעה של אובייקט, אותה כינו סארטר ודה-בובואר תודעה של **אחר**, היא מזוהה עם היעדר חירות לחרוג ולשלול משמעויות ותכתיבים חיצוניים. מצב זה של אימננטיות מתאר היעדר חירות לחרוג ולשלול משמעויות ותכתיבים חיצוניים, שכן, המשמעויות שמוענקות לפעולות של הברייה, לדברים בעולם ולעצמה, מוענקות לה על-ידי סובייקט אחר, שנמצא בתודעה של חירות. כלומר, להיות בתודעת אחר זה להבין את עצמי מבעד לחירותו של מישהו, סובייקט, אחר. כאשר תודעת אחר מתגבשת לכדי זהות יציבה היא שוללת למעשה את היכולת לסובייקטיביות.

ראו גם: **אובייקט וסובייקט, אימננטיות וטרנסצנדנטיות (Immanence & Transcendence), אחרות (Otherness)**

אתיקה של דאגה (Ethic of Care)

אתיקה של דאגה מייחסת חשיבות עליונה לקשרים ולמערכות יחסים בין הבריות. לפי גישה זו, בין הבריות מתקיימת תלות הדדית וכל הבריות פגיעות ותלויות באחרים/ות. חוקרות והוגות פמיניסטיות בולטות שעסקו באתיקה של דאגה בהקשרים שונים הן קרול גיליגן (Carol Gilligan), נל נודינגס (Nel Noddings), וירגיניה הלד (Virginia Held), ברניס פישר (Bernice Fisher) וג'ואן טרונטו (Joan C. Tronto), וכתבתן חשפה את הדאגה (Care) כשזורה בתחומי החיים השונים כאדיאל, כערך, כרגש, כחלק מתהליכים אישיים ובינאישיים וכפרקטיקה.

גיליגן פיתחה תיאוריה של שיפוט מוסרי ושפה מוסרית, שבבסיסה הטענה שלנשים ולגברים יש דרכי התמודדות שונות עם דילמות מוסריות משום שזהותם של גברים מוגדרת דרך ריחוק מהזולת, בעוד שזהותן של נשים מוגדרת דרך מערכות היחסים שלהן, אחריות הדדית והיקשרות לאחר. דרך ההתמודדות המבטאת "קול גברי" מכונה **אתיקה של זכויות**. אתיקה זו מושתתת על ערכים ליברלים של שוויון והוגנות ואילו דרך ההתמודדות המבטאת "קול נשי", שמכונה אתיקה של דאגה, מושתתת על ערכים של הדדיות, חמלה ודאגה. גיליגן היא שהצביעה על כך שדרך ההתמודדות של גברים נחשבת להתפתחות המוסרית הנכונה, הראויה והעדיפה על פני דרך ההתמודדות של נשים שנתפסת כפחות מפותחת מוסרית, כלא ראויה, לא רציונלית ושאיננה מביאה תועלת. טרונטו פיתחה את רעיון הדאגה (Care) כמסגרת פילוסופית ערכית והרחיבה מושג זה מהמרחב האישי למרחב החברתי, תוך שהיא מדגישה את התהליכים החברתיים שדרכם מופרטת הדאגה, ולטענתה, הבסיס לחברה הומנית הוא המחויבות לראות את האחר/ת לפני העצמי. על-פי טרונטו, סדר חברתי שמבוסס רק על ברייה

מופשטת, אינדיבידואלית, עצמאית ורציונלית מייצר עוול שיטתי כלפי אוכלוסיות שונות בשל ההתעלמות מהיבט חשוב ומהותי בחיים אנושיים של תלות הדדית ושל הצורך האנושי בדאגה של האחר/ת.

ראו גם : **אתיקה של זכויות**

אתיקה של זכויות

מושג זה מתבסס על העיקרון לפיו הברייה מעצם היותה ברייה זכאית לזכויות חיוביות (החופש להשיג מטרות) ולזכויות שליליות (החופש מכפייה חיצונית על-ידי אחרים/ות) וזכויות אלו נתפסות כקבועות, בלתי ניתנות לשינוי ותקפות לכל הבריות. חשיבות מרכזית באתיקה זו ניתנת להגנה על זכויות הפרט כך שלא יופרעו ולא ייפגעו. פתרון דילמה מוסרית בהתבסס על אתיקה של זכויות ייעשה על-ידי השוואה בין זכויות שונות תוך ניסיון להכריע ביניהן בצורה לוגית רציונלית שתבחן ותשקול את הטענות לכאן ולכאן ותשפוט בסופו של דבר מי מהזכויות גוברת על מי. לטענתן של חוקרות פמיניסטיות, כדוגמת קרול גיליגן (Carol Gilligan), אתיקה זו קיבלה במהלך ההיסטוריה עדיפות על פני **אתיקה של דאגה** שמבוססת על שיקולים של מערכות יחסים ותלות הדדית, והעובדה שחשיבה על בסיס אתיקה של זכויות מאפיינת יותר את צורת החשיבה הגברית יצרה ושימרה את **עליונותם של גברים על פני נשים** בכלל ואת תפיסת עליונות התפתחותם המוסרית בפרט.

ראו גם : **אתיקה של דאגה (Ethic of Care), הירארכיה מגדרית**

אתנוגרפיה

ערך זה מתייחס גם למושג **מחקר אתנוגרפי**

אתנוגרפיה היא שיטת מחקר העוסקת בקבוצה אנושית והמבוססת על עבודת שדה במסגרתה צופה החוקרת (האתנוגרפית) בחברה/קהילה אנושית, תוך שהיא אוספת נתונים על מוסדות החברה ועל הפעולות החברתיות והתרבותיות במסגרתה. התצפית היא כלי העבודה המרכזי של האתנוגרפית, אך לעיתים נעשה שימוש גם בראיונות, שיחות לא רשמיות, חיפוש של קשרים משפחתיים, עבודה עם "גורם מפתח" בחברה הנחקרת ועוד. מחקר אתנוגרפי נמשך על פני חודשים ארוכים, ואף שנים, והתצפית שנעשית במסגרתו יכולה להיות תצפית משתתפת, כלומר כזו שהחוקרת משתתפת בפעילותה של משתתפת המחקר, או תצפית לא משתתפת. יומן השדה שכותבת החוקרת מכיל גם תיעוד עובדתי וגם תיעוד של רגשות ושל החוויות שעוברת החוקרת במהלך התצפית. המחקר האתנוגרפי מספק מידע על תרבויות, חברות וקהילות, אולם אחת הביקורות עליו היא שנוכחות החוקרת בשטח עלולה להשפיע על משתתפות המחקר ולהוביל לממצאים שאינם מדויקים. חוקרות

פמיניסטיות בישראל חשפו באמצעות מחקרים אתנוגרפיים את חייהן של נשים חרדיות, נשים פלסטיניות, נשים בעוני ועוד.

בזות (Abject)

מושג שטבעה הפסיכואנליטית הלאקאניאנית ז'וליה קריסטבה (Julia Kristeva) כדי לתאר את מה שמשבש זהות, מערכת וסדר; דבר שאינו מכבד גבולות וכללים. הבזות מתקיימת במרחב שבין **האובייקט לסובייקט** כך שמה שבזוי מסמן למעשה את גבולות המערכת ובה-בעת מערער אותם ומפר את הסדר. כאשר מופיעה הבזות התחושה שאנו חשות, כסובייקטים בעולם, היא של משהו זר שחונק את גרונו, מה שמעורר בנו התקוממות אלימה כלפי אותו דבר זר ומאיים. בהקשר המגדרי, על-פי קריסטבה, האם שמנקה את תינוקה מלמדת אותו שהפרשות גופו הן בזויות ובה בעת מסומנת גם היא כבזויה בעצמה ומכאן שילדות שהופכות לנשים מפנימות ומאמצות את היותן בזויות.

ראו גם: **אובייקט וסובייקט**

בינאריות/דיכוטומיה מגדרית

המושג דיכוטומיה, מיוונית, מתאר חלוקה או חצייה של שלם לשני חלקים, ללא נקודות חפיפה ביניהם, כאשר הצבה או התייחסות לכל אחד מן החלקים מעצימה את הניגודיות בינו לבין האחר. דיכוטומיה מגדרית מניחה את קיומם של שני מגדרים, אישה וגבר, המנוגדים אחד לשני ושונים מהותית; דיכוטומיה מינית מניחה את קיומן של שתי נטיות מיניות, הומוסקסואליות והטרנסקסואליות, המנוגדות אחת לשנייה מבלי יכולת להתקיים בצוותא.

בינאריות או ניגוד בינארי, מושג השאול מהמתמטיקה הבינארית, משמש את המחשבה הביקורתית לתיאור מחשבה המחלקת את העולם לזוגות-זוגות של ניגודים, כלומר של דיכוטומיות. בהרחבה, המושג מתייחס לזוג מסמנים (למשל, אישה וגבר) במערכת המייצגים קטגוריות שמנוגדות זו לזו מבחינה לוגית, ושיחדיו הם מגדירים שיח או עולם תוכן שלם (האנושות). דוגמאות לניגודים בינאריים בדיסציפלינות שונות: תרבות/טבע באנתרופולוגיה, סוכנות/מבנה בסוציולוגיה, **סובייקט/אובייקט** ותודעה/גוף בפילוסופיה וכן הלאה. שני הקטבים הדיאלקטים הללו מהווים שלמות אחת שנוצרת מתוך המתח המתמיד והבלעדי בין שני הניגודים. תיאוריות פמיניסטיות מצביעות על החלוקה הבינארית (הדיכוטומית) המקובלת של החברה האנושית לגברים ונשים כשני קטבים שונים ומנוגדים, וטוענות שחלוקה זו **פועלת לטובת הגברים**, ממקמת אותם ואת תכונותיהם

כעליונים ונותנת לגיטימציה לשעבודן ולדחיקת רגליהן של נשים מעמדות של השפעה פוליטית, כלכלית וחברתית.

ראו גם: אובייקט וסובייקט, הירארכיה מגדרית, אחרות (Otherness)

ביצועיות ראו פרפורמטיביות/ביצועיות (Performativity)

גבריות (Masculinity)

ערך זה מתייחס גם למושגים גבריות כקטגוריה ניטרלית, גברויות, עשיית גבריות (Manhood Acts), פריבילגיות גבריות, גבריות הגמונית

מחקרי גבריות צמחו בשנות השבעים של המאה העשרים מתוך לימודי נשים ומגדר ועל רקע הגל השני של הפמיניזם שעסק בעיקרו בגיבוש תודעה קולקטיבית לאחווה בין נשים אך גם שפך אור, בעיקר דרך כתיבתה של סימון דה בובואר (Simone de Beauvoir), פילוסופית וסופרת פמיניסטית, על האופן בו גבריות נתפסת כקטגוריה חברתית ניטרלית ושקופה, בשעה שהנשיות נתפסת כאחרת וחריגה ואשר נמדדת רק מול הגבריות. מחקרי הגבריות הראשונים עסקו בחוויות של גברים מתוך תחושה של גבריות במשבר שמחייבת אף היא יצירת תודעה חדשה שתאפשר לגברים להתמודד עם הלחצים והמחירים הנפשיים שהם משלמים בשל הצורך לעמוד בציפיות החברה מהם, ובהמשך פנה העיסוק המחקרי לגברים מקבוצות מיעוט אתניות, מעמדיות דתיות וכדומה. ספרה של החוקרת ריווין קונל (Raewyn Connell) "גברויות" שנכתב בשנת 1995 הניח את התשתית לעיקרון של דיבוי גברויות (בניגוד לתפיסה של גבריות אחת), והוביל להבנה שגבריות היא הגדרה חברתית שעל בסיסה נבנה מערך חברתי ותרבותי שמעניק יתרונות לגברים (פריבילגיות) רק מעצם השתייכותם לקבוצה זו ומשמר את עליונותם על-פני נשים כמצב טבעי. על-פי הספרות המחקרית ההגדרה החברתית של גבריות מועברת, מתורגלת ונרכשת על-ידי פעולות יום-יומיות באמצעותן מבינים בנים איך להפוך ל"גברים" והיא מכונה עשיית גבריות (Manhood Acts). עשיית גבריות כוללת בתוכה את התביעה לפריבילגיות, החצנה של כבוד, דיכוי של אחרים והתנגדות להיות מנוצל. היקף הנושאים שבהם עוסקות חוקרות הגבריות הוא גדול, כמו גם נקודות המבט השונות דרכן נחקרת הגבריות, כדוגמת: גבריות הגמונית (צורת הגבריות השלטת שדוחקת נשים וגברים ממעמד נמוך כגון גברים שחורים, הומוסקסואלים ועוד); גבריות כזהות; חינוך וחיברות לגבריות; גבריות נחותה ופגיעות; גברים וספורט; דת; גזע; גוף; בריאות; מיניות; ייצוגי גבריות במדיה; אבהות ועוד.

אחד ממוקדי מחקר הגבריות בישראל הוא זהויות צבאיות והשפעות תרבותיות שיש לצבא בישראל כמוסד שמקדש גבריות מסוימת ומשמר את אי השוויון המגדרי.

ראו גם: גלי הפמיניזמים - הגל השני של הפמיניזם, אחרות (Otherness), הירארכיה מגדרית, הגמוניה,

חיברות/סוציאליזציה (Socialization)

גזענות (Racism) ראו אפליה

גילנות (Ageism) ראו אפליה

גישה פרשנית ראו מחקר איכותני

גלי הפמיניזמים

ערך זה מתייחס גם למושגים הגל ראשון של הפמיניזם, הגל שני של הפמיניזם, הגל שלישי של הפמיניזם את ההתנגדות, האידאולוגיה וההגות הפמיניסטית מקובל לחלק לשלוש תקופות שהוגדרו בצורה רטרואקטיבית לאחר התרחשותן וכללו הגדרה של מוקד תשומת הלב של המחקר והעשייה הפמיניסטית באותה תקופה. חלוקה זו היא שרירותית בחלקה ואין בה גבולות ברורים ומדויקים במעבר בין גל לגל. יש הטוענות שאנו נמצאות כיום בעיצומו של הגל הרביעי (כניסתה של רשת האינטרנט והרשתות החברתיות) אולם כאמור, קביעה זו ניתן יהיה לבסס רק בהסתכלות רטרואקטיבית.

- הגל הראשון של הפמיניזם/פמיניזם ליברלי

הגל הראשון של הפמיניזם מזוהה בעיקרו עם הפמיניזם הליברלי ותחילתו בסוף המאה התשע-עשרה. עניינו היה במרחב הציבורי ובמאבק להשגת זכות בחירה לנשים ובזכותן להיכנס למוסדות ההשכלה הגבוהה ולתפקידים כגון רפואה ועריכת דין. ההנמקה לדרישה להענקת הזדמנויות שוות וזכויות שוות לנשים, התבססה על הרחבת מושג האדם שהוגדר בנאורות, כך שיכלול גם נשים. את ההשראה והבסיס התיאורטי של הגל הראשון סיפקו כתביה של מרי וולסטונקראפט (Mary Wollstonecraft) (מסוף המאה ה-18) וכתביהם של ג'ון סטיוארט מיל (John Stuart Mill) והרייט טיילור מיל (Harriet Taylor Mill) שפורסמו כמאה שנה לאחר מכן. לאחר השגת זכות הבחירה, התמקד המאבק באיתורם של כלל המכשולים שמונעים מנשים גישה למוקדי כוח, משאבים

ותגמולים חברתיים על מנת לאפשר את הסרתם אם בחקיקה ואם על-ידי ביקורת על סטראוטיפים, עמדות, נורמות ו**ערכים פטריארכליים**. חלק מהרעיונות של גישה פמיניסטית ליברלית זו התקבלו בחברות מערביות על-ידי הממסד, שכן היא איננה חותרת לשינוי חברתי כולל, אלא מאמצת את המערכת החברתית הקיימת, מקבלת את ה**הירארכיה הגברית** שמעמידה את המרחב הציבורי מעל המרחב הפרטי ובכך נותנת לגיטימציה למערכת הקיימת.

ראו גם: **מרחב פרטי ומרחב ציבורי/ספירה פרטית וספירה ציבורית, פטריארכיה, הירארכיה מגדרית**

- הגל השני של הפמיניזם

הגל השני של הפמיניזם מזוהה בראש ובראשונה עם הפמיניזם הרדיקלי שצמח בשנות השישים והשבעים של המאה העשרים בארצות-הברית ובקנדה, אך גם עם הפמיניזם המרקסיסטי. בזכות הישגיו של הגל הראשון של הפמיניזם בהסרת מחסומים פורמליים שעמדו בפני נשים, פנה הגל השני למאבק למען השגת שוויון הזדמנויות לנשים. לפיכך, לב עיסוקו של הגל השני הוא בחשיפת החסמים הלא פורמליים הניצבים בפני נשים - כפי שהם מתקיימים במבנים חברתיים, בנורמות ובתפיסות המושרשות של **תפקידים מגדריים**. הראשונה לאפיין סוגיה זו הייתה **בטי פרידן (Betty Friedan)** שטענה כי, על אף השוויון של נשים בפני החוק, הן עדיין מצופות לממש את עצמן דרך בעליהן וילדיהן.

בהמשך לכך, בשנות השבעים של המאה העשרים צמחו שני כיווני ביקורת מרכזיים. ראשית התפתחה הגות ענפה אודות כפיפות מינית של נשים ולאחר מכן התפתחה הגות-נגד אודות מעמדן של נשים **כסובייקטים** אנושיות, חושקות ואוטונומיות. הראשונה מזוהה עם זרם הפמיניזם הרדיקלי, ונציגתו הבולטת הייתה שולמית פיירסטון (Shulamith Firestone) ששמה דגש על ה**פטריארכיה** כעקרון מארגן ואוניברסלי לדיכוי של נשים. לטענתה, **דיכוי** זה מבוסס על שליטה ביכולת ההולדה ובמיניות הנשית מחד גיסא, ועל האידאולוגיה על אודות מהי נשיות מאידך גיסא. הפתרונות שמציע הפמיניזם הרדיקלי למצב הקיים הם התנגדות למיניות הנשית כפי **שגברים מצפים שתהיה** (וכפי שהיא מיוצגת בפורנוגרפיה, למשל), התמקדות בעונג המיני של נשים ובסופו של דבר - יציאה מוחלטת מהמטריצה ההטרסקסואלית, אל עבר כינונו של אורח חיים לסבי מבחירה. בהמשך לכך, קתרין מקינון (Catharine MacKinnon) המזוהה עם פמיניזם רדיקלי, פיתחה את עבודתה של אנדריאה דבורקין (Andrea Dworkin) על נזקי הפורנוגרפיה לנשים. לפי מקינון, יעילותה של הפורנוגרפיה נעוצה בקישור בין כפיפות נשית לבין עונג מיני גברי, והשלכתה של כפיפות זו לכל תחומי החיים. במקביל, התפרסמו עבודותיהם של ג'ון ברגר (John Berger) ולורה מאלווי (Laura Mulvey). ברגר טען ביחס לאמנות הפלסטית כי נשים

מסתכלות על עצמן כמי שנצפות על-ידי אחרים (גברים) ובעשותן כן הן הופכות לאובייקט של ראייה. טענות דומות העלתה מאלווי ביחס למערך הקולנועי, ולאופן שבו סרטים הוליוודיים של שנות החמישים והשישים של המאה העשרים מכוננים גברים בעמדה של סובייקטים צופים ואילו נשים בעמדה של אובייקטים לראווה. פיתוחים ותגובות נגד למקינן ולמאלווי מהווים את כיוון הביקורת השני. תגובת נגד מרכזית למקינן, עלתה מפרספקטיבה של **סוכנות נשית** העוסקת ביכולתם של ייצוגים מיניים להציע הבניות חדשות של מיניות נשית. בתגובה למאלווי, התפתח עיסוק פמיניסטי בשאלות הנוגעות ליחסים שבין צפייה, הנאה והבדל מיני. ראו גם: **פמיניזם רדיקלי, פמיניזם מרקסיסטי, חלוקת תפקידים מגדרית, הבעיה שאין לה שם, אובייקט וסובייקט, פטריארכיה, דכאני, עונג חזותי, סוכנות (Agency)**

- הגל השלישי של הפמיניזם

הגל השלישי, שנהוג לזהות את צמיחתו החל משנות התשעים של המאה העשרים, איננו מובחן לחלוטין מקודמו, אלא מנהל עמו דיאלוג קרוב ונובע מאותה התנגדות פוליטית **לדיכוי** של נשים **ולהדרתן**. עם זאת, בשונה מקודמו, בגל השלישי ביקרו פמיניסטיות את תפיסת הנשים כקבוצה הומוגנית (אחידה) תוך ניסיון לייצר תפיסות חדשות על **אחרות** ועל שינוי חברתי. תפיסות אלו נובעות מתוך הבנת הריבוי האנושי ואי היציבות של קטגוריות חברתיות וזהותיות שמיוחסות לנו והן מציעות המשגה מורכבת יותר של תצורות הדיכוי שזכו לתשומת לב בגל השני.

ראו גם: **דכאני, הדרה חברתית, אחרות (Otherness)**

ג'נדרקוויר ראו טרנסג'נדר

דיכוטומיה מגדרית ראו בינאריות/דיכוטומיה מגדרית

דיכוי ראו דכאני

דימוי גוף ראו מודל היופי/מיתוס היופי

דיסציפלינה

ערך זה מתייחס גם למושגים אינטרדיסציפלינרי, מולטי-דיסציפלינרי

כל מקצוע או תחום שנלמד במערכת חינוך מכונה דיסציפלינה, וכל תחום שבו מתבצע מחקר אקדמי נקרא דיסציפלינה אקדמית, כאשר במהלך השנים הלך וגדל מספר הדיסציפלינות ואיתן גם תתי הדיסציפלינות, כלומר, ענפי מחקר שהתפצלו והתפתחו מתוך דיסציפלינה אקדמית מסוימת. המושג אינטרדיסציפלינרי משמעותו בין-תחומי והוא מתייחס לתחום דעת או מחקר אקדמי שמשלבים בתוכם שתיים או שלוש דיסציפלינות. במקרה בו משולבות יחדיו דיסציפלינות רבות הדבר ייקרא מולטי-דיסציפלינרי שמשמעותו רב-תחומי.

דכאני

ערך זה מתייחס גם למושגים מסר דכאני, מבנה חברתי דכאני, שיח דכאני

מושג הרווי במשמעויות הנבדלות זו מזו ביחס ובפתרונים, אם קיימים, שכל תיאוריה מציעה לו וערך זה יעסוק במושג דכאני מתוך תיאוריות ליברליות, ומתוך תיאוריות סטרוקטורליסטיות (מבניות) ופוסט-סטרוקטורליסטיות.

תיאוריות שבבסיסן תפיסה ליברלית, מניחות כי הכוח המדכא מצוי בידיהן של קבוצות חברתיות או מוסדות המנצלים לרעה את כוחם על-ידי כך שהם מדכאים בריות מקבוצות חברתיות אחרות. מאבק, לפי גישה זו, יחתור לשחרור מן הדיכוי שמפעילים הממסד ו/או הקבוצה החברתית. זאת, מתוך אמונה שניתן להשתחרר מהדיכוי (ובשונה מגישות שיוצגו בהמשך) באמצעות היבחרות לשלטון, חקיקה ויצירת רפורמות.

בתיאוריות סטרוקטורליסטיות (מבניות) ופוסט-סטרוקטורליסטיות, כדוגמת אלו שהעמידו לואי אלתוסר (Louis Althusser) ומישל פוקו (Michel Foucault), ההתייחסות לדכאני איננה רק לדיכוי חברתי גלוי לעין אלא כאל אפיון של כל שיח, מבנה חברתי או מנגנון אידאולוגי, שניצב בבסיס המבנה החברתי, הפועל באופן סמוי יותר על הבריות. לפי אלתוסר, ששאב מהמסורת המרקסיסטית והפסיכואנליטית, כל אידאולוגיה שנתפסת כאובייקטיבית וטבעית ומצליחה לחלחל לתוך מרקם החיים האינטימי ביותר של הבריות ולעצבו, היא דכאנית, בדיוק משום שהיא סמויה מן העין ונתפסת כטבעית ואובייקטיבית. לפי פוקו, דכאני הוא כל שיח שאיננו כולל בתוכו היגדים מסוימים ובכך הוא הופך אותם לבלתי ניתנים למחשבה (למשל, השיח הדתי, איננו כולל בתוכו כלל את מושג "המפץ הגדול" ולפיכך, הוא בלתי ניתן למחשבה. ומנגד, בשיח המדעי, ההיגד "אלוהים ברא את האדם בצלמו" הוא זה שלא קיים ולכן בלתי ניתן למחשבה).

בהקשר הפמיניסטי, החברה הפטריארכלית, שבה מעמדם של גברים נתפס כגבוה יותר, מוגדרת כחברה דכאנית כלפי נשים והוגות פמיניסטיות שונות עסקו בשאלת "שיתוף הפעולה" של נשים עם חברה כזו. על-פי הגישה הפמיניסטית החברה הפטריארכלית מגבילה, ממשטרת ומקפחת נשים למשל על-ידי הציפייה מהן לעמוד ב"תקנים נוקשים" של יופי, רזון והקפדה על מראה צעיר ונחשק; חינוך של ילדות ונערות לצייתנות ונימוס; משטור לבושן של נשים בכפוף לנורמות של צניעות; האשמתן של נשים בהתנהגות מינית מופקרת וכדומה. אדריאן ריץ' (Adrienne Rich), תיאורטיקנית ומשוררת פמיניסטית, הגדירה גם את מוסד המשפחה והאימהות כדכאניים כלפי נשים, וזאת בשל השעבוד שלהן לטיפול בילדים ובבית תוך הגבלת התנועה שלהן ואפשרויות היציאה שלהן מהבית.

ראו גם: גלי הפמיניזמים - הגל הראשון של הפמיניזם/פמיניזם ליברלי, שיח (Discourse), אינטרפלציה (Interpellation), פטריארכיה, הירארכיה מגדרית, תודעה כוזבת/הונאה עצמית/הפנמת הדיכוי, מודל היופי/מיתוס היופי

דראג ראו טרנסג'נדר

האישי הוא הפוליטי

ביטוי זה שהפך לשגור ומוכר, מיוחס לקרול האניש (Carol Hanisch), פעילה פמיניסטית רדיקלית ואומץ כסיסמה המזוהה עם הגל השני של הפמיניזם ועם הפמיניזם הרדיקלי. הביטוי מערער על התפיסה שמפרידה בין מה שנחשב "אישי" ומשוך למרחב הפרטי, הביתי המשפחתי (יחסי מין, הפלות, מראה חיצוני, מערכת יחסים זוגית וכדומה) לבין מה שמוגדר כשייך למרחב הציבורי, התעסוקתי, הפוליטי. משמעותו של הביטוי היא שהפרדה כזו לא קיימת בפועל, משום שאותם מצבים שנחשבים "פרטיים" או "אישיים" למעשה מושפעים ומעוצבים על-ידי נורמות וציפיות חברתיות ופוליטיות ובה בעת גם משליכים עליהם בחזרה.

ראו גם: גלי הפמיניזמים - הגל השני של הפמיניזם, פמיניזם רדיקלי, מרחב פרטי ומרחב ציבורי/ספירה פרטית וספירה ציבורית

הביטוס (Habitus)

מושג שטבע פייר בורדייה (Pierre Bourdieu), סוציולוג צרפתי, המתאר אוסף של יכולות, צרכים, נטיות, כישורים והרגלים, שאותם רוכש היחיד כחלק ממערכות החיברות השונות שמכשירות אותו לתפקד בחברה,

כדוגמת המשפחה ומערכת החינוך. ההביטוס הוא דבר נרכש שמושפע מהשיוך המעמדי של הברייה, כמו גם מהסביבה, מהחברה ומהתרבות שבהם גדלה. ההביטוס מוטמע בבריות כחלק בלתי נפרד מהווייתן כך שכמעט לא ניתן לשנותו, ובמידה רבה הוא גם שקובע את ההצלחה של הברייה בחברה, שכן, בריות נוטות, גם אם באופן לא מודע, לתת העדפה לבריות אחרות שהן בעלות הביטוס דומה לזה שלהן. על-פי בורדייה, ההביטוס מעיד: (1) על האופן בו מופנמים **יחסים הירארכיים בחברה**, כלומר האופן בו מתקיימות קבוצות עליונות ומשועבדות, עד כדי כך שמצב זה נחוה כמצב טבעי; (2) על האופן שבו המעמד החברתי של הברייה מתבטא בהון התרבותי שאותו היא צברה במהלך חייה, ברמת ההיכרות עם אוצרות התרבות ובתדמית העצמית שלה. כלי תיאורטי זה חיבר בין שתי גישות סוציולוגיות, האחת שמתמקדת באופן הפעולה של יחידים/ות, בהתעלם מכוחות חברתיים שפועלים עליהם (גישה סובייקטיביסטית); ושנייה שמתמקדת במערכות ובמוסדות החברתיים בהתעלם מפעולותיהם של יחידים/ות (גישה אובייקטיביסטית).

ראו גם: **חיברות/סוציאליזציה (Socialization), הירארכיה מגדרית**

הבניה חברתית

מושג זה משתייך לתיאוריות סוציולוגיות והוא נטבע בידי הסוציולוגים פיטר ברגר (Peter L. Berger) ותומאס לקמן (Thomas Luckman). ככלל, תיאוריות של הבניה עוסקות בדרך בה מתעצבים מבנים חברתיים ותופעות שונות כתוצאה מדרך הפעולה של פרטים בחברה, ולהפך. גישת ההבניה החברתית מתייחסת לאינטראקציות החברתיות, לשפה ולקטגוריות שנמצאות בשימוש בחברה או בתרבות מסוימת, כתהליך שמעצב את המציאות וממסד סדרים ומבנים חברתיים שבמהלך הזמן נתפסים כ"טבעיים", "נורמליים" ומובנים מאליהם. הטענה היא שכדי להבין את הדרך בה מתנהלות הבריות, יש הכרח להתייחס להקשרים חברתיים, תרבותיים והיסטוריים שבמסגרתם הן חיות ופועלות, ולכן תפיסה זו עומדת בניגוד לתפיסות **מהותניות**.

בהקשר המגדרי פמיניסטי, **הבדלים במעמדם החברתי של גברים ונשים**, הבחנות מגדריות שונות (קטגוריות **מגדריות**, הגדרות של מה שנחשב "נשי" או "גברי", תכונות שמיוחסות לנשים או לגברים וכדומה), הבדלים בתפיסת המיניות הגברית והנשית ועוד, אינם דבר טבעי, נתון ומולד אלא, זוהי מציאות שנוצרה, עוצבה והתקבעה חברתית ותרבותית כתוצאה מפרשנות חברתית שיצרה חיבור בין הביולוגיה לבין החברה והתרבות. לפי תיאוריות פמיניסטיות, כפי שההבניה החברתית עיצבה את המציאות כך שגברים עליונים ונשים מוכפפות ומשועבדות להם, כך ניתן לשנות הבניות אלו להשגת שוויון מגדרי, והשאיפה ליישומן של שינוי קשה ומורכב זה הוא שמונח בבסיס פעילותן של אקטיביסטיות פמיניסטיות.

ראו גם : מהותנות (Essentialism), הירארכיה מגדרית, טרנסג'נדר וגם תיאוריה קווירית (Queer Theory)

הבעיה שאין לה שם

מושג שנטבע בעקבות בטי פרידן (Betty Friedan), סופרת ופעילה חברתית פמיניסטית, שכתבה מאמר באותו השם שהורחב על-ידה בהמשך לספר בשם "המסתורין הנשי". הספר יצא לאור בשנת 1963 ונחשב לאחד מן הטקסטים המכוננים של **הגל השני של הפמיניזם** האמריקאי. הרקע למאמר הן השנים שלאחר סיום מלחמת העולם השנייה במהלך התפתחה בארצות-הברית תפיסה לפיה החיים המושלמים לאישה מושלמת מגולמים במימוש הנשיות שלה (ולא העצמיות שלה) על-ידי נישואים, לידת ילדים וטיפול בהם לצד **תחזוקה של בית מושלם**. לפי תפיסה זו של חיים מושלמים, הטעות של נשים היא בניסיון שלהן להיות כמו גברים, שכן נשים הן נעלות על פני גברים וכאלו הן אינן צריכות קריירה מקצועית, אינן אמורות להיות חלק מהחיים הציבוריים והפוליטיים, ואינן זקוקות להתחרות ולצבור השפעה. במאמרה תיארה פרידן את החוויה המתסכלת של **נשים לבנות** אמריקאיות בנות המעמד הבינוני-גבוה, שחיו חיי רווחה בבתים גדולים ומפוארים בפרברים, אך חווו אי-שקט, חוסר סיפוק ממצבן ותחושה שמהו חסר בחייהן, אף על פי שלכאורה מימשו את עצמן והגשימו את חלומה של כל אישה. על-פי פרידן, מדובר היה במשבר חברתי של דור שלם, ולא בבעיה אישית של אישה כזו או אחרת, במסגרתו נשים חוו בין גיל 18 ל-25 עצמאות מחשבתית וכלכלית ותחושה של אפשרויות רבות שפתוחות בפניהן, אלא שאז "דחפו" אותן הציפיות החברתיות לחיים שמרניים שצומצמו למרחב הפרטי הביתי.

ראו גם : **גלי הפמיניזמים - הגל השני של הפמיניזם, מרחב פרטי ומרחב ציבורי/ספירה פרטית וספירה**

ציבורית, פמיניזם לבן, כוח ממשמע/כוח מנרמל (Disciplinary Power)

הגמוניה

הגמוניה, מיוונית, פירושה שליט, מנהיג או מפקד. במסגרת המסורת המרקסיסטית, החל מהמאה התשע-עשרה התייחס המושג לקבוצה חברתית שנמצאת במוקדי כוח ושליטה - פוליטיים, תרבותיים, אינטלקטואליים, כלכליים - בחברה. ההוגה והבלשן הניאו-מרקסיסט, אנטוניו גראמשי (Antonio Gramsci), הגדיר את המושג מחדש על-מנת להצביע על האופן שבו מעגנת הקבוצה הדומיננטית, קרי ההגמונית, את מיקומה כבעלת כוח על קבוצות חברתיות אחרות. הגמוניה במשמעות זו היא תוצר של **כינון תודעתי** של החברה והיא מבטאת את היכולת של קבוצות דומיננטיות **לכוון**, להגדיר ולעצב את החברה על פי האינטרסים וההשקפות שלהן. על ידי שימוש במוסדות החברה האזרחית ובמנגנונים ביורוקרטיים, והטמעת אידאולוגיה בקרב הקבוצות המוכפפות

– נתפס המצב ההגמוני כברור ומאליו וכטבעי. בכך, נוצר מצג של כוח מופשט, שאינו מזוהה כמוחזק בידי קבוצות ו/או יחידים מסוימים. מצג הכוח המופשט מאפשר לתחזק ולהרחיב את המצב ההגמוני, לגרום לו להיתפס כרצוי עבור החברה, וזאת מבלי לעורר התנגדות של קבוצות מוכפפות. בהקשר המגדרי ההתייחסות היא לגברים כאל הקבוצה ההגמונית, השלטת, שבידה מרוכזים עיקר הכוח והשליטה.

ראו גם: תודעה כוזבת/הונאה עצמית/הפנמת הדיכוי, כינון, גבריות (Masculinity)

הדרה חברתית

הפירוש המילוני של המילה הדרה הוא מצב בו מישהו איננו נכלל בפעילות או בקבוצה כל-שהיא או מורחק ממנה. השימוש במושג ההדרה בשיח הפמיניסטי נעשה בעיקרו בהקשר של הדרה חברתית, כלומר הרחקה של קבוצה חברתית מפעילות או ממקום כל שהוא, כאשר הכוונה היא להרחקתה של קבוצה בעלת מעמד חברתי נמוך. כך למשל אירוע שנשים אינן מורשות להשתתף בו, כנס שרק גברים מדברים בו, תחנת רדיו בישראל שאיננה מראיינת אזרחים/ות ערבים/ות, סקר שאיננו כולל אזרחים/ות ערבים/ות וכדומה הם כולם תצורות של הדרה חברתית. אלא שהדרה איננה חייבת להתבטא בהרחקה פיזית, שכן גם כאשר מדברים אל קהל מגוון בשפה שאיננה מובנת לחלק מהנוכחים/ות התוצאה היא הדרה של אותם נוכחים/ות, כך גם כאשר תכנית לימודים באמנות איננה כוללת בתוכה אזכור של אמניות שהן נשים וכדומה, גם אלו הן תצורות של הדרה חברתית.

הומו-לאומיות וגם הומו-נורמטיביות ראו הטר-נורמטיביות והומו-נורמטיביות (& Heteronormativity

(Homonormativity)

הון חברתי ראו הון סמלי

הון סמלי

ערך זה מתייחס גם למושגים הון תרבותי, הון חברתי

המילה הון מציינת במסורת המרקסיסטית משאבים כלכליים וחומריים שיש ברשותה של ברייה ואשר היא יכולה לעשות בהם שימוש או להמיר במשאבים אחרים. הון סמלי, שכולל בתוכו הון תרבותי והון חברתי, הוא מושג שטבע הסוציולוג הצרפתי פייר בורדייה (Pierre Bourdieu), במטרה להרחיב את משמעות ההון שעשוי

להיות ברשות ברייה ו/או קבוצה חברתית. הון סמלי מגלם את עולם התוכן (והסטטוס) שעומד לרשות הברייה והקבוצה החברתית והתרבותית שאליה היא משתייכת. הוא יכול לכלול שפה, השכלה, תעודות הוקרה ופרסים, טעם באומנות "גבוהה" או בלבוש "אופנתי", ועוד. אמנם הון סמלי איננו חומרי וכלכלי בהגדרה, אולם הוא מתפקד באופן שמשעתק את אי השוויון בין קבוצות חברתיות שונות ומשמר אותו. זאת, הודות ליכולת ההמרה של הון חומרי להון סמלי ולהיפך. יכולת המרה זו משמרת את מעמדן הרם של קבוצות דומיננטיות בחברה ואת מעמדן הנמוך של קבוצות אחרות. יתרה מזאת, יכולת ההמרה משעתקת את ערכו הגבוה של ההון הסמלי שעומד לרשות הקבוצה הדומיננטית, ואת ערכו הנמוך של ההון הסמלי שעומד לרשות הקבוצה המוחלשת. כך, למשל, ברייה שנולדה למשפחה ממעמד סוציו-אקונומי גבוה **יכולה לרכוש באמצעות ההון החומרי שעומד לרשותה השכלה גבוהה**, שבתורה, יכולה להיתרגם להכנסה גבוהה שהיא הון חומרי. דוגמה נוספת להמרה של הון סמלי לכדי הון חומרי ניתן למצוא בתפקיד צבאי בכיר שמילאה ברייה (למשל, רמטכ"ל). את ההון הסמלי שטמון בתפקיד הרמטכ"ל בקלות ניתן להמיר בהמשך להון חומרי: בין אם על-ידי שימוש בידע המקצועי שעומד לרשות הרמטכ"ל לשעבר ובין אם בשימוש בקשרים החברתיים שרקם – הוא יוכל לתרגם את הונו הסמלי להון חומרי כדוגמת משרה בכירה ומכניסה בחברה ליצוא נשק.

ראו גם: **מוביליות/ניעות חברתית (Social Mobility)**

הון תרבותי ראו הון סמלי

הזכות להורות ראו פרו-נטליזם ונון-נטליזם (Pronatalism & Nonnatalism)

הטיה מגדרית

מצב שבו מעריכים/ות או שופטים/ות את הברייה בצורה לא מודעת בהתבסס על היותה גבר או אישה, מה שמוביל להעדפה של מישהו, בדרך כלל גבר, רק בשל המגדר שלו. לדוגמה, קורות חיים או מאמר שיוצגו ככאלו של גבר יקבלו העדפה ויזכו להערכה גבוהה יותר בהשוואה לאותם קורות חיים או לאותו מאמר בדיוק שיוצגו ככאלו של אישה; מורות ומורים מעניקים לבנות ולבנים יחס שונה שהוא לרוב מוטה לטובת האחרונים (עידוד להצטיינות, מתן זכות דיבור בכיתה, הערכת עבודות ומבחנים וכדומה); פרשנות של גברים על המציאות נתפסת לעיתים קרובות כאובייקטיבית ואוניברסלית בעוד שפרשנות של נשים נתפסת כדעה סובייקטיבית ואישית שלהן או כזאת שמיוחסת ומייחדת רק נשים; ועוד.

גם מבנים חברתיים יכולים להיות מוטים מגדרית, כך שבמסגרתם ניתנת העדפה, או מוענקת חשיבות גבוהה לדברים שמיוחסים למגדר אחד, כאמור - בדרך-כלל לגברים. הדוגמה הבולטת לכך היא שוק העבודה שבו מאפייניו של "עובד אידיאלי" הם רציונליות, תחרותיות, נכונות ומסוגלות להשקיע את מרב מרצו בעבודתו בשכר, בהתאם לדרישת מעסיקו. דברים אלו נתפסים כאמות מידה אובייקטיביות, אך חוקרות פמיניסטיות הצביעו על האופן שבו הם מוטים מגדרית לתכונות שמיוחסות לגברים, והם מותאמים לצורת החיים של גברים בשעה שכל צרכיהם מחוץ לעבודה מטופלים בידי הנשים שלהם, לרבות טיפול בבית ובילדים.

הטמעת חשיבה מגדרית (Gender Mainstreaming)

הטמעת חשיבה מגדרית היא דפוס של מדיניות ופוליטיקה פמיניסטית שלפיו מגדר צריך לשמש ככלי מרכזי בתכנון, ביישום, בבחינה ובניתוח של מדיניות כדוגמת תקציבים, חוקים, תכניות לאומיות או מקומיות וכדומה. לפי גישה זו, חוויותיהם של גברים ושל נשים צריכים להיות חלק בלתי נפרד מקביעת מדיניות ומהבקרה עליה בכל המרחבים הפוליטיים, הכלכליים והחברתיים. ההנחות בבסיסה של גישה זו הן אלו – כאשר מדיניות מעוצבת ללא מודעות מגדרית וללא התייחסות להיבטים מגדריים, אזי היא מתעצבת כך שהיא **מוטה לטובתם של גברים**; לגברים ולנשים צרכים שונים ותפקידים חברתיים שונים ולכן מדיניות משליכה עליהם באופן שונה והם מושפעים ממנה באופן שונה; לקיחה בחשבון של מערך **יחסי הכוח** בין גברים לנשים בעיצובה של מדיניות ובהערכה שלה, חיונית להסרת מעטה הניטרליות שיש לה. מטרתן של התומכות בגישה זו היא **להכניס למרכזם של כל תחומי החברה והתרבות** (ספורט, אמנות, תחבורה, חינוך, תשתיות ביטחון וכדומה) את מה שנחשב כ"ענייני נשים שוליים".

ראו גם: **הטיה מגדרית, יחסי כוח, הירארכיה מגדרית**

הטרו-נורמטיביות והומו-נורמטיביות (Heteronormativity & Homonormativity)

ערך זה מתייחס גם למושג הומו-לאומיות.

הטרו-נורמטיביות היא מושג שטבע מישל וורנר (Michael Warner) בשנת 1933, הקושר בין הטרו-סקסואליות לבין נורמטיביות. הטרו-סקסואליות היא, לפי אדריאן ריץ' (Adrienne Rich), המבנה החברתי שבו אנו חיות המתקיים על-ידי סנקציות חברתיות. לפיכך, הטרו-נורמטיביות מצביעה על מערך של נורמות ואמונות חברתיות, משוקעות היטב, לפיהן האנושות וההטרוסקסואליות זהות זו לזו. כלומר, הטרו-נורמטיביות מניחה כי כלל הבריות מתחלקות **לשתי קטגוריות מגדריות** (אישה או גבר) המשלימות זו את זו ושמהן נגזרים

תפקידיהן בחברה. מערכת יחסים הטרומטטיבית היא כזאת המתקיימת בין שני המינים, כאשר קיימת הלימה בין המין למגדר של כל ברייה (נקבה שהיא אישה עם זכר שהוא גבר), וכאשר היא מוגדרת כמונוגמית וממוסדת בנישואין. ריץ' תבעה את המושג הטרומטטיביות כפוייה כדי לתאר את הטאבו החמור, כלומר את האיסור, על יחסים הומוסקסואלים שמהווים סטייה מאותה נורמה חברתית ותרבותית. איסור זה, לטענתה, הינו חמור עוד יותר מאיסור על גילוי עריות.

הומו-טרומטטיביות, מושג שטבעה ליסה דאגן (Lisa Duggan) בשנת 2003, היא פוליטיקה מינית שאינה מאתגרת את המוסדות הטרומטטיביים הדומיננטיים, אלא מקיימת ומשעתקת אותם. זאת, על-ידי אימוץ של מודלים ופרקטיקות שזהים לאלה המאפיינים את הטרומטטיביות, כמו לדוגמה נישואין, הבאת ילדים לעולם וצרכנות.

הומו-לאומיות, מושג שטבעה ג'סביר פואר (Jasbir K. Puar), מתייחס לשני תהליכים הכרוכים זה בזה: המדינה מצידה משתמשת בכלי תעמולה בזכויות של לסביות הומואים, טרנסקסואלים ובי-סקסואליים (להט"ב), ואלו שמזוהות כלהט"ביות מאופיינות כצרכניות, מבויתות ובעלות זיקה למדינת הלאום. בהקשר הישראלי, ההומו-לאומיות מאופיינת במחקר ככזאת שאיננה מערערת על הסדר האתנו-לאומי-מגדרי הקיים בישראל, שהוא אשכנזי-יהודי-גברי. ערעור לדוגמה יכול לבוא לידי ביטוי בבחירה של הברייה שלא להיאבק על שוויון במסגרת השירות הצבאי, אלא להיאבק לצד ולמען קבוצות מופלות.

ראו גם: **בינאריות/דיכוטומיה מגדרית, חלוקת תפקידים מגדרית**

הירארכיה מגדרית

הירארכיה היא מערכת של חלוקה ודירוג אשר במסגרתה א. נשים ודברים מדורגים כבעלי ערך רב יותר או מועט יותר. הירארכיה מגדרית היא ארגון וחלוקה של החברה האנושית **לשני מגדרים**, נשים וגברים, תוך התייחסות לתכונות של גברים כטובות ומוערכות יותר מאלו של נשים ובהתאמה גם קביעת מעמדם של גברים כעליונים ושל נשים כמוכפפות.

ראו גם: **בינאריות/דיכוטומיה מגדרית**

המבט הגברי (The Male Gaze) ראו עונג חזותי

הסחרה/קומודיפיקציה (Commodification)

מושג מפתח במסורת המרקסיסטית והניאו-מרקסיסטית המתנגד לאופי פעילותו של השוק, והמתאר תהליך שמאפיין את החברה הקפיטליסטית הן זו מוקדמת והן הזו מאוחרת בת זמננו. במסגרת תהליך זה, הכול הופך לסחורה: בין אם חינוך, שירותי רווחה ובריאות ובין אם רעיון או אדם – לכל דבר יש מחיר שוק ומכאן שגם הברייה עצמה הופכת לסחירה, ככל שעולה וגוברת השאיפה להפקת רווח מיצרנותה. שכן, הברייה בתפיסה המרקסיסטית היא במהותה יצרנית – היא מסוגלת לחטוב עצים ולבנות את ביתה, לגדל ירקות ולהכין את מזונה, וכן הלאה. לפיכך, המושג הסחרה מתאר תהליך של ייצור של טובין ושירותים שערכם נקבע על-ידי סחר חליפין. זאת, בניגוד לייצור שנעשה לשימושה המידי של המייצרת (כמו למשל, במקרה שבו היא מגדלת את הירקות שאותם היא אוכלת). ייצור הטובין או השירותים ממיר את ערך השימוש של הירקות שהברייה מגדלת לכדי ערך חליפין (מחיר העגבניות במכולת) ומאפיין את יחסי הייצור של השוק. תיאודור אדורנו (Theodor Adorno), מהוגי אסכולת פרנקפורט המרקסיסטית, ראה את תהליך ההסחרה ככזה שמייצר מוצרים שעוברים סטנדרטיזציה, כלומר האחדה, למען הפיכת הבריות לצרכניות פאסיביות המאופיינות בניכור מעצמן ומתוצרי עבודתן.

הסללה

הסללה הוא מושג מתחומי הסוציולוגיה והחינוך. בהקשר החברתי הכולל מיוחס המושג למנגנונים חברתיים שונים שמכוונים פרטים מסוימים למסלול מסוים ופרטים אחרים למסלול אחר בהתבסס על חלוקה מעמדית, אתנית, מגדרית, דתית או אחרת. הדוגמה הבולטת להסללה בהקשר המגדרי במערכת החינוך היא התמיכה והעידוד שמקבלים בנים לפנות ללימודי מדע וטכנולוגיה, לעומת בנות שמעודדות לפנות למדעי הרוח והחברה. הסללה בהקשר העדתי בחינוך בישראל היא הכוונתם של תלמידים אשכנזים למקצועות לימוד עיוניים, שפותחים בפניהם צוהר ללימודים גבוהים, ושל תלמידים מזרחים לחינוך מקצועי, דבר שמקשה עליהם בהמשך להיכנס לשערי האקדמיה. הסללה שונה זו משפיעה לא רק על אי שוויון בהשכלה גבוהה, אלא גם על יכולת השתכרות שונה ועל מכלול של פערים חברתיים ואי שוויון הזדמנויות שנגזרים מההסללה.

העדפה מתקנת ראו אפליה

העצמה נשית (Women Empowerment)

המילה העצמה מתייחסת לפעולה שבה מעניקים/ות למישהו תחושה של כוח, עוצמה ויכולת השפעה. המושג העצמה נשית מתייחס להענקה של תחושה זו לנשים וניתן להדגים את אחד היישומים הראשונים של מושג זה דרך מעגלי השיח שנוצרו בשנות השמונים של המאה העשרים כחלק מהגל השני של הפמיניזם. מעגלי השיח התמקדו בשיפור היכולת של נשים ליהנות מדברים כגון – מיצוי הזכויות שמגיעות להן; אפשרות לשלוט ולנהל את המשאבים הכלכליים והנכסים שלהן; לקיחת חלק פעיל במעגלי קבלת החלטות; ועוד. אחת הדרכים לשיפור יכולות אלו היא על-ידי העלאת המודעות של נשים לאי השוויון המגדרי והגברת הביטחון שלהן בעצמן, בכישוריהן וביכולת שלהן להתמודד עם החסמים והקשיים שמייצר אי השוויון. דרך אחרת היא על-ידי מתן סמכות ואחריות לנשים בתפקידים שבאופן מסורתי ניתנים רק לגברים. במדינות מתפתחות מתן השכלה לנשים מהווה גם הוא דרך להעצמתן ולפתיחת האפשרות שלהן להיות עצמאיות ואחראיות לגורלן. וגם אפשרויות חדשות לסולידריות בין נשים.

ראו גם: גלי הפמיניזמים - הגל השני של הפמיניזם

הצטלבותיות (Intersectionality)

ערך זה מתייחס גם למושג ריבוי מייצבים

הצטלבותיות היא מושג שטבעה המשפטנית וההוגה קימברלי קרנשו (Kimberle Crenshaw). חקר ההצטלבותיות מתמקד בהצטלבות שבין צורות של דיכוי, שליטה ואפליה הנגזרות מקטגוריות זהות שונות. על-פי תפיסה זו, קטגוריות חברתיות ותרבותיות, כמו, לדוגמה: מגדר, אתניות, מעמד, מצב משפחתי, גיל, נטייה מינית, יכולת פיזית, דת וצירי זהות נוספים - מקיימות ביניהן קשרים ענפים וחופפים המשפיעים על האופן שבו מערכות ומבנים חברתיים פועלים. כך, למשל, החסמים שיעמדו בפני נערה מהפריפריה ומרקע סוציו-אקונומי נמוך, שניגשת לבחינת הבגרות, יהיו רבים יותר מהחסמים שיעמדו בפני נערה מרקע סוציו-אקונומי בינוני או מבוסס שמתגוררת בעיר מרכזית; החסמים שיעמדו בפני סטודנטית פלסטינית באוניברסיטת תל אביב יהיו רבים יותר מאלו שיעמדו בפני סטודנטית יהודייה; והחסמים שיעמדו בפני אישה חירשת בראיון עבודה יהיו גבוהים יותר מאלו שיעמדו בפני אישה שאינה חירשת.

פמיניזם הצטלבותי מבוסס על התובנה כי נשים אינן קבוצה הומוגנית, אלא הטרוגנית. ככאלה, יש להתייחס לניסיוןן ולחוויות החיים שלהן מתוך תפיסתן כקבוצה שאינה אחידה במהותה ובלתי יציבה בהגדרותיה (כלומר, לא עוד תפיסה אוניברסלית של האישה בה"א הידיעה, ושל מערכות הדיכוי המופעלות עליה, אלא – תפיסה של

נשים שונות במציאויות חיים מגוונות, המתמודדות עם מערכות דיכוי, שליטה וניצול שנובעות מקטגוריות זהות מרובות). עניינו של הפמיניזם ההצטלבותי הוא בבירור האופנים שבהם מערכות דיכוי שונות – כמו לדוגמה: גזענות (Racism), מיניות (Sexism), גילנות (Ageism – אפליה על רקע גיל), יכולתנות (Ableism – אפליה על רקע יכולת פיזית) ועוד – אינן פועלות בנפרד זו מזו, אלא מצטלבות ומשפיעות באופן הדדי. הצטלבות מעין זו יוצרת מערכת דיכוי מרובה המורכבת מסוגי אפליה שונים המופעלים על אותה ברייה.

ראו גם: **דכאני, אפליה, מגדר, פמיניזם רב-תרבותי וגם פמיניזם מזרחי וגם פמיניזם דתי (יהודי) וגם פמיניזם ערבי/אסלאמי, מהותנות (Essentialism), סקסיזם/מיניות (Sexism)**

השתכנזות ראו לעבור כ- (To Pass)

התנגדות ראו חתרנות (Subversion)

חוק שיווי זכויות האישה

את "חוק שיווי זכויות האישה, תשי"א-1951" יזמה חברת הכנסת רחל כגן והוא עוסק באופן בלעדי בנשים ובמעמדן החוקי. מטרתו של החוק מנוסחת בסעיף 1 כך: "חוק זה מטרתו לקבוע עקרונות להבטחת שוויון מלא בין האישה לבין האיש, ברוח העקרונות שבהכרזה על הקמת מדינת ישראל." החוק עוסק בחובות וזכויות כגון דיני ירושה, עיזבון, קניין, נישואין, גירושין ואפוטרופסות על ילדים ונועד להחיל דין ומשפט שווה וזהה לגברים ולנשים כאחד. במהלך השנים נעשו בו תיקונים כדוגמת הוספת סעיפים להגנה על נשים (סעיף 6: "לכל אישה זכות להגנה מפני אלימות, הטרדה מינית, ניצול מיני וסחר בגופה" ועוד).

על אף היות החוק מתקדם וחשוב לקידום מעמדן של נשים, נמתחה עליו במהלך השנים ביקורת פמיניסטית - (1) החוק מתאפיין במהלך של הכלה של נשים בחברה ומתן אזרחות שווה לנשים, אולם בה בעת מתאפיין גם בהדרה שלהן ובהוצאתן מחוץ לחברה, שכן כניסת נשים לאזרחות שווה לא הוגדרה במושגים אוניברסליים, אלא רק דרך היותן "האימהות שלנו" (כפי שנכתב בדברי ההנמקה לחוק); (2) החוק עולה בקנה אחד עם התפיסה הציונית שהגדירה את המדינה כיהודית ומכאן שהאישה היולדת היא יסוד חשוב להתחדשות האומה; (3) עיקר סעיפי החוק סייעו לנשים בתחום הפרטי תוך התעלמות מחלקן בתחום הציבורי; (4) החוק הוא תוצר תרבותי שמגלם אידיאולוגיות חברתיות הנשענות על הפטריארכיה ככזאת שמבנה ומעצבת את המדינה; (5) נשים לא

הוצגו בחוק כחלוצות אלא רק כבנות לוויה של החלוצים וכמי שרק עזרו להם לממש את הציונות; (6) החוק העניק סטטוס רשמי לנשים כרעיות וכאימהות ובכך הדגיש דווקא הבדלים על פני הדגשת שוויון. ראו גם: **הדרה חברתית, מרחב פרטי ומרחב ציבורי/ספירה פרטית וספירה ציבורית, פטריארכיה**

חיברות/סוציאליזציה (Socialization)

מושג החיברות מתייחס לתהליך של הנחלת ערכים חברתיים, תרבותיים, פוליטיים, מגדריים, מיניים וכיוצא בזה. לרוב מתייחס המונח לתהליך המתבצע על ילדות וילדים, בראש ובראשונה באמצעות חינוך. החינוך באמצעותו מחוברתים ילדים וילדות מתקיים במסגרת התא המשפחתי, בבתי הספר, בתנועות הנוער, בחוגים, בשעות הפנאי דרך צפייה בטלוויזיה ובקולנוע ואף ברכישת ידע ואיסוף מידע מהאינטרנט. תיאוריות פמיניסטיות רבות עוסקות בהפרכת ההנחה לפיה הבדלים בין גברים ונשים **מקורם בטבע ובביולוגיה**, ובחשיפת תהליכי החיברות שיוצרים את ההבדלים הללו ומקבעים אותם.

ראו גם: **מהותנות (Essentialism)**

חלוקת תפקידים מגדרית

ערך זה מתייחס גם למושג **סדר חברתי מגדרי**

חלוקת תפקידים מגדרית מתייחסת לתפיסה לפיה **לנשים ולגברים מאפיינים שונים ותכונות שונות** ומכאן שגם התפקידים החברתיים שמיועדים להם צריכים להיות **שונים**. כך, נשים מצופות להיות אימהות, לטפל בילדיהן ולעסוק במקצועות של חינוך, טיפול, סיעוד ומתן שירותים (מקצועות "נשיים") בעוד שגברים מצופים להיות המפרנסים הראשיים במשפחה ולעסוק במדע, טכנולוגיה, כלכלה ופוליטיקה (מקצועות "גבריים"). חלוקה זו מייצרת **סדר חברתי מגדרי** שבו מחולקים משאבים ותפקידים באופן לא שוויוני ומוגדרים גבולות ברורים של התאמה בין **מין למגדר** ושל יחסים **הטרוסקסואלים**. חלוקת התפקידים המגדרית עולה בקנה אחד עם התפיסה לפיה מקומן של הנשים הוא במרחב הפרטי ואילו של גברים הוא במרחב הציבורי, ועם התפיסה ההירארכית לפיה עיסוקים הנחשבים "גבריים" הינם גבוהים ומוערכים (הן סימבולית והן בתגמול הכספי הניתן עליהם) לעומת עיסוקים הנחשבים "נשיים". מי שמנסות לשמר סדר זה בחברה, אלו הן קבוצות מסורתיות ושמרניות. ראו גם: **הטיה מגדרית, מהותנות (Essentialism), מגדר, הטרו-נורמטיביות והומו-נורמטיביות (Heteronormativity & Homonormativity), מרחב פרטי ומרחב ציבורי/ספירה פרטית וספירה ציבורית,**

הירארכיה מגדרית, בינאריות/דיכוטומיה מגדרית

הפצון/החפצה (Objectification)

ערך זה מתייחס גם למושגים ראיפיקציה, אובייקט מיני

מושג מפתח במסורת המרקסיסטית והניאו-מרקסיסטית המתאר את ההפיכה של דברים שונים לאובייקט ובתוך כך, פעולות אנושיות ויחסים בין הבריות ואף הפיכתו של **הסובייקט לאובייקט**. למעשה, כאשר הזולת יוגדר כאחר הוא תמיד יעבור ראיפיקציה ויהיה לאובייקט שהוא נטול חוויה של זמן (היסטוריה), ושל מרחב (תרבות וחברה נתונה). על פי קרל מרקס (Karl Marx), האדם הופך להיות תודעה מחופצנת, משום שהוא נעדר כל חוויה וכל חוש ביקורת היסטורי ותרבותי. הוגות פמיניסטיות מרקסיסטיות, כדוגמת קתרין מקינאון (Catharine MacKinnon), טוענות כי נשיות היא לא פחות מאשר תוצר של החפצה. לפיה, נשיות היא מבנה של החפצה ממשית ואידיאולוגית, כאשר בין השתיים מתקיים רצף: החל מהחפצה של הגוף, כמו למשל מין כפוי, וכלה בהטמעת ערכים אידיאולוגיים, דרך תרבות שמייצרת ומשכפלת ייצוגים של נשיות (אובייקט מיני); של מיניות של נשים; של משפחה וזוגיות אידיאלית וכן הלאה.

ראו גם: **אובייקט וסובייקט, אחרות (Otherness)**

חתרנות (Subversion)

ערך זה מתייחס גם למושגים התנגדות, מרי מגדרי

המושג חתרנות מתייחס לתהליך שבמסגרתו קבוצה חברתית או בריות בודדות מעלות למודעות מבנים חברתיים ומנגנוני דיכוי שנתפסים כטבעיים וכמובנים מאליהם. טבעיותם של **מנגנוני הדיכוי** והמבנים החברתיים מתאפשרת על-ידי אידיאולוגיה שמוסווית ושמקודמת בידי **קבוצה חברתית דומיננטית**. אל מול אותה אידיאולוגיה, פועלת החתרנות במטרה לחשוף את מנגנוני הדיכוי ולהביא לפירוקם. כך, למשל, הוגות פמיניסטיות חותרות תחת הנחות יסוד של הפילוסופיה המערבית, שמדירה נשים באופן תדיר; ממקמות נשים בעמדה של **סובייקט**; ומכוננות **תיאוריה של נקודת מבט**, הכוללת קולות וחוויות חיים של נשים רבות.

בניגוד למושג **שחרור**, המושג חתרנות איננו מניח כי אנו יכולות להשתחרר ולצאת לחלוטין מתוך **מערכת הכוחות** שבו אנו נתונות. חתרנות מניחה עמדה מורכבת יותר שבבסיסה עומדת הטענה של מישל פוקו (Michel Foucault) לפיה בכל מקום שבו יש כוח קיימת גם **התנגדות**. ואולם ההתנגדות איננה מביאה לגאולה, לגילוי עצמי או לשחרור מלא שגלומים במושג **שחרור**. לדוגמה, חתירה תחת המערכת החברתי **הטרו-נורמטיבי**, שכולל: **הלימה בין המין למגדר**, זוגיות הטרוסקסואלית, נישואין והולדת ילדים וכן הלאה. ואולם, גם אם הברייה מצהירה כי היא חותרת תחת ההגדרות הנוקשות שמחייבות הלימה בין מינה הביולוגי לבין המגדר

שמצופה ממנה לבצע, גם אם היא איננה נישאת, וגם אם היא מקיימת מערכת יחסים שאיננה הטרוסקסואלית, לא בהכרח מדובר בחתרנות. כך, למשל, ברייה שמבקשת לחתור תחת נורמות מגדריות (מרי מגדרי), עשויה לקבע זהות יציבה חדשה. וגם אם הברייה מקיימת יחסים הומוסקסואלים או לסביים, היא יכולה באותה המידה לאמץ **מודלים ופרקטיקות חברתיות** שאינן מערערות על הסדר החברתי, הכלכלי, הלאומי או המגדרי שבו חיה.

ראו גם: **דכאני, הגמוניה, אובייקט וסובייקט, תיאוריות נקודת המבט (Standpoint Theories), יחסי כוח, הטרו-נורמטיביות והומו-נורמטיביות (Heteronormativity & Homonormativity), תיאוריה קווירית (Queer Theory), פרפורמטיביות/ביצועיות (Performativity)**

טרנסג'נדר

ערך זה מתייחס גם למושגים טרנסקסואל, ג'נדרקוויר, דראג, סיסג'נדר

טרנסג'נדר הוא מושג מטרייה מגוון המתייחס לכל ברייה שזהותה המגדרית איננה נחוות עברה ככזו שהולמת את מינה הביולוגי. תחושה זו מכונה בספרות המחקרית דיספוריה מגדרית, כינוי שמסמן את תחושות המצוקה הרגשית הקשה שמצב זה עלול לעורר. בריות טרנסג'נדריות חשות כי המגדר אליו שויכו מלידה איננו עומד בקנה אחד עם הזהות המגדרית שעמה הן מזדהות. זהות זו עשויה להיות מורכבת מקטגוריה מגדרית אחת (אישה או גבר), משילוב בין שתי הקטגוריות, או מאף אחת מהן. תחת הגדרה רחבה זו ניתן למצוא מספר מושגים שונים, שאינם נרדפים, ושהבחנות ביניהן הינן חשובות. להלן המושגים הנפוצים ביותר:

טרנסקסואל הוא מושג המתייחס לברייה שלא מזדהה עם המגדר שאליה שויכה מלידה (גבר או אישה), אלא מזדהה באופן מובהק עם קטגוריה מגדרית אחת (אישה או גבר) שאליה לא שויכה מלידה. טרנסקסואליות, לפיכך, **מניחה את קיומם של שני מגדרים**. בריות טרנסקסואליות לרוב יבחרו לעבור טיפול רפואי הורמונלי (המכונה בעגה הרפואית טיפול אנדוקריני) ו/או הליך כירורגי המכונים התאמה מגדרית. טיפולים אלו אינם באים לשנות את מין הברייה, אלא להתאים את המאפיינים הגופניים לזהות המגדרית שלה. לפיכך, השימוש במונח "שינוי מין" נחשב למיושן ואף מעליב עבור בריות טרנסקסואליות ואין להשתמש בו. כמו כן, חשוב לציין כי הטיפול הרפואי איננו מהווה ציון דרך המגדיר את זהות הברייה, ואיננו מהווה את תכלית תהליך ההתאמה המגדרית. תהליך זה כרוך בהתמודדות מורכבת וממושכת שאיננה תלויה באם עברה הברייה טיפול רפואי. לפיכך, אין לתלות את ההכרה בזהות המגדרית של ברייה בטיפול הרפואי, אלא יש לפנות אליה בהתאם לאופן שבו היא מגדירה את עצמה (ובמידה ויש ספק, הדרך הנכונה לבירור היא לשאול "איך לפנות?").

בשונה מהברייה הטרנסקסואלית, ברייה שהינה *ג'נדרקוויירית* איננה מזדהה באופן בלעדי עם אחת משתי קטגוריות המגדר. אלא, ג'נדרקווייר הוא מונח המתייחס לכל ברייה שמזדהה עם מגדר שלישי שאיננו עולה בקנה אחד עם היות גבר או היות אישה. ג'נדרקוויירית עשויה להזדהות לסירוגין כאישה וכגבר, בעת ובאותה אחת כאישה וכגבר או לעולם לא כאחת משתי הקטגוריות הללו.

בין אם בריות מזדהות כטרנסג'נדריות ובין אם כסיסג'נדריות (כלומר בריות שחשות הלימה בין השיוך לזהות המגדרית שלהן), הן עשויות לקחת חלק בפרקטיקה תרבותית המכונה *דראג*. המונח דראג מתייחס בהרחבה לפרקטיקה של **לבישת בגדי המין השני** ומוצאו בראשי התיבות *dressed as girl* או *dressed resembling a girl*. פרקטיקה זו התפתחה בתרבות ההומואית, שקיימה ועודנה מקיימת מופעי דראג. במופעים אלה גברים, המכונים דראג קווינס או מלכות דראג, מגלמים דמויות של נשים ומופיעים באמצעות ריקוד, סטנד-אפ, שירה ועוד. פרקטיקה תרבותית זו התפשטה בהמשך גם לתרבות הלסבית, במסגרתה מופיעים דראג בהם מככבות נשים, המכונות דראג קינגס או מלכי דראג, בבגדי גברים. זליגתה של הפרקטיקה מהתרבות ההומואית והלסבית אל עבר הזרם המרכזי (המיינסטרים) הובילה לאובדן **בממד הביקורתי והחתרני** שיוחס לה בתחילה, כלפי התרבות הטרנו-נורמטיבית.

ראו גם: **בינאריות/דיכוטומיה מגדרית, פרפורמטיביות/ביצועיות (Performativity), תיאוריה קוויירית (Queer Theory), הטרנו-נורמטיביות והומו-נורמטיביות (Heteronormativity & Homonormativity)**

טרנסצנדנטיות ראו אימננטיות וטרנסצנדנטיות (Immanence & Transcendence)

טרנסקסואל ראו טרנסג'נדר

יחסי כוח

ערך זה מתייחס גם למושג *כוח-ידע*

בניגוד למחשבה השגורה המיוחסת למונח זה, לפיה "ידע הוא כוח", המונח *כוח-ידע* שטבע מישל פוקו (Michel Foucault) מציין כי ידע כרוך בהפעלה של כוח וכל הפעלה של כוח מאפשרת יצירת ידע. גישות פמיניסטיות גורסות שלאורך ההיסטוריה גברים, **קבוצה חברתית בעלת כוח**, הם שקבעו ותחמו את גבולות הידע בהשאינם ידע שנחשב "ידע נשי" מחוץ להגדרת הידע. מחקר פמיניסטי והגות פמיניסטית שואפים ליצירתו של ידע שמעוגן וצומח מתוך חוויות החיים של נשים **ומנקודת מבטן על העולם**. המושג יחסי כוח בהקשר המגדרי, פמיניסטי,

מתייחס בעיקרו ליחסים ההירארכיים המתקיימים בין גברים כעליונים לנשים כמשועבדות, ולנוכחותם והשפעתם של יחסי כוח אלו על כל תחומי החיים.

ראו גם: **הירארכיה מגדרית, תיאוריות נקודת המבט (Standpoint Theories)**

יכולתנות (Ableism) ראו אפליה

כוח-ידע ראו יחסי כוח

כוח ממשמע/כוח מנרמל (Disciplinary Power)

ערך זה מתייחס גם למושג *פיקוח חברתי*

כוח ממשמע, המכונה גם כוח מנרמל, הוא צורה אחת של כוח המכונה בפי מישל פוקו (Michel Foucault) *בני כוח*. באמצעות מטפורת ה**פנאופטיקון**, מסביר פוקו כי מנגנון המשמוע, שהינו מרכזי בהסדרת **יחסי הכוח**, הוא למעשה **מנגנון המבט**. לפי פוקו, האופן שבו מביטים בנו מעצב את האופן שבו אנו **מתנגדות ומתנגדים**, כך שמנגנון המבט הממשמע מתקיים בשני אופנים: האחד, פיקוח גלוי ועירום, למשל, בחוויה של האסירה בבית הסוהר ושל התלמידה בבית הספר, כאשר היא אכן נצפית; השני, פיקוח שקוף וסמוי, במובן שמבטם של מערכי השליטה אינם ננעצים כל העת באישה, אלא עצם ידיעת קיומם וחוסר הידיעה מתי יפעלו הופכים את המרחב שבו חיה האישה לנתון למשמוע, לפיקוח, מתמיד.

ראו גם: **פנאופטיקון, יחסי כוח, עונג חזותי, חתרנות (Subversion)**

כינון

המושג כינון מתאר תהליך יצירה של **סובייקטים**, זהויות, קטגוריות, **שיחים**, יחסים ומבנים חברתיים. בתיאוריה הביקורתית נהוג לזהות כינון כתהליך המתרחש באמצעות **אינטרפלציה** - לפי לואי אלטוסר (Louis Althusser), או באמצעות ייצור שיחני - במונחיו של מישל פוקו (Michel Foucault). טענותיהם של אלטוסר ופוקו לגבי האופן שבו מכוון הסובייקט שולבו יחדיו בהגותה של התיאורטיקנית הפמיניסטית ג'ודית באטלר (Judith Butler). לטענתה, הסובייקט המגדרי אינו קיים לפני השית, וזוהי רק הפניה אליו בלשון זכר או נקבה שמאפשרת לו להתכוון כגבר או כאישה, בהתאמה. כלומר, **זהויות מגדריות מכוננות על-ידי פרקטיקות שיחניות וגופניות שונות**. ביניהן, דיבור ופניה בלשון נקבה לנשים ובלשון זכר לגברים; **וחיזוק חיובי של ילדות על**

התנהגויות המזוהות עם נשיות וחיזוק חיובי של ילדים על התנהגויות המזוהות עם גבריות. למשל, זהויות גבריות של גברים יהודים בישראל מכוננות, בין היתר, באמצעות מבנים תרבותיים וחברתיים כדוגמת טקס בר-מצווה ושירות צבאי.

שיחים שונים מכוננים בתקופות ובתרבויות שונות, והם בתורם **עשויים לכונן זהויות שונות**. דוגמה לכך נוכל למצוא בטענתו של פוקו כי המיניות, כפי שאנו מבינות אותה היום (כחלק מהותי ממי שאנו, כסוד שצריך להתגלות ושמעיד על מהותנו הפנימית), היא תולדה של שיח רפואי על אודות המין שתפס תאוצה במאה התשע-עשרה; הודות להתמקדותו של השיח הרפואי בסיווג **פרקטיקות מיניות שונות** ובהגדרתן כנורמליות או סוטות, כוננה, כלומר נוצרה, הקטגוריה של ההומוסקסואל, וכמובן גם הקטגוריה **ההטרוסקסואל**.
ראו גם: **אובייקט וסובייקט, שיח (Discourse), אינטרפלציה (Interpellation), הבניה חברתית, פרפורמטיביות/ביצועיות (Performativity), חיברות/סוציאליזציה (Socialization), יחסי כוח, טרנסג'נדר** וגם **תיאוריה קווירית (Queer Theory), הטרו-נורמטיביות והומו-נורמטיביות (Heteronormativity & Homonormativity)**

כלי האדון

המשפט "כלי האדון לעולם לא יפרקו את ביתו של האדון" הופיע בכותרת של נאום שנשאה אודרי לורד (Audre Lorde), סופרת, משוררת ופעילה חברתית פמיניסטית ולסבית, בשנת 1979 בכנס אקדמי בניו יורק, והפך למטבע לשון פמיניסטי. בנאומה טענה לורד שהדיון הפמיניסטי מתמסד, הופך לאקדמי ואיננו מתייחס לשונות שיש בין נשים בהתבסס על גזע, מיניות, מעמד וגיל. לפי לורד, רק כאשר יכיל הדיון הפמיניסטי **שונות אלו**, הוא יוכל לחולל שינוי אמתי ולפרק את "ביתו של האדון", כלומר להרוס את **התרבות הפטריארכלית** וליצור במקומה תרבות אחרת. חשיבותו של מאמר זה הוא בשאלות החשובות שעלו ממנו, ואשר תקפות עד היום, באשר למחיר של "שיתוף פעולה" עם הממסד האקדמי ומהי דרך הפעולה העדיפה - פעולה מבפנים (כלומר, להוביל שינוי על-ידי שימוש ב"כלי האדון") או פעולה מבחוץ (כלומר, להוביל שינוי על-ידי פירוק "כלי האדון"). שאלה אחרת שהעלתה לורד היא מהם בכלל כלים שאינם "כלי האדון"? וכיצד יכולות פמיניסטיות להשתמש בהם? בהקשר הישראלי נעשה למשל שימוש במשפט זה על-ידי פמיניסטיות מזרחיות, פלסטיניות ולסביות כאשר מצאו עצמן מתמודדות בכנסים שונים עם **גזענות**, עליונות מעמדית יהודית אשכנזית, לאומנות יהודית ולסבופוביה.

ראו גם: **הצטלבותיות (Intersectionality), פטריארכיה, אפליה**

כפל תפקידים

מושג כפל התפקידים, בהקשרו המגדרי, מתייחס למצב החברתי לפיו על אף שבזכות המאבק הפמיניסטי יוצאות כיום נשים לעבודה מחוץ לבית, בדומה לגברים, תפקידי הטיפול בבית ובילדים עדיין מבוצעים ברובם על-ידי נשים. מצב זה שבו אישה נושאת בכפל התפקידים, כלומר מנקה, מבשלת ומטפלת בילדים לאחר שובה מהעבודה, כונתה על-ידי ארלי הוכשילד (Arlie Hochschild) "המשמרת השנייה" של נשים. לפי הוכשילד, העובדה שגברים עדיין לא לוקחים חלק שווה בעבודות הבית והטיפול בילדים, כלומר – אינם הופכים לפעילים ומעורבים במרחב הפרטי, מהווה את אחד הגורמים המרכזיים להמשך שימורו של אי השוויון המגדרי. לפי טענה אחרת שלה, העובדה שה"משמרת השנייה" של נשים איננה מתומחרת ואיננה מחושבת במסגרת הכלכלה והחשבונאות הלאומית, מנציחה אף היא את הנחיתות החברתית של נשים ואת הערך הפחות שמיוחס גם לעבודות בשכר שעשות נשים.

ראו גם: חלוקת תפקידים מגדרית, מרחב פרטי ומרחב ציבורי/ספירה פרטית וספירה ציבורית, הירארכיה

מגדרית

לעבור כ- (To Pass)

ערך זה מתייחס גם למושג השתכנונות

מושג המתאר מצב בו מיעוטים המבקשים להימנע מאפליה ומיחס מקפח, משתמשים בפרקטיקות שונות על מנת להיטמע בבני קבוצות הרוב. ואולם, מושג זה איננו מעיד בהכרח על שימוש בפרקטיקות או על אימוץ אורח חיים שונה, והוא יכול להתרחש גם באופן ספונטני שלא עומדת מאחוריו התכוונות. כך, למשל, לסבית עשויה לעבור כהטרסקסואלית, אפרו-אמריקאית בארצות-הברית עשויה לעבור כמי שאינה אפרו-אמריקאית; פלסטינית במדינת ישראל, שתלבוש בנגדים שאינם זתיים מסורתיים, עשויה "לעבור כיהודייה". כך גם במקרה של פלסטינית שתדבר עברית ללא מבטא ערבי; דוגמה נוספת שעולה בהקשר הישראלי כרוכה במושג היום-יומי והשנוי במחלוקת השתכנונות המיוחס ליהודיות יוצאות מדינות ערב או לפלסטיניות, המסמן אותן ככאלה שהשילו מעליהן סממנים תרבותיים המזוהים כמזרחיים או כערבים.

ראו גם: אפליה, פרפורמטיביות/ביצועיות (Performativity)

לעשות מגדר (Doing Gender) ראו פרפורמטיביות/ביצועיות (Performativity)

מגדר

ערך זה מתייחס גם לאבחנה בין מין למגדר

הבחנה וסיווג בין מין למגדר נעשתה לראשונה על-ידי האנתרופולוגית מרגרט מיד (Margaret Mead) בשנת 1935. נהוג לזהות מין (נקבה/זכר) כקטגוריה ביולוגית, ואילו מגדר (אישה/גבר) כקטגוריה חברתית שמוכנת על בסיס ההבדלים בין המינים. מינה הביולוגי של הברייה מוגדר על בסיס מאפיינים פיזיולוגיים ואנטומיים (כרומוזומים, איברי מין, איברי רבייה) שלרוב מתקיימת ביניהם התאמה, ושעל פיהם נהוג לסווג את כל הבריות לזכרים (בעלי כרומוזומים זכריים ופיין) או לנקבות (בעלות כרומוזומים נקביים, פות ושדיים). מגדר, לעומת זאת, הוא מונח מתחום מדעי החברה המתייחס לסדר חברתי ולאבחנה חברתית ותרבותית שנעשית בין גברים לבין נשים במסגרתה לכל הגברים מיוחסות תכונות, מאפיינים והתנהגויות מסוימות (למשל: רציונליים, חזקים, תחרותיים, אלימים ועוד) בעוד שלכל הנשים מיוחסות תכונות, מאפיינים והתנהגויות אחרות (רגשניות, חלשות, פועלות בשיתוף פעולה, עדינות ועוד). לטענת הפמיניזם, חלוקה דיכוטומית מגדרית זו מובילה לציפיות חברתיות כדוגמת זיהוי נשים עם המרחב הפרטי וגברים עם המרחב הציבורי; ציפייה מנשים להיות נעימות, מכילות ועדינות; השלמה עם אלימות של גברים כמשהו שהוא "טבעי" שלהם ועוד. הגדרות וציפיות אלו הן נקודת המוצא לעמדה שהתעצבה בגל השני של הפמיניזם ושנמצאת בבסיס מושג המגדר לפיה התנהגותם החברתית של בני אדם וזהותם כנשים או כגברים, אינן מתעצבות מתוך המין הביולוגי שלהם, אלא בהתאם להגדרות ולציפיות החברתיות שמופעלות עליהם. נקודת מוצא זו מערערת על הקביעה לפיה למעמד הנמוך של נשים יש הסבר ביולוגי.

ראו גם: הבניה חברתית, בינאריות/דיכוטומיה מגדרית, מרחב פרטי ומרחב ציבורי/ספירה פרטית וספירה ציבורית, גלי הפמיניזמים - הגל השני של הפמיניזם, הסללה

מגוון

מושג המגוון, שהגדרתו המילונית היא אוסף של אפשרויות הנבדלות זו מזו, משמש גם כמציין קבוצה או ארגון שכולל אוסף של אנשים בעלי זהויות שונות שנבדלים זה מזה במגדר שלהם, בגזע, במוצא, במעמד, בדת וכדומה. חשיבותו של המגוון בשוק העבודה מתבססת על ההנחה שאחידות בקרב עובדים (כלומר, היעדר מגוון) יוצרת מנגנונים של אי שוויון - מנגנוני הדרה ואפליה (לדוגמה: ארגון בישראל שעובדות בו רק יהודיות עשוי לדחות

פלסטיניות שמנסות להתקבל לעבודה, או להפלות את אלו שהצליחו להתקבל); פגיעה בשוויון ההזדמנויות של מיעוטים ואוכלוסיות ממעמד נמוך; וצמצום כמות הדעות ונקודות המבט. בהקשר הפמיניסטי, מוזכר המגוון גם ביחס לצורך להכיר בשונות שקיימת בין נשים בהקשרי גזע, מוצא, מעמד, דת נטייה מינית וכדומה ובניסיון להימנע מיצירת הירארכיה בין נשים, השתקה של קבוצות מסוימות ומיקוד בבעיותיהן של קבוצות אחרות. ראו גם: הדרה חברתית, אפליה, תיאוריות נקודת המבט (Standpoint Theories), פמיניזם לבן

מגולם בגוף (Embodiment)

המושג מגולם בגוף מניח כי הגוף האנושי מושפע מתנאים חברתיים ותרבותיים, ואינו רק מופע פיזי. ההשפעות האלה ניכרות בגוף וניתן וחשוב לחקור אותן. המפגש בין הטבע לבין התרבות מתרחש בגוף, שמסרב לכל הבחנה פשוטה בין השניים או להתקבעות בלעדית בתוך אחד מהם. אמנם הבריות אינן קבועות לחומריות הגופנית או לתנאים החברתיים והתרבותיים שלהן, אולם הן גם אינן משוחררות מהם לחלוטין. אלא, גופיהן לעד מגלמים טווח רחב של התנסויות, ביניהן – רגשות, תשוקות, זהויות וסוכנות.

הוגה פמיניסטית המזוהה עם תיאוריית המגולם בגוף היא איריס מריון יאנג (Iris Marion Young). בעקבות התובנות הפנומנולוגיות של סימון דה בובואר (Simone de Beauvoir) ושל מוריס מרלו-פונטי (Maurice Merleau-Ponty), בחנה יאנג את האופנים שבהם ילדות מחוברות, כלומר עוברות סוציאליזציה, באופן שמגביל את תנועתן ואת גופן במרחב, ומלמד אותן לתפוס את גופן כשברירי וחלש. תהליך למידה חברתי זה פוגע ביכולותיהן להציב לעצמן מטרות ולהשיג אותן גם בבגרותן.

תפיסה זו מבטאת את הביקורת הפמיניסטית על אודות הדיכוטומיה הנהוגה בפילוסופיה המערבית בין חומר/תודעה (כאשר חומר משמעו גוף), נקבה/זכר, טבע/תרבות, מרחב פרטי/מרחב ציבורי וכיוצא בזה. עיסוקה של ההגות הפמיניסטית בחוויה המגולמת בגוף מאתגרת תפיסות דיכוטומיות השגורות בשדות שיח ומחקר שונים, הנוטים לחלק את החוויות המגולמות בגוף לכדי טבע/תרבות, באופן הירארכי שממקם את התרבות כנעלה יותר על פני הטבע. בנוסף, הגות זו מביאה לקדמת הבמה חוויות גופניות ויום-יומיות של נשים שלרוב נדחקות מהמחקר. כמו, לדוגמה, חוויות של היריון, הפלה, לידה, כריתת שד, הנקה, השתנות הגוף במרוצת השנים וכן הלאה. התייחסות זו מפרקת למעשה את התפיסה המלוכדת של "גוף האישה" ומאפשרת לחשוב על ריבוי גופני, בהתאם למגוון ההתנסויות שמגולמות בחוויות היום-יום שלה.

ראו גם: פנומנולוגיה, חיברות/סוציאליזציה (Socialization), בינאריות/דיכוטומיה מגדרית, מרחב פרטי ומרחב ציבורי/ספירה פרטית וספירה ציבורית

מהותנות (Essentialism)

עמדה פילוסופית מתחום האונטולוגיה הגורסת כי לכל דבר בעולם יש מהות יציבה ובלתי ניתנת לשינוי. עמדה זו מעוררת ביקורת עזה בקרב זרמי הפמיניזמים השונים, בשל תרומתה האפשרית להנצחת פערים מגדריים ואחרים ולהעצמת מגמות שמרניות שמצדיקות את המשך קיומו של הסדר הפטריארכלי ואת חוסר היכולת לשנותו. פמיניזם אנטי-מהותני טוען כי הזהות שלנו איננה משהו שטבוע בנו, אלא היא נרכשת דרך תהליך של סוציאליזציה. לפיכך, זהות של אישה בפמיניזם האנטי-מהותני (כדוגמת פמיניזם דתי, צבעוני, סוציאליסטי) מתעצבת כחלק ממערך יחסי כוח מגדריים, אתניים, מעמדיים, ועוד, כך שהיא איננה משהו יציב, קבוע ומובחן. יחד עם זאת, גם בתוך השיח הפמיניסטי קיים זרם שמחזיק בעמדה מהותנית, ומבקש לאתר תכונות ייחודיות ומהותיות להגדרת ה"נשיות" כדוגמת חמלה, אמפתיה ועוד. דבר זה נעשה מתוך שאיפה להגן על מעין "גרעין של נשיות", לתת לו ערך ולגייסו למען יצירת כוח פוליטי שחיוני לשם חלוקה שוויונית של ההזדמנויות בחברה. עמדה זו מזוהה בעיקר עם פמיניזם צרפתי ובפרט עם ההוגות ז'וליה קריסטבה (Julia Kristeva), לוס איריגארי (Luce Irigaray) והלן סיקסו (Hélène Cixous). נוסף על כך, הוגות פמיניסטיות שונות, סוברות כי יש לאמץ מהותנות בצורה אסטרטגית, כלומר - לדבר על נשים או על נשיות כמשהו שיש לו משמעות משל עצמו, אך זאת מבלי להכליל נשים באופן אמפירי.

ראו גם: אונטולוגיה (Ontology), פטריארכיה, חיברות/סוציאליזציה (Socialization), פמיניזם דתי (יהודי) וגם פמיניזם ערבי/אסלאמי, יחסי כוח, אתיקה של דאגה (Ethic of Care), שוויון אריסטוטלי/פורמלי ושוויון מהותי

מוביליות/ניעות חברתית (Social Mobility)

מושג המתייחס ליכולתה של ברייה שנולדה במעמד חברתי מסוים לעבור (לנוע) למעמד חברתי אחר, נמוך או גבוה, וכן להתקדמות מקצועית בשוק העבודה. מרבית החוקרות שעסקו בנושא זה בדקו את החסמים לצד הסיכויים של בנות קבוצה חברתית מסוימת לנוע כלפי מעלה, לקדם את עצמן חברתית או מקצועית וזאת בניגוד לבחינה פרטנית של החסמים העומדים בפני אישה מסוימת כזאת או אחרת. מחקרים פמיניסטים בחנו את הקשר בין מגדר וניעות על-ידי השוואת סיכויי ההתקדמות של נשים בהשוואה לגברים באותו מקצוע או בעלי מעמד חברתי זהה.

מודל היופי/מיתוס היופי

ערך זה מתייחס גם למושגים דימוי גוף, אידיאל הגוף גברי

מודל היופי הוא מושג שמתייחס לדגש ולערך הגבוה שמושם בחברה על מראה חיצוני תוך קביעת סטנדרטים נוקשים ואחידים למה שנחשב יפה מבחינת צבע עור/עיניים/שיער, משקל, גובה וכדומה. על-פי המחקרים, הגדרות היופי משתנות מתקופה לתקופה ובין תרבויות שונות ומקומות שונים, אולם ככלל, נשים וגברים שנחשבים יפים בזמן או בתרבות נתונה, כלומר אנשים שמראם החיצוני תואם את המודל באותו זמן ומקום, זוכים ליחס מועדף בהקשרים שונים.

נעמי וולף (Naomi Wolf), סופרת פמיניסטית, טבעה את המושג "מיתוס היופי" שהיה גם שם ספרה שפורסם בשנת 1991 אשר בו חשפה את הקשר בין יחסה של החברה לגוף הנשי לבין יחסי הכוח המגדריים. לפי וולף מיתוס היופי איננו טבעי ואוניברסלי, אלא הוא תוצר מתמשך של הגדרה חברתית, המופנית בעיקר כלפי נשים, שמשמשת ככלי לפיקוח חברתי עליהן. מיתוס היופי (שעשוי, כאמור, להשתנות בין תרבויות שונות) מחייב נשים לבסס את הזהות שלהן על המראה החיצוני שלהן ובכך הוא מקבע אותן בעמדה שבה הן נדרשות לאישור חיצוני חוזר ונשנה על מנת להיחשב בעלות ערך וראויות.

המחקר הפמיניסטי בחן את מודל היופי בהקשרים רבים ושונים: ייצוגים ומסרים של יופי באמנות, בתרבות ובפרסום; דרכים בהם מועברים המסרים החברתיים על מודל היופי; תעשיות ה"יופי" (ניתוחים פלסטיים, איפור, קוסמטיקה, דוגמנות וכדומה) והקשר שלהן לפערים מגדריים; דימוי גוף של נערות ונשים והשלכותיו, כדוגמת הפרעות אכילה; אידיאל הגוף הגברי (שרירים, גוף מחוטב) והקשר שלו לתפיסת הגבריות ולהתנהגות "גברית"; ועוד.

ראו גם: כוח ממשמע/כוח מנרמל (Disciplinary Power), גבריות (Masculinity)

מולטי-דיסציפלינרי ראו דיסציפלינה

מחקר איכותני

ערך זה מתייחס גם למושג גישה פרשנית

המחקר האיכותני הוא גישה פרשנית במסגרתה נחקרות משמעויות, פרשנויות, סמלים ויחסים חברתיים והנובעת מתוך התעניינות בחיי היום-יום, במשמעויות ובחוויות של סובייקטים וזאת בניגוד למחקר הכמותני

שנסמך על משתנים. במחקר האיכותני מתבצע זיהוי וניתוח של הדרכים בהן מושפעים חיי היום-יום ממבנים חברתיים, מצורות שיח ומאידיאולוגיות שונות.

החוקרת האיכותנית מבצעת את מחקרה בסביבה טבעית, מתוך ניסיון להבין ולפרש תופעה בהתאם למשמעות שנותנים לה משתתפי ומשתתפות המחקר. את המשתתפות/ים היא בוחרת על בסיס מאפיינים שאינם מקריים, אלא כאלו שמוגדרים בהתאם לתופעה הנחקרת, והיא מבצעת אחת או יותר מהפעולות הבאות: מראינת את משתתפיות המחקר; עורכת תצפיות; מנתחת טקסטים כתובים, ויזואליים ודיגיטליים; וכדומה. במסגרת המחקר האיכותני מבצעת החוקרת פרשנות על דברי משתתפיות המחקר וניתוח שלהם כמו גם על כל מידע אחר שאספה במסגרת המחקר. כמו כן, מציגה החוקרת בשיטת מחקר זו את תהליך המחקר שביצעה בצורה מודעת ורפלקסיבית, את ההטיות שיכולות לנבוע מהזהות שלה וממי שהיא, וכל זאת בהתבסס על הנחת המוצא לפיה אין אובייקטיביות או ניטרליות במציאות ובחיים. מחקרים פמיניסטים הם ברובם מחקרים איכותניים אך קיימים גם מחקרים פמיניסטים כמותניים.

ראו גם: שיח (Discourse), רפלקסיביות (Reflexivity)

מחקר אתנוגרפי ראו אתנוגרפיה

מחקר נרטיבי ראו נרטיב

מחקר פנומנולוגי ראו פנומנולוגיה

מטריארכיה/מטריארכלי (Matriarchal)

פירושה המילוני של המילה מטריארכלי הוא שלטונה של האם, אולם בהקשר החברתי ההתייחסות היא לחברה שבה נשים מאיישות את מוקדי הכוח וההחלטות. ספר בשם "Mother Right: an investigation of the religious and juridical character of matriarchy in the Ancient World" הוא הפרסום המוקדם ביותר שעסק במטריארכיה והוא פורסם ב-1861 על-ידי יוהאן יעקוב בקהופן (Johann Jakob Bachofen), אנתרופולוג וחוקר תרבויות עתיקות. במסגרת ספר זה ניסה בקהופן לבסס עובדות היסטוריות ומוסריות באשר לעליונות של נשים (זכויות של אימהות), שנבעו לדעתו מהקשר הטבעי והביולוגי שבין תינוק לאמו. כיום, ישנם חוקרים ארכיאולוגים ואנתרופולוגים שמערערים על קיומן של חברות מטריארכליות ומקיימים וויכוח בשאלת אופן

הגדרתן, והמבנה החברתי המלא והמדויק של חברות שכאלו, במידה ובכלל התקיימו. עם זאת, על-פי חוקרות פמיניסטיות, כדוגמת היידה גוטנר-אבנדרות' (Heide Göttner-Abendroth), היסטוריונית ואנתרופולוגית, חברות מטריארכליות התקיימו במשך אלפי שנים ואף היו הצורה החברתית הנפוצה בתקופות מוקדמות בהיסטוריה (לפני 3,000 שנה ויותר). לפי חוקרות אלו, מטריארכיה איננה היפוכה של **פטריארכיה**, כלומר לא מדובר בחברה שבה נשים עליונות ושולטות וגברים מוכפפים מדוכאים, אלא זוהי חברה שאיננה הירארכית ושמבוססת על נתינה בהתבסס על המודל של אימהות כסמל של נתינה ללא תנאי.

ראו גם: **פטריארכיה**

מיזוגיניה (Misogyny)

גישה שמבטאת בוז ואיבה לנשים ושתופסת אותן כלא זכאיות לאותם זכויות ותנאי קיום להם גברים זכאים. מיזוגיניה מתגלה במגוון דרכים, בניהן: **אפליה** חברתית ומקצועית, אלימות פיזית ומינית, אלימות כלכלית, אלימות מילולית, אפליה משפטית, **החפצה**, **הסללה** חינוכית, מגדרית, מקצועית ומשפחתית, ועוד. בחברה **פטריארכלית**, מיזוגיניה היא חלק **מהחיברות**, וכזאת היא שקופה ואף מוכחשת והיא נוכחת גם בטקסטים תרבותיים כגון ספרים, קולנוע, מופעי סטנד-אפ, פתגמים ועוד, ובפרקטיקות חברתיות כמו בדיחות, שיחות בין חברים או בני משפחה, בפגישות עסקיות ועוד.

ראו גם: **אפליה**, **חפצון/החפצה (Objectification)**, **הסללה**, **פטריארכיה**, **חיברות/סוציאליזציה**

(Socialization)

מין ראו **מגדר**

מיננות ראו **סקסיזם/מיננות (Sexism)**

מסר דכאני ראו **דכאני**

מרחב פרטי ומרחב ציבורי/ספירה פרטית וספירה ציבורית

המהפכה התעשייתית הובילה ליצירתה של חלוקה דיכוטומית בין הספירה הציבורית לספירה הפרטית (הביתית) על-ידי זיהוי הייצור הכלכלי (המכונה גם **פרודוקציה**) עם הספירה הציבורית, וזיהוי הייצור שמתבטא

בעבודות הבית ובלידת ילדים וטיפול בהם (ומכונה רה-פרודוקציה), עם הספירה הפרטית. המשמעות המרכזית שיש להפרדה זו בין הספירות היא שבעוד שהמרחב הציבורי מזוהה עם כל מה שדורש הסדרה וחקיקה, כלומר – כל מה שהוא מעניינה של המדינה, המרחב הפרטי כשמו כן הוא, מזוהה כפרטי, ככזה שאיננו מעניינה של המדינה, וכן כמרחב לא יצרני (במובן שלא מתבצעת בו עבודה ובטח שלא כזאת שראויה לתגמול). חלוקה זו מאפיינת את הליברליזם הקלאסי שמשרטט את תמונת האדם האידיאלי בדמות הגבר הרציונלי והתבוני ואילו האישה, כמו גם ילדיו, היא חלק מנכסיו. תפיסה שכזו מניחה שהיחסים שמתקיימים במרחב הפרטי אינם פוליטיים, אינם זקוקים להסדרה ולהגבלות שמעוגנות בחקיקה. חלוקה זו, שמזוהה את עם המרחב הציבורי עם גברים ואת המרחב הפרטי עם נשים, זכתה לביקורת רבה מצד התיאוריה הפמיניסטית – החל מזו הליברלית וכלה בתיאוריות עכשוויות. שני טעמים עיקריים לביקורת הפמיניסטית: האחד, עצם ההבחנה בין שני המרחבים מתעלמת מהפוליטיות של המרחב הפרטי, מהפעילות היצרנית שכרוכה בתחזוקתו ובקיומו, ממערך יחסי הכוחות שמתנהל במסגרתו וכיוצא בזה; שנית, הבחנה זו משמרת את יחסי הכוחות הלא שוויוניים בין נשים לגברים, לרבות הדרתן של נשים מהמרחב הציבורי. היבט נוסף ומשמעותי לחלוקה בין המרחבים תלוי בהגדרות שונות של אזרחות ומדינה. כך, למשל, עמדה אינדיבידואליסטית (שמבקשת להגן על זכויות הפרט), עמדה ליברלית קלאסית (כפי שתוארה לעיל), ועמדה קולקטיביסטית (שמזוהה את הפרט כחלק ממערכת חברתית גדולה יותר) עשויות כולן לשמר חלוקה זו. באופן זה, המרחב הפרטי לא יהיה מעניינה של המדינה במקרים של אלימות במשפחה, למשל.

ראו גם: גבריות (Masculinity), גלי הפמיניזמים – הגל הראשון של הפמיניזם/פמיניזם ליברלי, האישי הוא הפוליטי, יחסי כוח, הירארכיה מגדרית, הדרה חברתית

מרי מגדרי ראו חתרנות (Subversion)

ניכוס/ניכוס מחדש (Reclaiming)

מושג זה מתייחס למהלך שמתבצע על-ידי קבוצה חברתית המבקשת להפקיע מושג המיוחס לה, שטעון חברתית ופוליטית בערך שלילי, ולהפוך אותו לחיובי. כך למשל ייסדו נשים פמיניסטיות מחאה חברתית המכונה "צעדת השרמוטות" (SlutWalk) שנועדה להתגאות במילה שרמוטה ולתת ערך חיובי, במקום השימוש השלילי שעושים בה להעלבה ולביזוי נשים.

ראו גם: תיאוריה קווירית (Queer Theory)

ניעות חברתית ראו מוביליות/ניעות חברתית (Social Mobility)

נישוי/פמיניזציה (Feminization)

הפיכת מישהי, מישהו או משהו לנשי. סימון דה בובואר (Simone de Beauvoir) הייתה הראשונה לטעון כי אישה אינה נולדת אישה אלא הופכת לאישה. בכך, היא פתחה צוהר להבחנה של **הגל השני של הפמיניזם** בין **מין למגדר**. הבחנה זו מזהה את הנשיות כתוצר של תהליכים חברתיים ולא כתכונה **מהותית** של נשים, כלומר - כהכרח של הטבע. יחד עם זאת, המונח מתייחס על פי רוב להפיכה של דבר מה, המאופיין באופן מסורתי כגברי, לבעל מאפיינים נשיים וכתוצאה מכך לירידה בערכו. פמיניזציה לפיכך עשויה להתרחש לאדם אך היא יכולה להתרחש גם, למשל, למקצוע שזוהה בעבר כגברי ומאויש היום ברובו על-ידי נשים. תהליך זה כרוך בדרך כלל בירידת קרנו של המקצוע (כמו למשל מזכירות או הוראה, המזוהים כמקצועות **צווארון ורוד**), כמו גם ירידת התגמול הכלכלי עבורו.

ראו גם: **גלי הפמיניזמים – הגל השני של הפמיניזם, מגדר, מהותנות (Essentialism)**

ניתוח נרטיבי ראו נרטיב

נרטיב

ערך זה מתייחס גם למושגים **מחקר נרטיבי, ניתוח נרטיבי**

נרטיב הוא מושג שלקוח מחקר הספרות ומשמעותו תיאור קוהרנטי שמעניק משמעות לאירוע, מקרה או לתופעה שעליה מדווחים. בהקשר המחקרי, נרטיב הוא דיווח של משתתפת מחקר על חייה בתוך הקשר מסוים שעליו היא נשאלת במהלך ראיון, או שאותו תיעדה במסמכים שונים.

הנרטיב מציג ומעצב מציאות חברתית בתוך הקשר, תרבות ושפה; הוא כולל דמויות, עלילה ואירועים שנמצאים על רצף של זמן ומרחב שמסופרים כדי לספק הסבר ותובנות לנושא הנחקר או לתוצאה כל-שהיא שהתקבלה ממהלך האירועים. בנרטיב מתקיימים כמה ממדים – ייחודיות, תרבות, עולם פנימי של המספרת, עבר-הווה-עתיד והקשרים קולקטיביים; הוא לא רק מבטא תפיסת עולם זהות ואישיות, אלא גם מבנה אותם.

מחקר נרטיבי משתמש בשיטת מחקר המתמקדת בסיפורים, **וניתוח נרטיבי** עושה שימוש במילים בתור נתונים, מתוך תפיסה לפיה אין מציאות אחת אלא **ריבוי של מציאויות** סובייקטיביות, כלומר, מציאויות שתלויות באישה שמספרת או מתעדת אותן. המחקר הנרטיבי בוחן איך מיוצגות תופעות שונות בתוך הסיפורים, מתייחס

לתוכן ולצורה בה הם סופרו, וכן להקשרים השונים שלהם. ההנחה היא שלמשתתפת המחקר אין חופש מוחלט בכתיבת הסיפורים שלה, משום שהם כפופים להשפעות רבות כגון הגיל בו התרחש הסיפור והגיל בו הוא מסופר, מגדר המספרת, המבנה החברתי בו התרחשו האירועים, השתייכות אתנית ומעמדית, מצב כלכלי, משפחתי ובריאותי.

ראו גם: **תיאוריות נקודת המבט (Standpoint Theories)**

סדר חברתי מגדרי ראו חלוקת תפקידים מגדרית

סובייקט ראו אובייקט וסובייקט

סוכנות (Agency)

ערך זה מתייחס גם למושג **סוכנות מינית (Sexual Agency)**

המושג סוכנות מתייחס ליכולת הפעולה של ה**סובייקטית** בעולם ומבטא את האפשרות שלה לפעול **כנגד הציווי החברתי** או שלא בהתאם לציווי זה, כביטוי של הסובייקטיביות שלה, כלומר כביטוי של היותה ישות עצמאית בעלת **יכולת בחירה חופשית**. בהקשר הפמיניסטי, פעולות של גברים ששוללים עצמאות של נשים (לדוגמה: גבר שלא מאפשר לאישה לדבר, או שליטה של גברים על מיניות של נשים) נחשבים ככאלו שמונעים את היכולת של נשים לפעול לפי דרכן כסוכנות בעולם. העיסוק הפמיניסטי ב**סוכנות המינית** של נשים צמח מתוך **הגל השני של הפמיניזם** והמשיך והתפתח משם על בסיס הביקורת של **תפיסת הכפיפות המינית של נשים** לפי קתרין מקינאן (Catharine MacKinnon), כמו גם בעזרת פיתוח ה**תשתית התיאורטית** שהניחה לורה מאלווי (Laura Mulvey) בסוגיות של הנאה והבדל מיני.

ראו גם: **אובייקט וסובייקט, כוח ממשמע/כוח מנרמל (Disciplinary Power), אימננטיות וטרנסצנדנטיות (Immanence & Transcendence), גלי הפמיניזמים – הגל השני של הפמיניזם, פמיניזם רדיקלי, עונג חזותי**

סוכנות מינית (Sexual Agency) ראו סוכנות (Agency)

סוציאליזציה ראו חיברות/סוציאליזציה (Socialization)

ספירה פרטית וספירה ציבורית ראו מרחב פרטי ומרחב ציבורי/ספירה פרטית וספירה ציבורית

סקסיזם/מיננות (Sexism)

ערך זה מתייחס גם למושגים אפליה מגדרית (*Gender Discrimination*), שוביניזם

המושג סקסיזם, ובעברית מיננות, מתאר אפליה על בסיס מיני, במסגרתה סובלות בריות המשתייכות למין מסוים (לרוב נשים) מיחס מפלה לרעה. מעט בשונה ממנה, אפליה מגדרית (*Gender Discrimination*) מתייחסת לאפליה המתרחשת על בסיס מגדרי, במסגרתה בריות המשתייכות למגדר מסוים (בדרך כלל נשים) סובלות מיחס מפלה. בריות שנוקטות בסקסיזם מחזיקות בדעות קדומות כלפי נשים, לדוגמה: תפיסתן כרגשניות, חלשות, עדינות עד שבריריות, היסטוריות, קלות דעת ועוד. דעות קדומות אלו מזינות יחס מפלה ומתנשא כלפי נשים (המכונה גם שוביניזם), והוא מתבטא בהמעטה בערך ובמסוגלות הפיזית והאינטלקטואלית שלהן, בהתייחסות אליהן כאל אובייקט מיני ועוד. כך למשל, טוענת הברייה הסקסיסטית כי נשים לא יודעות לנהוג במכונית, לא מסוגלות לשרת בתפקידי ניהול בכירים או להילחם וכיוצא בזה. בשונה ממיזוגיניה, שפירושה שנאת נשים, סקסיזם אינו מגלם שנאה, אלא תפיסה של נשים כאחרות. תפיסה סקסיסטית של נשים כאחרות איננה מדגישה לחיוב את הריבוי האנושי המגולם בהבדלים שבין נשים לגברים, אלא מזהה את ההבדלים (הביולוגיים והתרבותיים כאחד) כמקור לגיטימי לחוסר שוויון בין המינים והמגדרים. הודות למאבק הפמיניסטי, המחוקק במדינת ישראל נדרש לתופעה של סקסיזם. כך, למשל, נחקק חוק שיווי זכויות האישה, חוק שוויון הזדמנויות בעבודה, חוק נגד הטרדה מינית ועוד. ואולם, קיימים בישראל חוקים שמבחינים בין נשים לגברים, כאשר השאלה האם מדובר בהבחנה מוצדקת או לא, נתונה לוויכוח במסגרת הדיון הפמיניסטי ומחוץ לו. בין אם הסיבה לכך היא טובתן של נשים, שמעמדן עדיין אינו שווה לגברים, ובין אם הסיבה לכך היא סקסיזם, חוקים אלו כוללים, בין היתר, גיל פרישה מוקדם יותר לנשים, ומשך שירות צבאי קצר יותר לנשים. ראו גם: אפליה, חפצון/החפצה (*Objectification*), מיזוגיניה (*Misogyny*), אחרות (*Otherness*), חוק שיווי

זכויות האישה, תקרת הזכוכית ורצפת הבוץ

עונג חזותי

ערך זה מתייחס גם למושג המבט הגברי (*The Male Gaze*)

מונח שמזוהה בראש ובראשונה עם לורה מאלווי (Laura Mulvey) וג'ון ברגר (John Berger) שטען כי נשים מסתכלות על עצמן מנקודת מבטו של גבר הצופה בהן, ובעשותן זאת הן הופכות לאובייקט של ראייה. טענות דומות העלתה מאלווי ביחס למערך הקולנועי. בבסיס התיאוריה שפיתחה ניצבים כמה מושגי מפתח מן התיאוריה הפסיכואנליטית: כך למשל, עונג חזותי מתבסס על התובנות של זיגמונד פרויד (Sigmund Freud), לפיו הנאה ממבט היא אינסטינקט אנושי שמתפתח בילדות המוקדמת, דרך רכישת יכולת השליטה של התינוק על האובייקטים שעליהם הוא מתבונן. על בסיס זה, טוענת מאלווי כי תוכנם של סרטי קולנוע, זוויות הצילום ועוד - כל אלו מטפחים את האינסטינקט שבהנאה ממבט והופכים אותו לכדי פנטזיה מציצנית שמתאימה למציץ, גבר, ואיננה מתאימה לעמדה של מציצנית, אישה. כלומר, בעוד שהגיבור בסרט והצופה הגבר יכולים ואכן מביטים על העולם, הגיבורה והצופה האישה לעולם אינן בעלת המבט אלא תמיד מתפקדות כמושא המבט. על-פי מאלווי, את מבטו של הגיבור על העולם (המבט הגברי), מאמצים גם הצופות וגם הצופים וכך המבט הגברי הוא שמופנם מבחינה תרבותית וחברתית והוא היחיד שאפשרי וזמין עבור שני המינים.

ראו גם: חפצון/החפצה (Objectification), אובייקט וסובייקט, אחרות (Otherness)

עמדה אונטולוגית ראו אונטולוגיה (Otology)

עמדה אפיסטמולוגית ראו אפיסטמולוגיה/תורת ההכרה (Epistemology)

עקרון טובת הילד והילדה

על-פי הלשון הרשמית, מושג זה מכונה טובת הילד. ואולם, בעקבות המשפטן רוברט ליכט-פטרן, שטען כי טובתן של ילדות (וילדים) מחייבת קידום של שוויון מגדרי, ושינוי דרכי סוציאליזציה המושפעים משימוש בלשון זכר ונקבה, נאמץ את הצעתו להשתמש במושג טובת הילדה. מושג זה מבטא עמדה שלפיה על המדינה מוטלת חובה להבטיח כי ילדות יגדלו בסביבה תומכת ומזינה. חובה זו יכולה להיתרגם להתערבות בתא המשפחתי, במידה וזה פוגע בטובת הילדה בצורה חמורה. על פי האמנה לזכויות הילד, עליה חתומות כל מדינות העולם למעט ארצות-הברית, כאשר המדינה פועלת בקשר לילד או לילדה ספציפיים, טובת הילדה צריכה להוות עיקרון מנחה ראשון במעלה. בשנים האחרונות חל שינוי בשיח אודות ילדות וילדים שהכיר בהם כמושאי זכויות אדם. כעת,

טובתן של ילדות נבחנת לא רק דרך מבט **פטרנליסטי**, אלא גם דרך הבנה של הכישורים המתפתחים המאפשרים לילדות להביע את דעתן ולקחת חלק בעיצוב חייהן. בהתאם, למשל, הובטחה זכותן בחוק הישראלי להשתתף בהליכי הגירושים של הוריהן בהעדר הסכמה בין ההורים.

מושג טובת הילדה הוא מושג עמום וניתן לצקת לו תכנים משתנים, לרבות בהתאם לחברה שבה הילדה גדלה. כך למשל, בעוד שמדינות רבות מתירות הכאת ילדות כאמצעי חינוכי לגיטימי, ונבדלות זו מזו רק בחומרת ובעוצמת הענישה הפיזית המותרת, מדינות אחרות, כולל ישראל, אוסרות אותה כליל. מכאן, שעקרון טובת הילדה עשוי להתנגש בעקרון **הזכות לאוטונומיה הורית**, שמניח כי לכל בני האדם שמורה הזכות להקים משפחה, להביא צאצאים לעולם ולגדלם על-פי ערכיהם, תרבותם ואמונתם. ההתנגשות בין השניים עשויה להתרחש עקב פערים בין התפיסה המדינית או הבינלאומית לבין תפיסת ההורים בנוגע לרווחת הילדה, בריאותה הנפשית והפיזית, אמצעי חינוכה וכיוצא בזה.

ראו גם: **פטרנליזם, פרו-נטליזם ונון-נטליזם (Pronatalism & Nonnatalism)**

עשיית גבריות (Manhood Acts) ראו גבריות (Masculinity)

פאלוס

ערך זה מתייחס גם למושגים **פאלוצנטריזם, פאלוגוצנטריזם** פאלוס, מיוונית, משמעותו איבר מין גברי זקור או חפץ הנראה כמוהו. שימושו בפסיכואנליזה נעשה ראשית על-ידי זיגמונד פרויד, שגרס כי הפאלוס מסמן כוח ו**תשוקה**, ובהמשך על-ידי ז'ק לאקאן (Jacques Lacan), שטען כי איבר המין הזכרי, **כאובייקט סמלי**, משחק תפקיד חשוב בהבניית הגבריות כסובייקטים. תפיסה זו זכתה לביקורת פמיניסטית נרחבת, אשר כינתה את הפילוסופיה המערבית (לרבות הפסיכואנליזה של לאקאן) **פאלוצנטרית**. פאלוצנטריות, מושג המורכב מפאלוס ומצנטרוס, שמשמעו מרכז ביוונית, מתאר את התפיסה המוטבעת בלשון ובחברה הפטריארכלית שמעוצבת בידי **הגמוניה גברית**. הביקורת הפמיניסטית מצביעה על ההלימה בין בעלות על הפאלוס הביולוגי (איבר המין הזכרי) לבין בעלות על הפאלוס הסימבולי. בתוך כך, המושג נטבע על מנת לאפיין את מחוזות התרבות והשפה שבמסגרתם הפאלוס מגלם באופן סמלי את הכוח והחוק. מכיוון שלפאלוס אין מקבילה נשית מכל סוג שהוא, נשים בהכרח מודרות ממחוזות אלו.

שילוב בין פאלוצנטריות לבין לוגוצנטריות (לוגוס, מיוונית, משמעו – ההיגיון, החוק והאל), שמתארת את חתירתה של הפילוסופיה המערבית אחר מקור סמכות אחיד וטוטאלי, יצר את המושג **פאלוגוצנטריות**. מושג זה

מחדד את הקשר שבין השאיפה של הפילוסופיה המערבית, שמאופיינת כגברית, לחתירה אחר האמת בה"א הידיעה, לבין **הפטריארכליות** שמאפיינת את כל מחוזות התרבות והלשון בחברה המערבית ומזירה נשים.

ראו גם: **תשוקה, הון סמלי, הגמוניה, פטריארכיה, הדרה חברתית**

פאלוצנטריזם וגם פאלוגוצנטריזם ראו פאלוס

פוליטיקה של זהויות

פוליטיקה של זהויות היא מונח המצביע על מאבק המתרחש בחברות **רב-תרבותיות** בין קבוצות שונות. במסגרת חברות אלו בריות בנות קבוצות-מיעוט מעלות על נס הבדלים תרבותיים, מגדריים, דתיים, לאומיים, אתניים וגזעיים המזוהים עמן. בעוד שהמסורת הליברלית והמודרנית, שמחזיקה בדמות אדם אוניברסלי, רציונלי ותועלתן, נוטה לטשטש הבדלים אלו, בריות שנוקטות בפוליטיקה של זהויות **מכוננות** את זהותן על בסיס אפיוניה המובחנים של הקבוצה החברתית שאליה הן משתייכות. בין אם כינון הזהות נעשה באופן ספונטני (כלומר, **נתפס כטבעי ואותנטי**) ובין אם הוא אסטרטגי (ונעשה למען יצירת שינוי חברתי), מטרתן של בריות הנוקטות בפוליטיקה של זהויות היא לתבוע צדק, **שוויון** ואוטונומיה שנשללו מהן בדיוק בשל שיוכן לקבוצת מיעוט. שלילת האוטונומיה התרבותית, האתנית, המינית וכיוצא בזה, נעשית לרוב על-ידי **ההגמוניה**, קרי קבוצות ומוסדות חברתיים דומיננטיים. אלה מבקשים לקדם את האינטרסים שלהם על-ידי הנחלה של אידיאולוגיה שלטת, שנתפסת טבעית וברורה מאליה, ובכך **מדכאים** את הבריות בנות קבוצת המיעוט. דיכוי זה מייצר שפע של קבוצות וקטגוריות חברתיות שנתפסות כנחותות מזו ההגמונית (לדוגמה, מזרחיות). עצם הדיכוי מאפשר לבת הקבוצה המדוכאת להשתמש בקטגוריות המוכפפות שאליהן היא שויכה, להפכן **למנגנון של כוח** ובכך להיאבק על חלוקה מחדש של **ההון הממשי (נכסים) והסמלי (ייצוגים)** בחברה. מאבק זה נועד לשנות את המארג תרבותי שממקם בעלי ובעלות זהויות אלו בתחתית **ההירארכיה החברתית**. לפיכך, מטרתה של פוליטיקה של זהויות היא להדגיש את השונות ולהשיג אוטונומיה במימוש פרקטיקות שחורגות מאלו ההגמוניות.

לצד זה, ביקורת רבה מושמעת כלפי פוליטיקה של זהויות. ביקורת זו מורכבת מהטענות (1) כי פוליטיקה של זהויות נוטה לפלגנות; (2) כי היא חסרה אופק חיובי ויצרני ובמקום זאת נוטה לפרק מבנים חברתיים; (3) וכי היא מתחזקת את מעמדן הנחות של הבריות הנוקטות בה ושל הקבוצות החברתיות שאליהן הן משתייכות. מנגד, תיאורטיקניות אחרות סוברות כי בפוליטיקה של זהויות קיים פוטנציאל לממד **חתרני**. כך למשל, טוענת

ג'ודית באטלר (Judith Butler) כי **פרפורמטיביות** היא אסטרטגיה שמאפשרת **לסובייקטיות** לחתור תחת השיח שמכונן אותה כמוכפפת.

ראו גם: **פמיניזם רב-תרבותי**, **כינון**, **מהותנות (Essentialism)**, **שוויון אריסטוטלי/פורמלי ושוויון מהותי**, **הגמוניה**, **דכאני**, **יחסי כוח**, **הון סמלי**, **הירארכיה מגדרית**, **חתרנות (Subversion)**, **פרפורמטיביות/ביצועיות (Performativity)**, **אובייקט וסובייקט**, **שיח (Discourse)**

פוסט-מודרניזם

מונח מטרייה לתיאוריות ביקורתיות שצמחו במהלך המאה העשרים בעיקר באירופה ובארצות-הברית. פוסט-מודרניזם, כשמו כן-הוא, מתאר התרחקות מהעידן, מההגות ומהשיח המודרני שקדמו לו. אף על פי שמדובר במונח רחב ביותר שמאגד תחתיו מגוון תיאוריות בעלות הנחות יסוד שונות, הפוסט-מודרניזם בכללותו שותף לביקורת על המחשבה המודרנית. בפרט נסובה הביקורת על הנחות היסוד הרציונליות והאוניברסליות של ההגות והעידן המודרני. לפיכך, נוטה ההגות הפוסט-מודרנית לתפיסה התייחסותית ו**רפלקסיבית** של המציאות האנושית, ולתפיסה נזילה, מרובה, מפוצלת ודינאמית של ה**סובייקט** האנושי. **פמיניזם פוסט-מודרני**, לפיכך, מערער על **מהות** נשית או על גרעין נשיות שחבוי בכל הנשים באשר הן. בנוסף, הוא מנוגד **לגל הראשון והשני של הפמיניזם** שהיו עיוורים לחוויות, לקולות ול**נקודות מבט מגוונות** של נשים שונות.

ראו גם: **רפלקסיביות (Reflexivity)**, **אובייקט וסובייקט**, **פמיניזם פוסט-מודרני**, **מהותנות (Essentialism)**,

גלי הפמיניזמים, **תיאוריות נקודת המבט (Standpoint Theories)**

פוסט-פמיניזם

פוסט-פמיניזם הוא זרם תרבותי שמשמש במושגים וברטוריקה פמיניסטית וטוען באמצעותם לחוסר רלוונטיות של הפמיניזם בימינו. לשיטתו של זרם זה, אין כבר יותר **פטריארכיה**, ו**יחסי הכוח** המגדריים התאזנו כך שמעמדן של נשים שווה כיום לגברים. טענות פוסט-פמיניסטיות מנוסחות בשפה ליברלית והן מתייחסות לנשים כמי שמנהלות את חייהן בחופש מוחלט, בתחושה של עצמאות כלכלית וב**שליטה מלאה על המיניות שלהן**. למושג הבחירה יש מקום מרכזי בפוסט-פמיניזם שטוען כי לא קיים יותר **דיכוי**, שיש בכוחן של נשים לעשות ככל העולה על רוחן ולפי בחירתן, כך למשל ניתן לטעון שהן אינן חייבות להתחתן וללדת ילדים ושאינן אחת לא מכתוב להן איך להיראות או להתלבש או כופה/מכתיב להן כל התנהגות אחרת. הטענה לפי גישה זו היא, אפוא, שכל מה שנשים עושות הוא בחירה שלהן והן אינן יכולות לבוא בטענות למבנה החברתי אלא רק

לעצמן ולבחירות שהן עושות. הפוסט-פמיניזם מוציא (מעקר) מתוך הפמיניזם את ההקשרים הפוליטיים שלו, מבטל אותו כמאבק קולקטיבי של נשים על מעמדן בחברה ומתייחס אליו כמאבק לשחרור אישי רק של אישה כזו או אחרת שמרגישה שאין לה את החופש או העצמאות שהייתה רוצה שיהיו לה.

ראו גם: **פטריארכיה, יחסי כוח, סוכנות (Agency), דכאני**

פוסט-קולוניאליזם ראו פמיניזם פוסט-קולוניאלי

פטריארכיה

שלטון האב בתא המשפחתי ובתרבות. מושג זה מצביע על העיקרון המארגן של התרבות, שמושתתת על **יחסי כוח** וניצול: עמדת השליטה והעצמה נתונה לגבר ואילו האישה, שמוכפפת לו, **נתונה לדיכוי** וניצול על ידו. כאשר גישה להון ממשי (משאבים ונכסים) **ולהון סמלי** (ייצוגים) שמורה לגברים והם מעבירים אותה בינם לבין עצמם, נשים מצויות בעמדה של נחיתות יחסית בכל היבטי החיים: החל מחברה, פוליטיקה ומשפט וכלה באמנות, אקדמיה ומדע.

ראו גם: **יחסי כוח, דכאני, הון סמלי**

פטרנליזם

מושג זה מתייחס לפעולה הנתפסת כמתנשאת, במסגרתה מישהו (מדינה, מוסד חברתי, קהילה, או ברייה) מתערב בעניינו של מישהו אחר תוך התעלמות מרצונותיו, והצדקת ההתערבות ככזאת שנעשית לתועלתו או להגנתו של מי שבעניינו מתערבים. התנהגות פטרנליסטית ניתן להדגים בהקשרים שונים: (1) איסורים שנקבעים בחוק (למשל, איסור שימוש בסמים, החובה לחגור חגורת בטיחות); (2) עיצוב של מדיניות בתחומים שונים; (3) החלטות רפואיות שמתבצעות תוך הסתרת מידע מהחולה או אי קבלת הסכמתה; ועוד. מחקרים פמיניסטים ואחרים אפיינו את היחס שניתן לקבוצות, לחברות ואף למדינות מוחלשות ככלל (כמו למשל, **קולוניאליזם**) ולנשים בפרט כפטרנליסטי. זאת, בעיקר בהקשרים של הגירה, נשים פונדקאיות, נשים בזנות, טיפול בבריאות הנפש ועוד.

פיקוח חברתי ראו כוח ממשמע/כוח מנרמל (Disciplinary Power)

פלורליזם תרבותי ראו פמיניזם רב-תרבותי

פמיניזם אסלאמי ראו פמיניזם ערבי/אסלאמי

פמיניזם אקולוגי/אקו-פמיניזם

הפמיניזם האקולוגי חושף את הקשר בין הפמיניזם לבין הדרישה לצדק חברתי בהקשרה של השמירה על הסביבה ושימוש אחראי במשאבי הטבע. את המושג אקו-פמיניזם טבעה בשנת 1974 הסופרת האקטיביסטית הפמיניסטית פרנסואז דובון (Françoise d'Eaubonne) בספרה "פמיניזם או מוות" תוך שהיא קושרת בין אלימות של גברים שמופנית גם כלפי נשים וגם כלפי הטבע כאקט של שליטה. טענתו של הפמיניזם האקולוגי היא שהבעיה האקולוגית של כדור הארץ נובעת מתפיסת העליונות של הבריות על פני הטבע ומזכויות היתר שלקח לעצמו המין האנושי על-פני חיות אחרות, זאת, בדומה לעליונות של גברים על נשים, שליטתם בהן וזכויות היתר שלקחו לעצמם. לפי הפמיניזם האקולוגי, כל עוד תימשך תפיסה זו לא ניתן יהיה לעצור את הרס הטבע, והשינוי יוכל לקרות רק על-ידי שיתוף פעולה בין פעילות פמיניסטיות לפעילים ופעילות סביבתיים. אקו-פמיניסטיות עוסקות בשימור הסביבה, במאבק נגד ניצול לא אחראי של משאבים ובהגנה מפני השחתה של אוצרות טבע והן רואות מאבקים אלו כקשורים למאבק לשחרורן של נשים בשל העובדה ששניהם, כאמור, מונחים על-ידי אותו קו חשיבה.

פמיניזם דתי (יהודי)

זרם הפמיניזם הדתי (יהודי) מבקש להרחיב את המחשבה וההלכה היהודית על-ידי שילובם של ערכים פמיניסטיים בתוכם. נשים פמיניסטיות דתיות מחויבות לחיים דתיים ובד בבד חותרות להשגת שוויון (בהתייחסות הדתית לנשים ולגברים, בלימוד תורה, בייצוג בתפקידי הובלה קהילתית ורוחנית וכדומה) וגם להכרה בשונות (נשים מפרשות טקסטים באופן שונה, נשים מעוניינות לעיתים בשייכות של קבוצות תפילה שונות וכדומה). הפמיניזם האורתודוכסי בישראל עוסק בארבעה תחומים מרכזיים – לימוד תורה, מעמד אישי, שוויון באורח הפולחן והשתתפות בחיים הציבוריים.

פמיניזם לבן

מושג פמיניסטי ביקורתי המתייחס לגלי הפמיניזמים מהגל הראשון וחלק מהגל השני, ושצמח מתוך תיאוריות פמיניסטיות ששמו דגש על קטגוריות חברתיות כגון גזע ומעמד. מטרתו של מושג זה היא לסמן את הפמיניזם מהגל הראשון והשני ככאלו שלא היו ערים להצטלבות של מגדר עם קטגוריות חברתיות נוספות, ובכך יצרו איחוד והכללה בין צרכים ונקודת מבט של נשים לבנות עם אלו של נשים שחורות, או בין אלו של נשים עשירות לאלו של נשים עניות וכדומה. כשם שהקטגוריה "גבר" היא שקופה ונתפסת כאוניברסלית, כך טוענות תיאוריות פמיניסטיות פוסט-קולוניאליות ואחרות כי הפמיניזם הלבן הוא שקוף ונתפס גם הוא כאוניברסלי.

ראו גם: גלי הפמיניזמים, הצטלבותיות (Intersectionality), תיאוריות נקודת המבט (Standpoint Theories), פמיניזם שחור/צבעוני, פמיניזם פוסט-קולוניאלי

פמיניזם מזרחי

זרם בפמיניזם בישראל המבוסס הן על פרדיגמת הפמיניזם הפוסט-קולוניאלי והן על פרדיגמת הפמיניזם רב-תרבותי. על בסיס שני אלה, חותר הפמיניזם המזרחי לייחוד על בסיס הזהות המזרחית, שהיא זהות חברתית ותרבותית מובחנת ושונה מזהות הקבוצה האשכנזית הדומיננטית בחברה בישראל. בדומה לטענה שהשמיעו פמיניסטיות שחורות בארצות-הברית, ביניהן בל הוקס (Bell Hooks), פמיניזם מזרחי טוען כי הפמיניזם הליברלי, הבורגני והלבן בישראל איננו רגיש לסוגיות של אתניות ומעמד סוציו-אקונומי. חוסר רגישות זה מתבטא באפלייתן של נשים ופעילות פמיניסטיות מזרחיות בידי אחיותיהן לתנועה הפמיניסטית שמשתייכות להגמוניה האשכנזית. אפליה זו כרוכה בחוסר הקשבה לקולן של פמיניסטיות מזרחיות, ובעמדה ביקורתית ולא מכילה כלפי עולם התוכן והערכים שלהן. בפרט, נסובה הביקורת כלפי סירובן של פמיניסטיות מזרחיות לצאת כנגד עולם הערכים הפטריארכלי והמסורתי שעליו גדלו. מנגד, ביקרו פמיניסטיות מזרחיות את תוכן המאבקים של התנועה הפמיניסטית. כך, למשל, המאבק לגיוס נשים לקורס טייס (שהוכרע בג'יץ אליס מילר) נתפס בקרב פעילות מזרחיות ככזה שלא נוגע בחוויות השירות הצבאי של נשים מזרחיות, ובאפשרויות המוגבלות שעומדות בפניהן בין כה וכה. טענה דומה הושמעה כלפי הציפייה של פמיניסטיות לבנות ובורגניות, שנשענות על אתוס חילוני ומודרני של שחרור מיני לנשים, שנשים מזרחיות ישתתפו בצעדת השרמוטות. פמיניסטיות מזרחיות טענו שאינן יכולות להשתתף בצעדה, זאת גם משום שהניכוס מחדש של המילה שרמוטה נעשה על-ידי נשים שחסרות את הידע ואת הרגישות התרבותית למקור המילה שרמוטה (סמרטוט בערבית), וגם משום שהחתימה לשחרור מיני של נשים עומדת פעמים רבות בניגוד לערכים ולמסורת של נשים מזרחיות.

ראו גם: פרדיגמה, פמיניזם פוסט-קולוניאלי, פמיניזם רב-תרבותי, גלי הפמיניזמים - הגל הראשון של הפמיניזם/פמיניזם ליברלי, פמיניזם לבן, הגמוניה, הון סמלי, פטריארכיה, סוכנות (Agency), ניכוס/ניכוס מחדש (Reclaiming)

פמיניזם מרקסיסטי

זרם המאמץ את החלוקה המרקסיסטית לשני מעמדות, שולטים או בעלי אמצעי הייצור, ונשלטים או משוללי אמצעי הייצור (בעלי הון כלכלי וחסרי הון כלכלי) ומחיל אותם על שני המינים, גברים ונשים, בהתאמה. לפי הפמיניזם המרקסיסטי, היחסים בין גברים לנשים מושפטים בעת ובעונה אחת על קונפליקט (מתח בין המינים שנובע מהשונויות ביניהם) ותלות (הגבר כישות עצמאית ועליונה המשעבדת את האישה לצרכיה) והם מאופיינים בשליטה של גברים על נשים. פמיניזם מרקסיסטי נוטה להיות ביקורתי כלפי **פמיניזם בורגני ולבן** משום שהאחרון איננו ער לסוגיות של עוני והירארכיה מעמדית ו**להצטלבות** שלהן עם מגדר.

ראו גם: **פמיניזם לבן, הצטלבותיות (Intersectionality)**

פמיניזם ערבי/אסלאמי

השיח הפמיניסטי של נשים ערביות נולד במאה התשע עשרה סביב תהליכי מודרניזציה והשפעות מערביות. שיח זה עסק בנושאי חינוך, שילוב נשים בשוק העבודה, נישואין וגירושין, זכויות ירושה וזכות הצבעה ובהמשך התרחב והתפתח גם לנושאים נוספים הקשורים למעמדן של נשים כגון ריבוי נשים (פוליגמיה), צניעות ולבוש ועוד. התפתחות נוספת שחלה הייתה כניסתן של תפיסות פמיניסטיות להגות תיאורטית שנכתבה על-ידי נשים ערביות, לכתובה ספרותית של נשים על נשים ולמחקר שמתמקד בחייהן של נשים ערביות ובדרך בה הן בוחנות, **מתנגדות ומעצבות את גבולות החופש שלהן**. הקמתם של ארגוני נשים למאבק על מעמדן של נשים קיבלה לגיטימציה, בין השאר, בהתבססות על **השתתפותן של נשים במאבקים בכיבושים זרים**.

הגישה הפמיניסטית הדתית אסלאמית מנתחת את מעמד האישה בהתבסס על ציטוטים מהקוראן ומספקת פרשנות חלופית המעידה על זכות השוויון בין נשים לגברים תוך התנגדות לקריאה **הפטריארכלית** המקובלת בקוראן. דת האסלאם, בדומה לדת היהודית, מערבת דת ומדינה ודינים שונים שמפלים נשים בתחומי חיים מגוונים, כשהבולט בהם הוא דיני האישות. עם זאת, לפי אחת הטענות מעמדן של נשים שונה במקומות שונים וכך למשל ניתן למצוא הבדלים במידת **השתתפותן של נשים בתפקידי הנהגה ובחיים הציבוריים** בהשוואה בין

ערים לכפרים או בין אזורים מסורתיים יותר ופחות. לצד העידוד של נשים לקחת כיום חלק בפעילות פוליטית מועבר להן גם מסר סותר של צמצום פעילות זו למסגרות חברתיות ופוליטיות מסוימות.

ראו גם: **חתרנות (Subversion), סוכנות (Agency), פמיניזם פלסטיני, פטריארכיה, מרחב פרטי ומרחב**

ציבורי/ספירה פרטית וספירה ציבורית

פמיניזם פוסט-מודרני

הפמיניזם הפוסט-מודרני מושפע מתיאוריות פוסט-מודרניות ופוסט-סטרוקטורליזם וגורס כי הזהות הנשית, כמו כל זהות, איננה קיימת באופן מהותני, אלא היא תוצר של הבניה חברתית והיא מתגבשת ונוצרת בחיבור של שדות שיח, מוסדות וגופים שונים. כמה עקרונות למשל שאומצו בפמיניזם זה מתוך ההגות הפוסט-מודרנית (1) אין נקודת מבט אובייקטיבית על העולם; (2) השפה מייצרת דימוי של אמת והיא נשלטת על-ידי הקבוצות בעלות הכוח, או כפי שטען מישל פוקו (Michel Foucault), אמת איננה נחשפת בצורה אובייקטיבית אלא היא מיוצרת על-ידי מנגנונים של שליטה ובכך היא משרתת את יחסי הכוח; (3) הכוח איננו מצוי במוקד שליטה אחד (כדוגמת המדינה, מוסד או ברייה), אלא הוא בכל מקום. הוא איננו בבעלותם של בעלי הייצור, כפי שטוענת המסורת המרקסיסטית, והוא איננו בבעלותם הבלעדית של גברים, כפי שטוענים זרמים שונים בפמיניזם. אלא, כל המערכים החברתיים רוויים בכוח, משום שכוח הוא לעד יחס - יחס בין בריות, בין בריות למוסדות ובין קבוצות חברתיות שונות; (4) בניגוד לתפיסת הסובייקט בפילוסופיה המערבית שקדמה לתיאוריה הביקורתית במאה העשרים, ובניגוד לתפיסת הסובייקט בנאורות, פמיניזם פוסט-מודרני יוצא כנגד תפיסת הזהות האחידה של אינדיבידואל רציונלי. במקום זאת, טוען הפמיניזם הפוסט-מודרני כי הסובייקטית היא לעד תוצר של הבניה חברתית, של מבנים אידיאולוגיים וחברתיים. משום שמוסדות אלו עשויים להשתנות, ההתייחסות אל הסובייקטית היא כאל מבנה נזיל ודינמי. לכן, הנטייה היא להתייחס אל הסובייקטית כאל ריבוי זהויות או קטגוריות חברתיות.

ראו גם: **מהותנות (Essentialism), הבניה חברתית, שיח (Discourse), תיאוריות נקודת המבט**

(Standpoint Theories), הגמוניה, יחסי כוח, הסחרה/קומודיפיקציה (Commodification), אובייקט

וסובייקט, אינטרפלציה (Interpellation), פוליטיקה של זהויות

פמיניזם פוסט-קולוניאלי

ערך זה מתייחס גם למושג פוסט-קולוניאליזם

פמיניזם פוסט-קולוניאלי הוא חלק משדה מחקר המכונה פוסט-קולוניאליזם, המתמקד בניתוח ביקורתי של השפעותיו האידיאולוגיות של האימפריאליזם המערבי, לרבות השפעותיו העכשוויות. השימוש במילה "פוסט" איננו מצביע על קץ היחסים הקולוניאליים, אלא על המתודולוגיה (כלי המחקר) של שדה זה. המתודולוגיה הפוסט-קולוניאלית מתבססת על דה-קונסטרוקציה (פירוק) של השיח שמכונן יחסים קולוניאליים; על בחינה ביקורתית של אופני הייצוג והעמדות החברתיות של הסובייקטיות הקולוניאלית. בעקבות תפיסת הכוח של מישל פוקו (Michel Foucault), פוסט-קולוניאליזם מבוסס על חקירה של ייצוגי גזע, אתניות ולאומיות של הסובייקטיות הקולוניאלית, של שוליותה ושל הפיכתה לאחרת. הוגים בולטים בהגות הפוסט-קולוניאלית הם פרנץ פאנון (Franz Fanon), אדוארד סעיד (Edward Said), הומי ק. באבא (Homi K. Bhabha) וגיאטרי ספיוק (Gayatri Chakravorty Spivak).

פמיניזם פוסט-קולוניאלי יוצא כנגד תפיסה אוניברסלית ואחדותית של נשים, ומצביע על ההבדלים בחוויות החיים ובסוגיות שמעסיקות נשים מהדרום הגלובלי (הידוע בכינוי גם "עולם שלישי"). ההבדלים אינם רק בין נשים ממדינות מוחלשות שונות, אלא גם בין לבין נשים ופמיניסטיות לבנות, ממעמד בינוני-גבוה. שכן מאבקים פמיניסטיים של נשים ממעמד, מגזע ומלאום מסוים לרוב אינם תואמים את הצרכים של נשים ממעמד, מגזע ומלאום אחר. לפיכך, פמיניזם פוסט-קולוניאלי ער לתנאים ההיסטוריים, הכלכליים והפוליטיים של העולם הקולוניאלי והממוגדר, כפי שהיה בעבר, ולהשלכותיו על העולם הפוסט-קולוניאלי והממוגדר כפי שהוא היום. ראו גם: אינטרפלציה (Interpellation), שיח (Discourse), אובייקט וסובייקט, יחסי כוח, שוליות (Marginality), אחרות (Otherness).

פמיניזם פלסטיני

הזרם הפמיניסטי הפלסטיני מבוסס על הפרדיגמה של פמיניזם פוסט-קולוניאלי ועל פרדיגמת הרב-תרבותיות. בשל שוליותן רבת הפנים של פלסטיניות בישראל המורכבת מממדים של לאום, דת, אתניות, מעמד ומגדר, פמיניזם פלסטיני מורכב ממספר זירות המצטלבות זו בזו. בהתאם לכך, מאבקיו של הפמיניזם הפלסטיני מתחלקים לשני מוקדים הקשורים זה לזה: האחד, הוא מאבק בהיבטים הפטריארכליים של החברה והתרבות הפלסטינית; השני, מאבק במדיניות של הממשל בישראל, שלפי זרם זה נמנע באופן גורף מלסייע לנשים

פלסטיניות בסוגיות שונות (החל מרכישת השכלה וכלה בהתמודדות עם אלימות במשפחה). השילוב בין שתי החזיתות הללו מייצר הצטלבות של **מנגנוני דיכוי** מרובים.

ראו גם: **פרדיגמה, פמיניזם פוסט-קולוניאלי, פמיניזם רב-תרבותי, שוליות (Marginality), הצטלבותיות (Intersectionality), פטריארכיה, דכאני**

פמיניזם צבעוני ראו **פמיניזם שחור/צבעוני**

פמיניזם רב-תרבותי

ערך זה מתייחס גם למושגים **רב-תרבותיות, פלורליזם תרבותי**

תרבות היא מערך של נורמות, סמלים וסימנים שמשותפים לקבוצת אנשים, וחברה **רב-תרבותית** היא כזו שמכילה בתוכה קבוצות של אנשים בעלי תרבויות שונות. במקרים רבים אחת מהתרבויות בחברה נחשבת **לתרבות השלטת** וזו שתיתפס כעליונה על פני התרבויות האחרות באותה חברה.

פלורליזם תרבותי (שמכונה גם רב-תרבותיות) היא תפיסה חברתית שמכירה בשונות בין כל התרבויות בחברה ושואפת לקיים סובלנות, דיאלוג והכרה הדדית בין הקבוצות התרבותיות השונות בחברה. גישה זו מתנגדת לסיווגן של תרבויות כטובות או רעות, עליונות או נחותות וחותרת לתת ביטוי לתרבויות השונות בכל תחומי החיים (חינוך, קביעת מדיניות ועוד). הנחת הפלורליזם התרבותי היא שיש שוויון בין תרבויות והשאיפה היא להגיע למצב בו יתקיים ייצוג שווה של תרבויות בפוליטיקה, בתקשורת ובתרבות.

פמיניזם רב-תרבותי רואה את הנשים כשייכות לקבוצות גזעיות, אתניות ומעמדיות שונות ועוסק בייחוד שיש לכל קבוצה בהקשרו של **הדיכוי** אותו חוות נשים בקבוצה זו ובהקשרו של המאבק להשגת שוויון מגדרי מתוך הנחה שכל אלו שונים ותלויי תרבות, מעמד וגזע.

ראו גם: **הגמוניה, דכאני**

פמיניזם רדיקלי

הפמיניזם הרדיקלי הוא חלק **מהגל השני של הפמיניזם** האמריקאי והוא שחשף את **הדיכוי** המשותף לכל הנשים והגדיר אותו כדיכוי המוקדם ביותר שמתקיים כיום בכל חברה אנושית. הפמיניזם הרדיקלי זיהה את הדיכוי של נשים ככזה שמתקיים בכל תחומי החיים ונתייחס אליו ככזה שגורם את הסבל הרב ביותר. אי לכך שואף הפמיניזם הרדיקלי לשינוי חברתי, תרבותי, כלכלי מקיף ויסודי (=רדיקלי).

לפי תפיסה זו, השליטה של גברים בנשים מתקיימת כמערך חברתי כולל ומתבססת על שליטה בגוף של נשים, במיניותן, ובאיום מתמיד עליהן שמא תופעל נגדן אלימות. כך למשל קתרין מקינון (Catharine MacKinnon), משפטנית ופעילה פמיניסטית המזוהה עם תפיסה זו, טוענת כי מיניותן של נשים איננה נמצאת בשליטתן, אלא מוגדרת ומעוצבת על-ידי גברים; הגברים הם שמאפיינים את הנאתן המינית של נשים מהיותן פאסיביות ונשלטות, בעוד שמיניותם של גברים מאופיינת באקטיביות ובהנאה משליטה כוחנית. הניצול המיני והשליטה במיניותן של נשים מהווים, לפי מקינון, את לב הבעיה, שכן הם משמשים גם ככלי לשליטה חברתית כוללת (בשוק העבודה, בפוליטיקה בכלכלה ועוד), להגדרה ולשימור ה**הירארכיה החברתית** (נשים לומדות להיות פסיביות בכל מצבי החיים השונים) וליצירת הקשר בין מיניות לאלימות (לא כל אישה חווה אונס, אך כל? רוב הנשים חוות סוג של אלימות מינית וחוששות מאונס באופן מתמיד). פמיניסטיות רדיקליות, יחד עם כאלו שאינן מזהות את עצמן עם תפיסה זו, הן שקידמו את החקיקה של החוק נגד הטרדה מינית, החמרה בעונשים של אנסים ורוצחי נשים, הקמת מקלטים לנשים מוכות ועוד. ביקורת פנים-פמיניסטית הופנתה כלפי תפיסה זו מצדן של פמיניסטיות לסביות שפיתחו תיאוריה ופוליטיקה מובחנת שמזוהה עם הפמיניזם הרדיקלי ומציעה תהליך של שחרור נשים דרך טיפוח אחוות נשים שתאפשר לנשים להיות עצמאיות כלכלית, רגשית ומינית.

ראו גם: **גלי הפמיניזמים - הגל השני של הפמיניזם, דכאני, הירארכיה מגדרית**

פמיניזם שחור/צבעוני

זרם שצמח **בגל השני של הפמיניזם** ושמבוסס על **פרדיגמת ההצטלבותיות והפוסט-קולוניאליות**, ובהתאם מכיל בתוכו מגוון רחב של תתי זרמים. זרם זה צמח מתוך תחושה של **הדרה** כפולה בשני מוקדי מאבק שבהם היו שותפות נשים שחורות בארצות-הברית בשנות השישים של המאה העשרים. הדרתן של הנשים השחורות במאבק של תנועות השחרור והשוויון של שחורים התבטאה בגילויי **מיזוגיניה** וב**סקסיזם** (אפליה על בסיס מיני), ואילו הדרתן בתנועה הפמיניסטית התבטאה בדרכי חשיבה ובפרקטיקות גזעניות שהופנו כלפיהן. בהתאם לכך, טוען הפמיניזם השחור כי **חוסר שוויון** איננו תולדה רק של סקסיזם, אלא גם של **מערכות דיכוי** ושל אפליה המבוססות על גזע, מעמד סוציו-אקונומי ולאום. מערכות דיכוי ואפליה אלו שלובות יחד ולא ניתן להתמודד עמן האחת במנותק מהאחרות. פמיניזם פוסט-קולוניאלי ושחור טוענים שניהם כי הזרם **המרכזי של הפמיניזם – הלבן והבורגני** – נכשל בכך שלא לקח בחשבון את **חוויות החיים המגוונות ואת קולן** של נשים ממעמד סוציו-אקונומי ומגזע אחר. פמיניזם שחור, כשמו כן הוא, איננו מזהה גברים כאויב (זיהוי שקיים בחלק מהזרמים הפמיניסטיים) ואף לא נשים שאינן שחורות כאויב. אלא, הוא מזהה את הממדים הסקסיסטיים והגזעניים

בחברה בכלל ובתנועה הפמיניסטית בפרט, מצביע על הטיוח שלהם וחותר לשינויים מהיסוד. לפיכך מטרתו היא לחשוף את מערכות הדיכוי המשולבות, במטרה לפרק את המבנה הפטריארכלי והגזעני של החברה. בין ההוגות המזוהות עם הפמיניזם השחור, בל הוקס (Bell Hooks) שבחרה לאיית את שמה באותיות קטנות מתוך תפיסה כי תוכן הכתיבה הוא המשמעותי ולא מי שכתבה אותו, אודרי לורד (Audre Lorde), אנגילה דיוויס (Angela Yvonne Davis) ואליס ווקר (Alice Walker).

ראו גם: גלי הפמיניזמים - הגל השני של הפמיניזם, פרדיגמה, הצטלבותיות (Intersectionality), פמיניזם פוסט-קולוניאלי, הדרה חברתית, מיזוגיניה (Misogyny), סקסיזם/מיננות (Sexism), שוויון אריסטוטלי/פורמלי ושוויון מהותי, דכאני, פמיניזם לבן, תיאוריות נקודת המבט (Standpoint Theories)

פמיניזם של שוני ופמיניזם של דומות

כל התיאוריות הפמיניסטיות השונות מסכימות כי יש לבסס שוויון בין נשים לגברים, אולם הן מתבדלות זו מזו באשר לאופן שבו יש לבסס את השוויון. בעוד שחלק מהתיאוריות מניחות ששוויון ניתן לבסס מתוך דמיון בין נשים לגברים, אחרות סוברות שיש לבססו דווקא על השוני ביניהם, מתוך שאיפה לקדם שינוי חברתי שמבטל הירארכיה מגדרית ושמבוסס על הבדלים. כך, למשל, הפמיניזם הליברלי יוצא מתוך דמיון וטוען שנשים צריכות ומסוגלות להשתלב בכל המרחבים החברתיים והתרבותיים הקיימים ולהצליח בהם בדיוק כמו גברים. לעומתו, הפמיניזם התרבותי מניח ומדגיש את השונות בין נשים לגברים וחותר לעיצובן של מערכות חברתיות, תרבותיות, כלכליות, משפטיות ואחרות על בסיס שוני זה. זאת, תוך השגת שוויון על-ידי ביטול ההירארכיה שנוצרה בין כל מה שהוא "גברי" (עליון) לבין מה שהוא "נשי" (מוכפף).

ראו גם: שוויון אריסטוטלי/פורמלי ושוויון מהותי, הירארכיה מגדרית, גלי הפמיניזמים - הגל הראשון של הפמיניזם/פמיניזם ליברלי, פמיניזם תרבותי

פמיניזם תרבותי

לפי הפמיניזם התרבותי שוויון בין נשים לגברים יושג בהתבסס על השוני שקיים ביניהם. הטענה בבסיסו של פמיניזם תרבותי היא שיש להתייחס להבדלים בין גברים לנשים בעיצוב של גישות, בפיתוח של מערכות בהקמה וניהול של ארגונים וכדומה, וכל זאת תוך מתן ערך זהה לדברים שמזוהים כ"גבריים" או כ"נשיים" וללא הגדרה הירארכית ביניהם.

פמיניזם זה התפתח כביקורת להנחה של הפמיניזם הליברלי, לפיה נשים שוות לגברים, מתוך טענה שגישה כזו איננה מערערת על המצב הקיים. אלא, מעודדת נשים להיות כמו גברים ובכך משמרת את העליונות של מה שנחשב "גברי" ומתעלמת מצרכים, מצבי חיים וחוויות חיים שייחודיים לנשים. הבסיס התיאורטי לגישה זו נובע מתוך ההגות של סימון דה בובואר (Simone de Beauvoir) וקרול גיליגן (Carol Gilligan). מתוך ההגות של דה-בובואר הושאל הרעיון לפיו הגדרת אדם צריכה לכלול גם את כל מה שמאפיין נשים, וזאת בשונה מהמצב הקיים לפיו יש זהות בין הגדרת אדם להגדרה של גבר כסטנדרט, בעוד שאישה נבחנת רק ביחס לסטנדרט זה תוך הגדרתה כאחר. לפי ההגותה של גיליגן, לנשים יש "קול שונה" ותפיסת מוסר וצדק שהם שונים מאלו של גברים, ולפיכך, יש לתת ביטוי שווה לשונות זו ולא להכיר ב"קול של גברים" ובתפיסות המוסר והצדק שלהם כנעלים על אלו של נשים.

ראו גם: הירארכיה מגדרית, גלי הפמיניזמים - הגל הראשון של הפמיניזם/פמיניזם ליברלי, אחרות (Otherness), אובייקט וסובייקט, אתיקה של דאגה (Ethic of Care), אתיקה של זכויות

פמיניזציה ראו נישוי/פמיניזציה (Feminization)

פנאופטיקון

מבנה בית כלא שתיאר ג'רמי בנתאם (Jeremy Bentham) ושאוּמץ תיאורטית בידי מישל פוקו (Michel Foucault) על מנת לתאר את האופן שבו כוחות חיצוניים מופעלים על גופן של הבריות ושנקראים גם כוחות ממשמעים. כוחות אלו הופכים לצורה אחת של כוח שנקראת *כוח*. בעיסוקו בפנאופטיקון פוקו מתמקד במנגנון המבט הממשמע את הסובייקט, וטוען שהאופן שבו מביטים עליך מעצב את האופן שבו את מתנגדת. ראו גם: יחסי כוח, כוח ממשמע/כוח מנרמל (Disciplinary Power), עונג חזותי, אובייקט וסובייקט

פנומנולוגיה

ערך זה מתייחס גם למושגים מחקר פנומנולוגי, פנומנולוגיה פמיניסטית המושג פנומנולוגיה, מיוונית, מורכב מהמילים פנומה (Phenomenon), שמשמעה תופעה, ולוגוס, שמשמעה תורה. הפנומנולוגיה היא זרם בפילוסופיה המערבית המבקש לתאר את החוויה המופיעה בפנינו. מזוהה עם אדמונד הוסרל (Edmund Husserl), מרטין היידגר (Martin Heidegger), ז'אן פול סארטר (Jean Paul Sartre) ומוריס מרלו-פונטי (Maurice Merleau-Ponty). כל אחד מהם, בדרך מעט שונה, טוען כי לאדם יש גישה רק

דברים הנגלים בפניו, כלומר לתופעות. לפיכך, הפנומנולוגיה מבקשת לתאר את **חוויות הגוף**. לפי מרלו-פונטי, למשל, איננו יכולות לנתק את המפגש הגופני שלנו עם העולם מהבנתנו את הברייה כיצור שמעניק משמעות לחוויות שלו. הברייה היא תמיד סובייקט-גוף, ולפיכך תנועתה במרחב, מעצבת את האופן שבו היא תופסת את העולם ומעניקה לו משמעות.

בהקשר המחקרי האיכותני גורסת הגישה הפנומנולוגית שבתחילתו של מחקר יש להשהות את ההנחות המוקדמות, התפיסות והאמונות שיש לחוקרת ולהאזין באופן פתוח למרואיינות. מתוך סיפורי המרואיינות ניתן לתאר תופעה שמחלצת בצורה ביקורתית את המשמעות שהן העניקו לחוויות שעליהן סיפרו, ולהבין איך חוויות אלו ממוקמות בחיי היום יום שלהן. ההנחה המחקרית היא שכל מגע עם העולם מתקיים דרך שכבות של חוויות החיים של הסובייקטית. המחקר הפנומנולוגי עוסק בחקר של מהות החוויה האנושית והוא מגדיר תופעה בתור ההבנה שיש לברייה ביחס לדברים ואירועים שונים בעולם והדרך שבה היא חווה, זוכרת, תופסת ומתארת אותם. מה שמשתתפת מחקר זוכרת ומספרת מקבל מעמד של **אובייקט** פנומנולוגי, שמשמעותו נובעת מהדרך שבה היא ממשיגה אובייקט זה, ומתיאור החוויה שלה אותו. נתוני מחקר פנומנולוגי נאספים בראיונות עם משתתפות מחקר שהתופעה הנחקרת נחוותה על-ידן באופן אישי. בניגוד **למחקר האתנוגרפי**, במקרה זה מעודדת החוקרת את משתתפת המחקר לספר את סיפורה בצורה **רפלקסיבית**, כלומר תוך התבוננות פנימית של משתתפת המחקר על עצמה ועל התופעה שעל אודותיה היא מספרת.

לפי **פנומנולוגיה פמיניסטית**, החיים בעולם אינם מצב מופשט ואוניברסלי, אלא הם מתווכים דרך קטגוריות של מין ומגדר שמשפיעות על האופן שבו מובן ונחוה העולם על-ידי נשים, בשונה מגברים. גישה זו מרחיבה את החקירה של ההשלכות החברתיות והפוליטיות שיש לתופעות הנחקרות.

ראו גם: **מגולם בגוף (Embodiment)**, **אובייקט וסובייקט**, **אתנוגרפיה**, **רפלקסיביות (Reflexivity)**

פנומנולוגיה פמיניסטית ראו פנומנולוגיה

פרדיגמה

פרדיגמה היא תפיסת עולם הנובעת מתוך מערך של אמונות יסוד. כל פרדיגמה מחקרית מורכבת מהדברים הבאים – (1) תפיסת מציאות המבוססת על שאלות על טיבו של העולם (שאלה **אונטולוגית**); (2) הנחה שחוקרת יכולה להבין את העולם; (3) עיסוק בשאלות באשר למגבלות של הידע ולמקומה של החוקרת בתוך המחקר

(שאלה אפיסטמולוגית); (4) ושיטות המחקר (מתודולוגיה) ודרכי חקירה שכוללות שיטות פעולה, הנחות וחוקים שעליהם מתבסס המחקר.

ראו גם: אונטולוגיה (Ontology), אפיסטמולוגיה/תורת ההכרה (Epistemology)

פרו-נטליזם ונון-נטליזם (Pronatalism & Nonnatalism)

ערך זה מתייחס גם למושג הזכות להורות

פרו-נטליזם היא עמדה המייחסת ערך חיובי להולדה, לריבוי טבעי של האוכלוסייה ולתפקיד ההורות, ואילו נון-נטליזם היא עמדה המייחסת ערך ניטרלי לכל אלו (זאת, בשונה מאנטי-נטליזם המייחסת לכל אלו ערך שלילי). גישות פמיניסטיות הצביעו על המוסר הכפול המתקיים במסגרת עידוד הילודה על-ידי מוסדות המדינה, כך שלמשל החברה בישראל מאופיינת כפרו-נטליסטית כלפי אזרחיות יהודיות וכאנטי-נטליסטית כלפי אזרחיות פלסטיניות. על בסיס ההיגיון הפרו-נטליסטי נשענת הזכות להורות שמוכרת במשפט הישראלי כזכות יסוד חוקתית. לפיה, לכל אישה ואיש, מעצם היותם בני אדם, נתונה הזכות להיות הורים. ואולם, הגדרה זו מורכבת משתי תפיסות שונות ביחס לתפקידה של המדינה במימוש זכותן של הבריות להעמיד צאצאים: האחת, מגדירה את הזכות להורות כזכות נגיבית, לפיה למדינה אסור למנוע זכות זו מהבריות; ואילו השנייה מגדירה את הזכות כפוזיטיבית, במובן שעל המדינה מוטלת האחריות לסייע לבריות בהעמדת צאצאים, למשל, באמצעות מימון טיפולי פוריות.

ראו גם: הטר-נורמטיביות והומו-נורמטיביות (Heteronormativity & Homonormativity), אזרחות רפובליקנית

פריבילגיות גבריות ראו גבריות (Masculinity)

פרפורמטיביות/ביצועיות (Performativity)

ערך זה מתייחס גם למושג לעשות מגדר (Doing Gender)

פרפורמטיביות, מלשון Performance, הוא מושג שטבעה הפילוסופית ג'ודית באטלר (Judith Butler) בעקבות המושג מבע ביצועי של הפילוסוף ג'ון אוסטיין (John Austin). הנחת היסוד של המושג היא כי אין סובייקט אנושית שקיומה קודם לביצוע הלשוני והגופני שלה בעולם. ביצועיות היא חלק מפעולת השפה ולפיכך היא משהו שפועל בתוך שיח; היא לא תלויה בסובייקטים אלא מכוננת (מייצרת) אותם. בעקבות אוסטיין, שהגדיר ביצועיות

כקטגוריה לשונית וקרא לה *מבע ביצועי* (שמקורו במילה הבעה/להביע), באטלר מגדירה אותה מחדש כקטגוריה שמתייחסת לקיום של הברייה בגוף, בחברה ובתרבות. **המגדר** לפי באטלר מבוצע, מיוצר ונבנה על-ידי חזרה על נורמות מגדריות (למשל, רק נשים לובשות שמלות), על-ידי פעולות גופניות (למשל, סיכול רגליים שמבוצע בעיקר על-ידי נשים כשהן יושבות) ועל-ידי פרקטיקות שיחניות (למשל, נשים מדברות בלשון נקבה וגברים בלשון זכר). לפי באטלר, אנחנו חוזרות על כל הדברים הללו שוב ושוב, ובעצם החזרה אנחנו מייצרות את המגדר שלנו (*Doing Gender*) וכאשר אנחנו חוזרות על המגדר, בפעולות ובדיבור שלנו, אנחנו מכוננות את עצמנו כסובייקטים ממוגדרים.

ראו גם: **אובייקט וסובייקט, שיח (Discourse), כינון, מגדר**

קוויר ראו תיאוריה קווירית (Queer Theory)

ראיפיקציה ראו חפצון/החפצה (Objectification)

רב-תרבותיות ראו פמיניזם רב-תרבותי

רחם לאומי

מונח ביקורתי פמיניסטי המתאר את יחסה של המדינה בישראל אל הגוף של נשים יהודיות. מכיוון שהמדינה בישראל מושתתת על **עקרון האזרחות הרפובליקנית**, לפי הטוב המשותף עולה בערכו על טובת הפרט, נשים מצופות לשרת בגופן וברחמן את המאבק הדמוגרפי בילודה הטבעית של האוכלוסייה הפלסטינית בישראל. מושג זה מקפל בתוכו ביקורת כלפי המדיניות ה**פרו-נטליסטית** (מעודדת הילודה) כלפי האוכלוסייה היהודית ובמדיניות האנטי-נטליסטית (שמתנגדת לריבוי הילודה) כלפי האוכלוסייה הפלסטינית.

ראו גם: **אזרחות רפובליקנית, פרו-נטליזם ונון-נטליזם (Pronatalism & Nonnatalism)**

ריבוי מייצבים ראו הצטלבותיות (Intersectionality)

רפלקסיביות (Reflexivity)

רפלקסיביות היא פעולה ביקורתית של ברייה כלפי עצמה תוך התבוננות פנימית ובחינה עצמית. למשל חוקרת המבצעת **מחקר איכותני** תכלול במחקרה התייחסויות רפלקסיביות שהן חלק מהתהליכים, מהתובנות ומתשומת הלב הנדרשת ממנה כחלק מהתהליך המחקרי – מודעות לתהליך המחקרי עצמו ולכל מה שקורה במסגרתו; לזהות, להכיר ולהבין את **יחסי הכוח** בין החוקרת לבין משתתפות המחקר שלה; להכיר בעמדות ובמטענים שיש לחוקרת אל מול המציאות הנחקרת ולהבין איך זה משפיע על הצגת הממצאים וניתוחם; איזה דברים אישיים של החוקרת רלבנטיים למחקר, לניתוח ולפרשנות שהיא עושה ואיזה לא; מתי התקבלה החלטה ניתוחית שמבוססת על השקפות אישיות מוקדמות של החוקרת ומתי כל אלו דווקא הושמו על ידה "בצד".

הרפלקסיביות מתייחסת בצורה ביקורתית לדרך בה מיוצר ידע ומערערת על תפיסות מחקריות שמתמקדות בחשיפתן של עובדות אובייקטיביות ואוניברסליות. גישה רפלקסיבית מתמקדת ב**ריבוי מציאויות** ובמורכבויות שלהן וחושפת כל חלק בתהליך המחקרי לחקירה ולהתנגדות למסגורה של המציאות כתמונה מוגמרת ומחלטת. בהקשר הפמיניסטי, אימוץ הגיון רפלקסיבי מחייב שאילת שאלות חוזרת ונשנית ובחינה ביקורתית עצמית שנועדו לבחון איזה קבוצות נמצאות בשוליים, מי ה**ודר**, נוצל או **דוכא**, הצרכים של מי לא נלקחו בחשבון וכן הלאה, תוך ידיעה שתשובות אלו משתנות לאורך זמן.

ראו גם: **מחקר איכותני, יחסי כוח, תיאוריות נקודת המבט (Standpoint Theories), הדרה חברתית, דכאני**

רצפת הבוץ ראו תקרת הזכוכית ורצפת הבוץ

שוביניזם ראו סקסיזם/מיננות (Sexism)

שוויון אריסטוטלי/פורמלי ושוויון מהותי

משמעותו של השוויון האריסטוטלי (פורמלי) הוא יחס שווה לשווים. כלומר, הברייה זכאית לקבל יחס דומה ליחס שמקבלות הבריות שדומות לה. לפיכך, בריות שיש ביניהן שוני בהקשר מסוים מן הראוי להעניק להן יחס שונה, מה שאומר שבעת שמתקיימת סטייה מהשוויון נדרש להצדיקה. ללא הצדקה כזו, סטייה זו תיחשב **כאפליה**.

השוויון המהותי שואף להשיג שוויון בתוצאה, ולכן לפי גישה זו כאשר מתקיימים הבדלים או נתוני פתיחה שונים לבריות שונות, יש צורך להתחשב בהבדלים אלו ולפעול לפיהם. מימוש של שוויון מהותי דורש ליזום באופן פעיל צעדים שיקדמו קבוצות שהן מקופחות, למשל על-ידי הקצאת משאבים גדולה יותר.

על עקרון השוויון האריסטוטלי, כפי שהוא מיושם בהקשר המשפטי, יש ביקורות פמיניסטיות מסוגים שונים - במקרים בהם קיים שוני מהותי (למשל, נשים יולדות וגברים לא) למשפט יש קושי להתמודד; השונות מסומנת כבעיה ומכאן שהיחס למגוון מתקבע כחיס שלילי; נשים מסומנות כשונות משום שמודל ההשוואה הוא גברי; השוויון האריסטוטלי משווה בין פרטים תוך התעלמות מהטיה מגדרית שיש למוסדות חברתיים היוצרים אבחנות פסולות והירארכיה בין גברים (עליונים) לנשים (מוכפפות).

ראו גם: אפליה, אחרות (Otherness), הטיה מגדרית, הירארכיה מגדרית

שוליות (Marginality)

מושג זה מגיע מהמילה שוליים, והוא מתייחס לאוכלוסייה שנמצאת בשוליים הכלכליים (א.נשים בעוני), בשוליים הגיאוגרפיים (א.נשים בפריפריה) וכדומה. תיאורטיזציה של שוליות מתמקדת בצורות שונות של אי שוויון, כלומר של עליונות ונחיתות מעמדית, כלכלית, גיאוגרפית, גזעית, אתנית וכדומה. התיאוריה משקפת את התפיסה הפמיניסטית העכשווית לפיה תיאורטיזציות פמיניסטיות קודמות התמקדו בנשים לבנות ממעמד בורגני-גבוה, בעוד שתיאוריה פמיניסטית חייבת להכיר בשונות שמתקיימת בין נשים ולהציע הסבר לריבוי של צורות הדיכוי והניצול (ולא רק לדיכוי ולניצול של נשים לבנות). כך למשל, השוליות המעמדית של נשים שחורות באה לידי ביטוי בהיותן מדוכאות ומנוצלות בעת ובעונה אחת על-ידי גברים ועל ידי נשים לבנות שמעסיקות אותן, למשל, בעבודות הבית או בטיפול בילדיהן.

ראו גם: שוויון אריסטוטלי/פורמלי ושוויון מהותי, פמיניזם לבן, דכאני, הצטלבותיות (Intersectionality)

שיח (Discourse)

המושג שיח מתייחס לדיון ציבורי שמייצר משמעויות בהקשר חברתי והוא נמצא בשימוש בתיאוריות של הבניה חברתית. שיח מתאר צורות שונות של כתיבה (למשל חיבור או מאמר) או דיבור (למשל דרשה) על נושא מסוים. השיח איננו רק מילים אלא הוא מייצר עולם חברתי, מגדיר סדר חברתי ומסדיר את היחסים החברתיים ובה בעת הוא גם משקף את כל אלו. השיח מתקיים בשדות חברתיים שונים (תקשורת, רפואה, אקדמיה, וכדומה) ויש במסגרתו הגדרה של גבולות וקודים של התנהגויות, כך שהוא משפיע על הפרשנות שניתנת במסגרתו ועל

מה שמותר או אסור לומר. מישל פוקו (Michel Foucault), פילוסוף שיצא מנקודת המוצא לפיה השפה היא בעלת משמעויות חברתיות ופוליטיות, מתייחס לשיח כמערכת שמבנה מציאות. לטענתו, מבנים חברתיים (חינוך, פוליטיקה, דת ועוד) נוצרים על ידי שיח. העובדה שהשיח מגדיר "מהו ידע" וקובע את הכללים שלפיהם יתקיים השיח, הופך אותו למכשיר שעלול להיות **דכאני**, לתת מעמד שונה לאלו הלוקחים חלק בשיח ולבנות ולשכפל סדר דומיננטי. פוקו תיאר את הפיקוח שיש על השיח, את הדרך בה הוא מופץ לחברה ופירט את **יחסי הכוח** שיש בתוכו המנוהלים באמצעות מנגנונים של **הדרה** (למשל, מי מקבל עדיפות לדבר, למי מייחסים דברי אמת ולמי שקר, מי מוסמך לדבר בתוך מצב מסוים, מי נחשב שפוי ומי משוגע). עיסוקו של פוקו בשיח שם את המושגים "ידע" ו"אמת" בסימן שאלה, ובכך סייע להבין מי מייצר ידע, כיצד, באילו מסגרות מיוצר הידע ואילו אינטרסים עומדים מאחורי ייצורו של ידע. בהקשר הפמיניסטי אחת הטענות היא כי השיח המגדרי, זה שעוסק **בסדר החברתי המגדרי**, גם מייצר את הסדר הזה וגם גורם לשכפול שלו בתחומי החיים השונים.

ראו גם: **הבניה חברתית, דכאני, יחסי כוח, הדרה חברתית, חלוקת תפקידים מגדרית**

שיח דכאני ראו **שיח (Discourse)** וגם **דכאני**

תודעה כוזבת/הונאה עצמית/הפנמת הדיכוי

התיאוריות הפמיניסטיות מגדירות את האידאולוגיה **הפטריארכלית** כסמויה מן העין ו**דכאנית** כלפי נשים, וחלק מהניסיון הפמיניסטי להסביר את "שיתוף הפעולה" של נשים עם חברה כזו, שמגבילה וממשטרת אותן, עושה שימוש במושג שמקורו בתיאוריות מרקסיסטיות והמכונה תודעה כוזבת (נקרא לעיתים גם הונאה עצמית או הפנמת הדיכוי).

סימון דה בובואר (Simone de Beauvoir), פילוסופית וסופרת פמיניסטית, הצביעה על מספר גורמים לקיבועה של **תודעה מוכפפת** בקרב נשים וליצירתן **כאחרות**. בין הגורמים, מציינת דה-בובואר (1) את היעדרן של דמויות מופת להזדהות עבור נשים לאורך ההיסטוריה; (2) את החינוך שיעד נשים לחכות לגבר שיבחר בהן ויעצב את חייהן; (3) את היעדרם של משאבים תרבותיים וחברתיים עבור נשים; (4) ואת חוסר האפשרות שלהן לייצר הפרדה בין חייהן לבין חייהם של גברים. כל אלה הפכו את המצב הקיים עבור נשים למצב "טבעי", שנתפס ככזה שטוב להן, שמשרת את צרכיהן ושהוא תולדה של בחירה ורצון עצמי של נשים.

אחת הביקורות כלפי מושג התודעה הכוזבת היא שמושג זה מאופיין ב**פטרנליזם**, כלומר בקביעה מה טוב וראוי לעשות ומה לא. לפי ביקורת זו, למשל, הקביעה לפיה מי שמתמשת בכיסוי ראש או ברעלה לכיסוי פניה נמצאת במצב של תודעה כוזבת היא עצמה קביעה פטרנליסטית ומדכאת.

ראו גם: **פטריארכיה, זכאני, אימננטיות וטרנסצנדנטיות (Immanence & Transcendence), אחרות (Otherness), פטרנליזם**

תורת ההכרה ראו אפיסטמולוגיה/תורת ההכרה (Epistemology)

תיאוריה קווירית (Queer Theory)

ערך זה מתייחס גם למושג קוויר

המושג קוויר ששימש כמילת גנאי להומואים בארצות-הברית. עם פרוץ משבר האיידס בשנות השמונים של המאה העשרים בארצות-הברית, עבר המושג **ניכוס מחדש**, באופן שהפקיע ממנו את המשמעויות השליליות שהיו מיוחסות לו. אולם, בשונה ממטרתו הקלאסית של ניכוס, שהיא להטעין מחדש מושג בערך חיובי, השימוש במושג קוויר ביקש לשמור על עמימות, מבלי לקבע אותו למשמעויות ספציפיות. כלומר, לא להעניק משמעויות פוזיטיביות (שמגדירות מה הוא דבר-מה בעולם), אלא לעבור לעמדה שבה לזהות המינית/מגדרית שלך אין תוכן שאפשר להגדיר אותו באופן פוזיטיבי-מדעי. זוהי למעשה טקטיקת ה**התנגדות לכוח** שאפשרה לפעילים במשבר האיידס להישאבר אנונימיים ובכך לא להעניק לשלטון ההגמוני את האפשרות לנטרל את פעולתם, על-ידי זיהויים, תיוגם או מאסרם. תהליך הניכוס שעבר המושג קוויר לא התרחש בשפה העברית, משום שהוא יובא אליה מהשפה האנגלית רק לאחר הפיכתו למושג המסמן **נזילות מינית ומגדרית**.

בהמשך לאקטיביזם הקווירי, התגבשה גם התיאוריה הקווירית, שבדומה לפמיניזם, נפרסת על פני זרמים שונים. ככלל, עצם הניסיון להגדיר מה הוא קוויר מכשיל את עצמו, משום שקוויר מציין אי מוגדרות ולכן בלתי ניתן להגדרה. לפיכך, שימוש במושג קוויר מבקש להימנע מסימון ההוויה של ברייה כזאת או אחרת, אלא להצביע על העשייה של אותה ברייה בעולם, שכן, סימון ההוויה בהכרח מעיד על **מהות**. יחד עם זאת, גלגוליו של המושג במרוצת שלושת העשורים האחרונים הביאו במידה רבה גם להתקבעות שלו, ולהפיכתו למושג שבאופן פרדוקסלי מבקש לסמן הוויה מגדרית עמומה ונזילה.

ראו גם: **ניכוס/ניכוס מחדש (Reclaiming), חתרנות (Subversion), יחסי כוח, א-מגדרי, מהותנות (Essentialism)**

תיאוריות נקודת המבט (Standpoint Theories)

ההנחה שעומדת בבסיסן של תיאוריות נקודות מבט היא שהתרבות איננה נחווית בצורה זהה על ידי כל הבריות בחברה שכן חוויות חיים והפרשנות של המציאות מושפעים מאי השוויון החברתי ומגורמים שונים כדוגמת מגדר, מעמד כלכלי, מעמד חברתי, גזע, נטייה מינית ועוד. הטענה בבסיסה של תיאוריה זו היא שכל פרט בחברה רואה רק חלק מהמציאות, ועל-אף שהפרשנות של המציאות שנעשית על-ידי אלו ששייכים לקבוצה דומיננטית ופריבילגית בחברה (למשל, גברים) מקבלת עדיפות ועליונות, דווקא המבט שמספק תמונה שלמה יותר הוא של אלו שנמצאים בשוליים החברתיים, במעמד נמוך, מדוכא או מושחק (למשל, נשים).

ראו גם: אפיסטמולוגיה/תורת ההכרה (Epistemology), הגמוניה, גבריות (Masculinity), שוליות (Marginality), דכאני

תקרת הזכוכית ורצפת הבוץ

מושג תקרת הזכוכית מבטא את חסמי ההתקדמות שיש לנשים בשוק העבודה אשר אינם נראים לעין. הטענה היא שבעוד שעל פניו נראה כי נשים בשוק העבודה יכולות להתקדם בהירארכיה הניהולית בדיוק כמו גברים, בפועל קיימים חסמים אשר מונעים מנשים את ההתקדמות הזו (למשל: אפליית נשים שמתבטאת בכך שהן אינן מקודמות בשל החשש של המעסיק שהיותן אימהות תפגע במחויבותן לעבודה). מושג רצפת הבוץ התפתח מתוך ההבנה שבעיית החסמים הללו מאפיינת רק נשים במעמד בינוני וגבוה ואיננה תקפה לנשים במעמד נמוך ובעוני. נשים אלו, לא רק שאינן מצליחות להתקרב למוקדים של ניהול ולרכוש כוח והשפעה, אלא שהמצוקה שלהן מחייבת אותן למאבק הישרדותי יום-יומי שלא מאפשר להן להתנתק מ"רצפת הבוץ" שבה הן נמצאות.

תשוקה

מושג מרכזי בתיאוריה הביקורתית (סטרוקטורליסטית ופוסט-סטרוקטורליסטית) שמכיל משמעויות שונות תלויות-הקשר תיאורטי. ככלל, התיאוריה הביקורתית טוענת כי תשוקה והנאה מנוגדות זו לזו, כך שבעוד שתשוקה מזוהה כזרם מתמשך, הנאה נתפסת כדבר שמביא את התשוקה אל סיומה. בתיאוריה הפסיכואנליטית של ז'אק לאקאן (Jacques Lacan) תשוקה (המכונה גם אינוי) היא דבר שתמיד נעדר, כלומר, דבר שלעד חסר לסובייקט, ושאליו הוא משתוקק. לפיכך, ההיעדר הוא המניע הראשי של התשוקה שחיונית לסובייקט. הדיון בתשוקה הנו מרכזי בהגות הפמיניסטית, משום שהוא מאתגר תפיסות שגורות של מיניות נשית, ומשום שהוא מאפשר לנסח מחדש מהי תשוקה של נשים. כך, למשל, מנסחת הפסיכואנליטיקאית הפמיניסטית ג'סיקה

בנג'מין (Jessica Benjamin) את מושג התשוקה של נשים כתשוקה לאוטונומיות, לחירות, וליכולת לבטא את חיי הנפש שלהן.

תפיסה הפוכה לחלוטין של מושג התשוקה מציבים צמד הפילוסופים ז'יל דלו (Gilles Deleuze) ופליקס גואטרי (Felix Guattari) שמתנגדים למודל הפסיכואנליטי של זיגמונד פרויד ולאקאן, ולתפיסת התשוקה כמבוססת על היעדר. לפי דלו וגואטרי, התשוקה או התשוקה *כמכונה משתוקקת* היא אחת מהעוצמות הבסיסיות של הטבע עצמו. התשוקה כרוכה בניסוי ותעייה (במובן של ללכת לאיבוד) והיא אמונה על פירוק ויצירה מתמדת של סובייקטים ושל מערכים חברתיים. שלוש פילוסופיות פמיניסטיות שמאמצות ומאתגרות את תפיסת התשוקה של דלו וגואטרי הן אליזבת' גרוס (Elizabeth Grosz), קלייר קולברוק (Claire Colebrook) ורוזי בריידוטי (Rosi Braidotti). גרוס, למשל, תופסת את התשוקה כדחף מניע ומשגשג שמייצר אינסוף הבדלים בין בריות שונות ובינן לבין עצמן. הבנת התשוקה כמנוע להבדלים מאפשרת לעבור מתפיסה של מגדר כ**הבניה חברתית** לכדי תפיסה של מגדר כתהליך מתמשך. מעבר ממגדר כהבניה למגדר כתהליך מאפשרת לגרוס להסיט את הדיון הפמיניסטי מתביעה להכרה (המאפיינת **פוליטיקה של זהויות**), ולנוע אל עבר דיון ביכולת של תשוקה להביא ליצירה ולשינוי חברתי ופוליטי. לטענתה, תפיסת התשוקה של דלו וגואטרי, שמביאה לשגשוג הבדלים, מדגישה את הריבוי האנושי, ובכך ממוססת את **הבינאריות המגדרית** שמונחת בבסיסן של תיאוריות פמיניסטיות מגוונות.

ראו גם: **אובייקט וסובייקט, הבניה חברתית, פוליטיקה של זהויות, בינאריות/דיכוטומיה מגדרית**